

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin**

**Diplomová práce
Bc. Jan Síč**

**Hospodaření tří generací rodu pánů
z Pernštejna v průběhu 16. století**

**Economy of three generations of aristocrats from Pernstejn
during the 16th century**

Praha 2012

**Bc. Jan Síč, obor Historie
vedoucí práce : Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce profesoru Jaroslavu Čechurovi za jeho ochotu, trpělivost a přátelský přístup. Dále bych rád vyjádřil vděčnost pracovníkům archivů, kteří mi při bádání vždy vyšli vstříc. V neposlední řadě musím vzpomenout na své rodinné zázemí, bez kterého by práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.7. 2012

.....

Hospodaření tří generací rodu pánů z Pernštejna v průběhu 16. století

Ve své práci se zabývám způsobem hospodaření šlechtického rodu pánů z Pernštejna v průběhu 16. století.

Na příkladu tří generací se pokouším ukázat tradiční formy šlechtického podnikání i pokusy o nové způsoby finančního zisku. Opírám se při tom o údaje šestnácti urbářů perňštejnských panství, ve kterých se odráží pohled předního aristokratického rodu na vlastní aktivní přístup k hospodářskému dění na velkostatech.

Ve studii se postupně věnuji dějinám rodu pánů z Pernštejna od jeho počátků do závěru 16. století. Následně se zabývám tradičními formami feudálního zisku i modernějšími způsoby, které se začaly uplatňovat na přelomu pozdního středověku a raného novověku. Pozornost poté věnuji urbářům i vývoji jejich studia. Dále pak pomocí dochovaných urbářů popisují hospodářskou situaci na osmi perňštejnských panstvích. V závěrečné příloze uvádím všechny lokality, které jsou v sledovaných urbářích uvedeny.

Celkově hodnotím velkostatky jako zastaralé a málo výnosné. Vlastní zájem Pernštejnů v této oblasti pak vidím jako minimální. Obojí vedlo k finančnímu krachu rodu, který patřil po určitou dobu k politické i majetkové špičce české raně novověké aristokracie.

Klíčová slova: raný novověk, šlechta, hospodaření, velkostatky, urbáře

Economy of three generations of aristocrats from Pernštejn during the 16th century

In my work I focus on the management of aristocrats from Pernštejn during the 16th century. On an example of three generations I am trying to show traditional forms of noble business, as well as new attempts for financial gain. I built my work on the data from sixteen urbary of Pernštejn manors reflecting the view of major aristocratic family on their own proactive approach to economic events in estates.

Throughout the study I cover the history of aristocrats from Pernštejn from the beginnings to the end of the 16th century. Further I focus on the traditional forms of feudal profits also via more modern ways that started to be used during late medieval and early modern period. After that I describe the urbary and development of their studies. Furthermore, using an extant urbary I describe the economic situation in eight Pernštejn estates. In the final appendix I record all locations that are monitored in the urbary.

Overall, I summarize the estates as outdated and not very profitable. According to me the self-interest of Pernštejn family in this area is minimal. Both facts led to financial bankruptcy of the family that during a certain period belonged to a political and property elite of the early modern Czech aristocracy.

Key words: early modern times, nobility, economy, estate, urbary

Obsah

Úvod	s. 9
1. Pernštejnové	s. 13
1.1. Nejstarší dějiny rodu s černou zubří hlavou v erbu	s. 13
1.1.1. Od počátků do 2. poloviny 15. století	s. 13
1.1.2. Doba a osobnost Viléma z Pernštejna	s. 16
1.2. Léta 1521 – 1597	s. 19
1.2.1. Doba Vilémových synů – Jan a Vojtěch	s. 19
1.2.2. Čas vrcholu a přízrak pádu – Jaroslav, Vratislav a Vojtěch	s. 22
1.2.3. Majetkový soumrak – Jan	s. 26
2. Způsoby šlechtického hospodaření	s. 29
2.1. Tradiční poddanské povinnosti, platy a dávky	s. 29
2.1.1. Naturální dávky	s. 29
2.1.2. Robotní povinnosti	s. 31
2.1.3. Peněžní platy	s. 32
2.2. Nové formy hospodaření šlechty	s. 34
2.2.1. Rybníkářství	s. 37
2.2.2. Pivovarnictví	s. 39
2.2.3. Panské dvory.....	s. 41
2.3. Úloha vrchnostenské byrokracie	s. 44
2.3.1. Lidé z okolí Pernštejnů – dvořané, rybníkáři, úředníci	s. 44
3. Urbáře	s. 49
4. Vývoj zkoumání urbářů	s. 52
5. Urbáře perňštejnských panství	s. 56
5.1. Panství Helfštejn a Hranice	s. 56
5.1.1. Urbář Helfštejn a Hranice 1520/1530	s. 56
5.1.2. Urbář Helfštejn zač. 50. let 16. století	s. 57
5.2. Panství Kojetín	s. 58
5.2.1. Urbář Kojetín 1567	s. 58
5.2.2. Urbář Kojetín 1590 (?)	s. 59
5.2.3. Urbář Kojetín 1596/1597	s. 60

5.3. Panství Lanškroun a Lanšperk	s. 62
5.3.1. Urbář Lanškroun kolem r. 1561	s. 62
5.3.2. Urbář Lanškroun a Lanšperk 1568	s. 63
5.4. Panství Litomyšl	s. 66
5.4.1. Urbář Litomyšl 1548 (1552)	s. 66
5.5. Panství Pardubice	s. 69
5.5.1. Urbář Pardubice 1506	s. 69
5.5.2. Urbář Pardubice 1521	s. 71
5.5.3. Urbář Pardubice 1563	s. 72
5.6. Panství Pernštejn	s. 73
5.6.1. Urbář Pernštejn 1582	s. 73
5.7. Panství Plumlov	s. 75
5.7.1. Urbář Plumlov 1590	s. 75
5.8. Panství Tovačov	s. 77
5.8.1. Urbář Tovačov 1567	s. 77
5.8.2. Urbář Tovačov 1590 (?)	s. 78
5.8.3. Urbář Tovačov 1597	s. 79
Závěr	s. 81
Seznam pramenů a literatury	s. 85
Seznam příloh.....	s. 97
Přílohy	s. 98

Seznam použitých zkratek

MZA – Moravský zemský archiv

SOA – Státní oblastní archiv

ZAOpO – Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

AČ – Archiv česky

ArchČ – Archivní časopis

AUC – Acta Universitatis Carolinae

AUP – Acta Universitatis Purkynianae

AUPO – Acta Universitatis Palackianae Olomucensis

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis Matice Moravské

ČNM – Časopis Národního muzea

ČsČH – Československý časopis historický

ČSPS – Časopis společnosti přátel starožitností

ĎaS – Dějiny a současnost

FHB – Folia historica Bohemica

HD – Historická demografie

HosD – Hospodářské dějiny

JM – Jižní Morava

MSH – Moravský sborník historický

OH – Opera historica

PČD – Sborník Pernštejnové v českých dějinách

PHS – Právně historické studie

SAP – Sborník archivních prací

SH – Sborník historický

SPVA – Sborník prací východočeských archivů

SVPUP – Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice

TA – Táborský archiv

VDZKČ – Velké dějiny zemí Koruny české

VLH – Východočeské listy historické

VSH – Východočeský sborník historický

Úvod

Rod pánů z Pernštejna vždy přitahoval pozornost profesionálních historiků i laických zájemců o národní dějiny. Pernštejnové představují do určité míry symbol tradiční domácí šlechty, která své osudy spojila nerozlučně s historií celé země. Svým moravsko-českým založením navíc působí jako určitý svorník mezi oběma částmi našeho státu. Dynastie se tak stala vděčným námětem pro studium nejrůznějších aspektů života aristokracie. Jedním ze sledovaných témat může být pochopitelně i jejich činnost hospodářská.

Způsobu hospodaření české raně novověké šlechty a poddanským povinnostem jsem se věnoval již ve své bakalářské práci. V té jsem se soustředil na rod Pernštejnů a jejich panství lanškrounsko – lanšperské. Využil jsem údajů nejstaršího kompletního urbáře tohoto velkostatku z roku 1568 a na příkladu 5 zdejších měst a městeček vyložil povinnosti, platy a dávky místních osedlých. Vedle platů stálých jsem se zaměřil i na platy běžné. Panství poté bylo možné označit jako méně vynášející a poměrně zastaralé.

V této diplomní práci jsem se po dohodě se svým školitelem rozhodl rozšířit svoji pozornost na větší počet panství a pokusit se o jejich zhodnocení opět prostřednictvím urbářů. Uvědomuji si určitou zastaralost a nepřesnost tohoto materiálu, ovšem chtěl bych pomocí urbářů poukázat na hospodářské schopnosti, cíle a možnosti pernštejnského rodu. Ve svém předchozím studiu jsem se přesvědčil o nevěrohodnosti údajů urbáře jako pramene pro přesný popis zisku, který plynul z velkostatku. Použil bych proto tento archivní materiál spíše jako ukázkou šlechtického zájmu o hospodářské dění na panstvích.

Časově jsem se rozhodl ohraničit svoji práci lety 1521-1597. Jako první mezník jsem zvolil úmrtí Viléma z Pernštejna, který představuje ještě typ tradičního českého šlechtice – rytíře a je spojován s počátkem výrazné expanze pernštejnského rodu. K jeho jménu se pak váží i počátky hospodářské aktivity na získaném majetku. Na generaci jeho synů, vnuků a pravnuka bych rád ukázal staré i nové ve způsobu hospodaření a to právě ve výpovědi urbářů. Za konečný rok pro svoje studium jsem užil úmrtí Jana z Pernštejna, kdy finanční krize pernštejnského rodu dosáhla vrcholu.

Pro vlastní popis hospodářské činnosti využívám 16 urbářů, které vznikly na osmi pernštejnských panstvích. Jedná se o velkostatky Helfštejn - Hranice, Kojetín, Lanškroun –

Lanšperk, Litomyšl, Pardubice, Pernštejn, Plumlov a Tovačov. Jako určitou přednost pokládám jistou pestrost jednotlivých urbářů. Jde totiž o prameny z českého i moravského prostředí, které zachycují různě rozsáhlá panství. Rozdílný je i počet a podrobnost urbářů z jednotlivých území. Klady vidím i v tom, že zachycené statky získali Pernštejnové v různém období a mohli tak uplatnit jiné metody ve způsobech vedení panství. Zvláštní postavení pak mají dva pardubické urbáře z let 1506 a 1563. Přestože časově nezapadají do určeného rámce, rozhodl jsem se použít i tyto. Důvodem mi byl fakt, že Pardubice byly po dlouhou dobu rezidenční sídlo rodu a celkově se jednalo o velmi rozsáhlý statek. Proto k urbáři z roku 1521 připojuji i starší údaje z éry Viléma z Pernštejna a mladší z doby komorní správy. Oba urbáře navíc se sledovaným obdobím úzce časově souvisí.

Práci samotnou jsem koncipoval následovně. V první části se zaměřuji na celkové dějiny rodu pánů z Pernštejna. Celou kapitolu jsem rozdělil do pěti oddílů. V úvodním se zabývám dějinami rodu od prvních známých dokladů o jeho existenci až do poloviny 15. století, kdy začíná období největší slávy. Její počátek je spjat se jménem Viléma z Pernštejna, kterému věnuji druhou část kapitoly. V dalších třech poté již sleduji postavy a osudy sledovaného období 1521-1597. Nejprve zmiňuji generaci Vilémových synů Jana a Vojtěcha, následně jeho vnuků Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha a v závěrečné části pak jeho pravnuka Jana. Vylíčení osobních osudů rodinných a politických i naznačení majetkových zisků i ztrát pokládám za nezbytné i pro pochopení kroků v hospodářské činnosti.

V kapitole druhé se pokouším o popis feudálního způsobu zisku. Nejprve uvádím tradiční poddanské povinnosti, platy a dávky, které byly typické pro starší období. Jedná se o naturální dávky, robotní povinnosti a peněžní platy. Dále upozorňuji na nové formy hospodaření šlechty, které přinesl závěr 15. století a především pak století následující. Blíže se zaměřím na rybníkářství, pivovarnictví, panské dvory i další méně výnosné šlechtické podniky. Na závěr kapitoly jsem se rozhodl přidat oddíl o úloze vrchnostenské byrokracie a některých osobnostech perňštejnského dvora, neboť se domnívám, že jde o nedílnou složku šlechtického hospodaření na velkostatku v raném novověku.

Třetí kapitolu jsem věnoval urbářům jako svému primárnímu prameni. Uvádím jejich historický vývoj v našich zemích a upozorňuji na faktory, které mohou urbáře ovlivnit a zkreslit tak celkovou vypovídací hodnotu.

Samotné genezi zkoumání tohoto pramene věnuji následující kapitolu. Upozorňuji na odlišné názory na věrohodnost a informační možnosti urbářů, jeho edice, literaturu i pokusy o katalogizační seznamy.

Následně již zaměřuji pozornost na všech 16 urbářů pernštejnských panství. Jednotlivé velkostatky uvádím v abecedním pořadí, konkrétní urbáře pak v pořadí chronologickém.

Za nedílnou součást své práce pokládám přílohy. V nich jsem se snažil shromáždit soupis všech lokalit, které mnou sledované urbáře zachycují a to v původním a pokud bylo možné i současném názvu. Původní uvádím v transliteraci a kurzívou, u názvů současných jsem se pokusil navíc doplnit i údaje o možném spojení s jinou obcí atd. Myslím, že tento soupis poslouží detailnějšímu pohledu na značně odlišná panství.

Nyní bych rád upozornil na literaturu, která se k tématu váže. Na tomto místě připomínám pouze autory, kteří se k problematice vyjádřili. Konkrétní edice, monografie, studie a články uvádím na příslušném místě.

Český raný novověk se těší velké badatelské pozornosti již po dlouhá desetiletí. Proto v tomto krátkém shrnutí odkazuji pouze na souhrnné práce Josefa Janáčka, Jaroslava Pánka, Petra Vorla, Jaroslava Čechury a „jihočeské školy“ Václava Bůžka.

Také pro samotný rod pánů z Pernštejna existuje poměrně bohatá literatura. Vedle množství studií upozorňuji především na sborník *Pernštejnové v českých dějinách*. Zde se přední čeští historikové vyjádřili k nejrůznějším otázkám, které se týkají Pernštejnů i světa kolem nich. Vzhledem k častým odkazům na toto kolektivní dílo užívám nadále zkratku PČD.¹ Samostatnou monografii o pernštejnském rodu i množství studií, které s problematikou dynastie souvisí, sepsal Petr Vorel. Tento historik zároveň shrnul prameny a literaturu k pernštejnskému rodu.² Ve svém bádání se ovšem P. Vorel zaměřuje především na období raného novověku, a tak pro starší období v dějinách doporučuji práce Jaroslava Teplého, Miroslava Plačka a Pavla Sedláčka.

Rovněž studium poddanských povinností vůči vrchnosti má v naší historiografii dlouhou a bohatou tradici. Zde uvedu z autorů klasických prací pouze Františka Grause, Aloise Míku, Josefa Petráňe a Josefa Křivku. Sledování nových forem šlechtického hospodaření je vedle několika výše zmíněných spojeno se jmény Františka Hrubého, Václava Pešáka, Františka Matějka, Josefa Války, Eduarda Maura, Jaroslava Čechury nebo Martina Vařeky. Úlohou a fungováním vrchnostenské byrokracie se zabývali Aleš Stejskal a v pernštejnském případě Vítězslav Prchal.

¹ Petr VOREL (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8. - 9. září 1993)*, Pardubice 1995

² P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Českomoravský rod v zrcadle staletí*, Pardubice 1993, s. 12-38

Také výzkum urbářů se těšil především v minulosti značné oblibě. K historii tohoto pramene ve starším období se vyjádřili již připomínaný František Graus, Rostislav Nový či Josef Macek. Urbáře raně novověké se staly základem prací Jiřího Jiráska, Josefa Hanzala a řady dalších. Snahy o soupisy a katalogizaci těchto materiálů jsou spjaty většinou s autorskými kolektivy, z jednotlivců je možné uvést Jana Řezníčka. K celkovému vývoji v oblasti výzkumu urbářů se přehledně vyjádřil již také zmiňovaný Eduard Maur.

Z výše uvedeného je zřejmé, že období raného novověku, dějinám šlechty i otázkám hospodářsko – sociálním již byla věnována značná pozornost. Přesto se domnívám, že materiál typu urbáře může i dnes přinést určité nové poznatky a to především v oblasti mentality aristokratických vrstev. Přes svoje limity totiž mohou sehrát určitou roli v dnešní době tak oblíbeném studiu dějin každodennosti a to konkrétně v oblasti šlechtického nazírání na hospodaření.

1. Pernštejnové

1.1. Nejstarší dějiny rodu s černou zubří hlavou v erbu

1.1.1. Od počátků do 2. poloviny 15. století

Jako u většiny starobylých českých a moravských šlechtických rodů spadá i u Pernštejnů první světlo historické paměti do doby posledních Přemyslovců. Konkrétně do roku 1220, kdy znojemský kastelán Jimram pečtil znakem se zubří hlavou.³ A právě symbol tohoto zvířete se stal po následující staletí neomylným erbovním znamením pánů z Pernštejna. Jimram i jeho otec Etlej by tak mohli být hypoteticky považováni za první příslušníky rodu, který tak výrazně vstoupil do moravských a následně i českých dějin.⁴

Další osobou užívající tohoto znaku byl Štěpán I. z Medlova, který zastával funkci purkrabího na Děvičkách.⁵ Ať už byl jeho příbuzenský vztah s dvojicí Etlej a Jimram jakýkoliv, je dnes považován za pravého předka Pernštejnů právě až Štěpán. Mluví pro něj fakt, že založil linii směřující od pánů z Medlova k Pernštejnům a zároveň se stal fundátorem kláštera v Doubravníku, který poté sloužil jako rodová hrobka právě Pernštejnů.

Po Štěpánově úmrtí pokračovali v rodové tradici jeho tři synové – Vojtěch, Štěpán II. a Jimram. Zatímco nejstarší Štěpán se po smrti své ženy uchýlil do kláštera v Doubravníku, jeho dva bratři začali zvolna rozšiřovat rodové území. Pro další vývoj rodu pak byl důležitější Štěpán II., jehož synové Filip I. a Štěpán III. snad jako poslední generace užívali predikát z Medlova. Prvním kdo použil označení z Pernštejna by tak byl až pravnuček zakladatele doubravnického kláštera Štěpán IV. Problematika jednotlivých generací je ale dosti složitá a to jak z pohledu torzovitosti pramenů, tak možného střídání predikátů u jedné osoby.⁶

Důležitějším faktem zůstává, že se poprvé setkáváme s rodovým jménem, které provázelo perňštejnské generace až do vymření rodu roku 1631 v mužské a roku 1646 v ženské linii. Do jména Pernštejn se promítla dobová záliba v užívání německých jmen pro české i

³ Miroslav PLAČEK, *Rod erbu zubří hlavy*, ČMM 114, 1995, s. 119

⁴ Pavel SEDLÁČEK, *Páni z Medlova*, JM 28, 1992, s. 38

⁵ P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Pardubice 1999, s. 16

⁶ M. PLAČEK, *Rod*, s. 120-121

moravské hrady. Z německého „Bärenstein“, což v češtině znamená „medvědí kámen“, tak vznikl po staletí užívaný název Pernštejn.⁷

Bohužel ve chvíli, kdy se na sklonku 13. století stal výše jmenovaný hrad hlavním rodovým sídlem, nastává v genealogii Pernštejnů a jejich příbuzných velká nepřehlednost. Objevilo se množství teorií, které si někdy i vzájemně odporují. Lze tedy říci, že první polovina 14. století je jakýmsi temným místem v dějinách rodu. Jsou sice útržkovitě známa určitá jména, ale jejich pospojování do bezpečně prokazatelných rodinných vztahů je a bohužel patrně i zůstane nemožné.

Až ve druhé polovině 14. století vystupuje coby výraznější postava Jimram z Pernštejna. Rod v té době ovšem patrně prodělával majetkovou krizi a vedle jiných statků snad byl zastaven i hrad Pernštejn.⁸ Mohlo by se zdát, že éra rodu se uzavře na drobném majetku v povodí horní Svatky. Ovšem nešťastný osud země paradoxně zachránil rod, který se poté vzepjal do politických výšin. Když Jimram V. někdy mezi léty 1380-1383 umíral, končila epocha klidné vlády Karla IV. a nastávalo pozvolna období zmatků a bojů mezi potomky velkého krále a císaře. Do dějin rodu vstupuje jméno Viléma z Pernštejna. Poprvé se připomíná v roce 1381 a o čtyři léta později je znám jeho sňatek s Anežkou z Potštejna. Svůj osud politický pak spojil s markrabětem Joštem Lucemburským. Ten jej roku 1398 jmenoval purkrabím na strategicky významném Znojmu. Dalším krůčkem či spíše krokem v kariéře předního šlechtice Moravy bylo jmenování zemským hejtmanem. Ctižádostivý šlechtic soustředil v následujících letech ve svých rukou zpět většinu rodového majetku v okolí Pernštejna. Vždy věren svému pánovi Joštu Lucemburskému zůstal v čele moravské nobility a to i po Joštově smrti roku 1411.

Úmrtí tohoto velkého Lucemburka opět přililo olej do ohně lapkovské války, která na Moravě v menších či větších rozměrech permanentně zuřila. Pro bojové družiny byla ovšem životně nutná ochrana ze strany vyšší a nižší šlechta. Ta mohla na svých hradech a hrádcích poskytnout nezbytnou ochranu pro skupiny lapků, nad kterými pochopitelně získávala vliv a mohla je využívat i pro své účely. A právě Viléma z Pernštejna označil František Hoffmann za muže, který přes své vysoké zemské úřady a nepochybnou autoritu napomáhal takovým

⁷ P. VOREL, *Páni*, s. 23

⁸ P. VOREL, *Páni*, s. 31

rotám a mnohdy se neštítit ani kořisti z jejich násilných akcí.⁹ Ani výpovědi chycených lapků však nemohly ohrozit Vilémovo postavení.

Tato jeho činnost by mohla zdánlivě kontrastovat s jeho prohusitským smýšlením. V září 1415 se totiž Vilém jako druhý muž po Lackovi z Kravař připojil se svou pečeti ke stížnému listu proti upálení Jana Husa. Ovšem podobných způsobů jednání bychom u tehdejší šlechty našli více.

Politická i životní kariéra pana Viléma se pomalu chýlila ke konci. Roku 1417 se ještě stal komorníkem zemského soudu, o tři léta později podruhé přijal funkci zemského hejtmana, roku 1421 stál v čele moravské šlechty při jednání s císařem Zikmundem Lucemburským. Poté se stáhl do ústraní a ani jeho přesné úmrtí není známo. Jedno je ovšem jisté. Odešel v něm člověk, který využil možností doby a bez skrupulí povznesl upadající slávu pernštejnského rodu.

Otce přežili dva synové – Bavor a Jan. Starší Bavor bojoval v husitských řadách proti křižákům v bitvě u Ústí i u Tachova a i Jan se od roku 1427 objevuje v řadách husitských vojsk. Účastník spanilé jízdy do saské Míšeň v mladém věku zažil závěr husitských válek i verdikt markraběte Albrechta, kterým přišel ve sporu s Janem z Lomnice o statky Pyšolec, Bystřici a Zubštejn. Nemusí tedy překvapovat, že se postavil po Zikmundově smrti na stranu, která požadovala za krále Kazimíra Jagellonského. Tím se pozvolna dostal do skupiny kolem Hynce Ptáčka z Pirkňštejna a tím i mladého Jiříka z Poděbrad. O budoucí politické orientaci pana Jana bylo rozhodnuto.

Vedle politických aktivit se Janovi podařilo koncem třicátých let odčinit i někdejší majetkovou křivdu. Sňatkem s Bohunkou z Lomnice se Pernštejnovi vrátil majetek, o který ho kdysi připravil markrabě Albrecht ve prospěch právě Bohunčina otce Jana. Strategie s nevěstou slavila úspěch.¹⁰

Stejně jako otec Vilém vytrval věrně po boku markraběte Jošta i syn Jan stál vždy na straně Jiřího z Poděbrad. Ten na jeho služby nezapomněl a pán z Pernštejna tak mohl rozšiřovat a upevňovat svůj majetek. Jako přední znalec moravského zemského práva po mnoho let zastával funkci komorníka zemského brněnského soudu, i když v rodových záležitostech ho ke konci života začal spíše zastupovat syn Vilém a to zejména po smrti krále Jiřího.¹¹

⁹ František HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, TA 6, 1994, s. 68

¹⁰ P. VOREL, *Páni*, s. 58

¹¹ P. VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15.–17. století*, in: PČD, s. 19

28. prosince 1475 pak válečník husitských bojů a politik poděbradské éry Jan z Pernštejna zemřel. Přichází doba jeho velkého syna.

1.1.2. Doba a osobnost Viléma z Pernštejna

Za jednu z největších postav nejen pernštejnského rodu, ale i celých českých dějin přelomu 15. a 16. století je již od dob Františka Palackého považován pan Vilém z Pernštejna. Představuje jakýsi prototyp šlechtice, který žil na přelomu pozdního středověku a raného novověku. Díky svému neobyčejně dlouhému životu překlenul období od husitských válek, přes panování Jiřího z Poděbrad až téměř po závěr jagellonské epochy.

Narodil se okolo roku 1438 jako druhorozený syn Jana z Pernštejna a již v dětství se stal účastníkem vysoké politiky, když prožil určitý čas ve společnosti budoucího krále Ladislava Pohrobka. S ním pobýval nejen ve Vídni, ale následně se zúčastnil i výpravy do Itálie, kde se konala svatba Ladislavova poručníka krále Fridricha III. s Eleonorou Portugalskou. O dalším životě pozdějšího velkého Pernštejna není mnoho zpráv.

Podstatnější roli tehdy sehrál jeho starší bratr Zikmund, který naposledy oprášil pohasínající slávu hradu Zubštejna coby stálého panského sídla. Spíše než na obhospodařování panství se však Zikmund podílel na bojích česko-uherské války, ve které padl dvakrát do zajetí přívrženců Matyáše Korvína. Za cenu bratrova života vstoupil do služeb uherského krále mladší Vilém. Byl to jistě prudký zvrát v politice rodu, který léta stál po boku Jiřího z Poděbrad. Vilém se nadále podílel na vpádech Matyášova vojska do Čech, Rakous i Slezska. Mládí pana Viléma tak bylo naplněno vojenskými zkušenostmi i poznáním nelehkého úkolu předního šlechtice své doby.

Po úmrtí bratra Zikmunda i otce Jana se Vilém stal seniorem rodu. S tím pochopitelně souvisí i vzrůstající zájem o majetkové a finanční záležitosti zděděných panství. Vilém se snažil dominium hospodářsky konsolidovat a pokud možno zbavit zadlužení. Musel přitom pomýšlet i na své tři mladší bratry – Jana, Vratislava a Jimrama. Svůj život osobní pak spojil s bohatou Johankou z Lomnice, která následně pana Viléma provázela po dlouhá léta. Nedlouho po sňatku se pan z Pernštejna rozhodl rozšířit rodovou doménu do Pobečví a roku 1475 získal do svého držení hrad Helfštejn. Poté co nabyli bratři Jan a Vratislav zletilosti, Vilém rodové državy rozdělil, sám pak zůstal poručníkem nejmladšího Jimrama a za své hlavní sídlo určil právě Helfštejn. Ovšem nedlouho poté zemřeli hned dva z pernštejnských

sourozenců – Jan a Jimram. Rod se tak dostal do biologických komplikací a jak se později ukázalo, byl to právě Vilém, který zajistil pokračování dynastie s erbem zuří hlavy.

Díky poručnictví nad nezletilým Jindřichem z Lipé převzal Vilém z Pernštejna nejen titulární funkci nejvyššího maršálka, ale i správu nad majetkem se sídlem v Moravském Krumlově. Zdejšímu zámku dal poté Vilém přednost před vlastními hrady Helfštejn a Zubštejn. Zde se také Vilémovi narodili jeho toužebně očekávaní potomci. Zámek v Moravském Krumlově tak sehrál důležitou roli v rodových dějinách.¹²

Vilém nadále navazoval kontakty s českou šlechtou a účastnil se i jednání mezi Matyášem Korvínem a Vladislavem Jagellonským. Jihlavská jednání obou panovníků na počátku září 1486 přinesla i zajímavou kauzu, která se týkala přímo Viléma z Pernštejna. Nešlo o nic menšího než staletý rodový znak. Matyáš Korvín totiž potvrdil hejtmanovi na Kroměříži Mikuláši Hrdému z Klokočné erb, na kterém se nacházela buvolí hlava s kruhem v nozdřích na červeném poli. Vilém pochopitelně protestoval. Nešlo jen o fakt, že by se téměř totožným erbem mohl pyšnit nedávno povýšený rytíř, ale svou roli sehrála i skutečnost, že v případě vymření rodu Pernštejnů by mohli časem začít užívat jejich starobylý znak právě rytíři z Klokočné. Matyáš proto učinil zvláštní rozhodnutí. Z klokočenského znaku měl být odstraněn kruh a pravé buvolí ucho. To pochopitelně byla zase těžká a ponižující rána pro rytíře z Klokočné. Heraldický spor byl tedy nakonec ukončen kompromisem. Rytíři z Klokočné budou vždy nosit na štítě červené barvy hlavu buvolí, páni z Pernštejna hlavu zubří. Bohužel již nebylo uvedeno, jak obě zvířata odlišit. Navíc v nozdřích klokočenského zvířete má být prostý kruh, zatímco perňštejnský tvor ponese v nozdřích točenou houžev. Spokojeny snad byly obě strany. Pro dnešního člověka malicherný, ale pro aristokrata pozdního středověku zásadní rozpor, který dává jasně nahlédnout do dobové mentality.¹³

Doba největší slávy a rozmachu pak na Viléma čekala po smrti krále Matyáše Korvína, kdy začal své statky rozšiřovat i přes hranice perňštejnské Moravy. Do této doby spadá i Vilémova konverze ke katolicismu. Ovšem v případě perňštejnského pána šlo patrně spíše o formální akt, než o zásadní změnu přesvědčení. Pravděpodobně podstatnější pro Viléma byla skutečnost, že byl Vladislavem Jagellonským doživotně jmenován nejvyšším hofmistrem.

¹² P. VOREL, *Páni*, s. 86

¹³ P. VOREL, *Heraldický spor Viléma z Pernštejna z roku 1486*, in: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 7.-8. června 1991 v Pardubicích*, Pardubice 1992, s. 69-74

Vedle výnosného úřadu se mu dostalo i možnosti značně rozšířit rodové statky. Do majetku Pernštejnů se tak dostává Třebíč, proboštství měřínské, panství Kunětická Hora a Hluboká.¹⁴ Právě s Kunětickou Horou souvisí i následný zisk Pardubic, které se později staly rezidenčním sídlem rodu.¹⁵ Vilém soustředil majetek, který předčil i statky do té doby dominujících Rožmberků. Nelze v této chvíli nezpomenout na stejnojmenného Vilémova děda, který v 80. letech 14. století přebíral značně zubožené dědictví. O necelých sto let později již Pernštejnové stáli majetkově v čele. Avšak územní expanzi neměl být konec. Mladší bratr Vratislav se roku 1491 oženil s Lidmilou z Kunštátu a získal tak Plumlov s Prostějovem. Když poté o pouhých 5 let zemřel, Vilém rozšířil vlastní doménu i o tyto statky. V témže roce dosáhl plnoletosti Jindřich z Lipé a jeho poručník Vilém mu předal Moravský Krumlov, ale po vzájemné arondaci majetku získal alespoň Nové Město na Moravě a uzavřel smlouvu o budoucím sňatku Jindřicha s jedinou Vilémovou dcerou Bohunkou. Výhodným a nanejvýše promyšleným rodovým spojením byly i sňatky synů Jana a Vojtěcha s dědičkami majetku Kostků z Postupic Annou a Markétou. Pod moc perňštejnského rodu se tak dostala i panství Lanšperk a Lanškroun.¹⁶

Stárnoucí velmož Vilém si byl vědom rozsahu rodového majetku i blížícího se konce vlastního života. V roce 1507 vypracoval kšaft, který poté v letech 1515 a 1520 rozšířil a upravil. Bylo ustanoveno rozdělení držav na českou a moravskou část i systém dědění v případě vymření rodu. Znovu se objevuje heraldický motiv. Starší syn Jan měl užívat tradiční rodovou barvu stříbrnou, mladší Vojtěch pak zlatou.

Pan Vilém z Pernštejna rozšířil a zabezpečil rodový majetek. Dosáhl na svou dobu nevídaného věku a mohl na konci života plody své státnické rozvahy, osobní dravosti i politického rozhledu a kalkulace předat svým dvěma mužským potomkům. Zemřel 8. dubna 1521.

¹⁴ P. VOREL, *Vývoj*, s. 23

¹⁵ František ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990, s. 86

¹⁶ Jaroslav HONC, *Cena půdy a výnos velkostatku Lanškroun v letech 1420-1622*, SPVA 3, 1975, s. 22-24

1.2. Léta 1521 - 1597

1.2.1. Doba Vilémových synů – Jan a Vojtěch

V době otceva úmrtí byli již bratři z Pernštejna dlouhou dobu plnoletí. Jan se roku 1521 dožil 36 let, mladší Vojtěch oslavil 31. narozeniny. Ve svém výkladu bych se nejprve věnoval postavě pana Jana z Pernštejna.

Své útlé dětství prožil budoucí dědic majetku i slávy Pernštejnů na otcem nedávno získaných Pardubicích. Roku 1506 se stal nejvyšším komorníkem zemského soudu a o rok později se oženil s Annou z Postupic. O sňatku, který rozšířil rodový majetek o panství Lanškroun – Lanšperk, jsem se zmínil již výše. Za otceva života pak ještě získal funkci moravského zemského hejtmana. V té době se ještě tituloval „na Tovačově“, po skonu otce Viléma pak užíval přídomek „na Helfštejně“, i když za hlavní rodové sídlo užíval převážně Prostějov. Jak je evidentní, byl Jan z Pernštejna od mládí připravován na to, že se v budoucnu stane dědicem moravské části statků. Rozhodující patrně bylo, že jako starší z obou bratří měl využívat domény na Moravě, odkud perštejnský rod vzešel. Problémem ovšem bylo, že moravské statky nebyly ucelené, ale naopak roztržštěné v množství územních držav. Nastala tedy doba, kdy Jan nové statky nakupoval, ostatní prodával či směňoval. Během dvacátých a třicátých let 16. století tak pan Jan získal Hrušovany, Velké Meziříčí, Osovou, Rožnov, Valašské Meziříčí, Vsetín a Paskov.¹⁷

Za další mezníky v životě Jana z Pernštejna můžeme označit léta 1528 a 1534. V prvním roce se stal po úmrtí knížete Kazimíra Těšínského poručníkem jeho syna Václava a tím i správcem tohoto knížectví a statků této větvi Piastovců příslušejících. Smlouva pak určovala, že v případě vymření těšínských knížat, zdědí jejich majetky Pernštejnové. Další zásadní změnu v majetkových poměrech moravského magnáta přinesla tragická rodová událost v roce 1534. V polovině března zemřel jeho bratr Vojtěch a Janovi se tak v rukou spojil celý obrovský majetek na Moravě i v Čechách. Není divu, že se u nejbohatšího šlechtice své doby vžil přídomek „Bohatý“.

V politické linii stál zpočátku za novým panovníkem Ferdinandem I. Ovšem autoritativní Habsburk již nebyl vládce z éry jagellonské. Od sporu o kompetence moravského zemského hejtmana stál Jan z Pernštejna v čele neoficiální stavovské opozice, která bedlivě střežila svá dávná a z jejich pohledu nezcižitelná práva. Panovník i přední velmož nedávno získané země se ale museli respektovat. Navíc Jan představoval pro Ferdinanda vítanou pokladnici, ze

¹⁷ P. VOREL, *Vývoj*, s. 27

kteřé mohl čerpat. Zadlužení pernštejského majetku se tak začínalo zvyšovat a spíše jako prestižní se pak jeví zástava kladského hrabství roku 1537 a to v době trvání na 6 let. Jan tehdy mohl uplatnit právo razit vlastní mince, což pochopitelně pro šlechtice mělo význam nevýslovný.

Ani to ovšem nezabránilo Janovi v autorství spisu, ve kterém roku 1539 pisatel poukazuje na chyby ve vládních projevech Ferdinanda Habsburského. Z dalších let je potom známa Janova snaha sjednotit roztržštěné nekatolické náboženské proudy, což opět u Ferdinanda muselo vzbudit nedůvěru a přesvědčení o Janově snaze vytvořit protikatolický blok.¹⁸ Pernštejnova aktivita v této oblasti pokračovala i v dalších letech, přestože se u něj v roce 1543 začaly objevovat zdravotní potíže. Tento rok vůbec znamenal pro Jana množství komplikací. Ke slíbené výplatě kladského hrabství nedošlo, neúspěchem skončil i spor o knížectví opolsko-ratibořské s braniborskými Hohenzollerny. Bylo jasné, že nadále bude muset Jan upnout svou pozornost především k řešení zhoršující se finanční situaci. Nastal tak čas rozprodeje a zástav části statků. Roku 1543 byl zastaven Lanškroun a prodán Rýzmburk, v následujících letech přišly na řadu Náchod, Lanšperk, část panství liticko-potštejského a další drobné majetky. Dalším krokem k oddlužení měl být sňatek. Po Anně z Postupic († 1526) a Hedvice ze Šelmberka († 1535) se stárnoucí velmoř rozhodl pro třetí manželku. Stala se jí Magdalena z Ormosdu, která náležela k nejbohatším ženám tehdejších Uher. Rodové spojenectví bylo potom ještě utuženo sňatkem Janova syna z druhého manželství Jaroslava s Magdaleninou dcerou Alžbětou Thurzovou z Bethlenfalvy. Za třetí z pokusů o peněžní obrodu dynastie může být označena zvýšená snaha o hospodářské dění na velkostatečích. Tomuto tématu se budu podrobněji věnovat v příslušných kapitolách.

Ještě jednou se pak zapsal i do politických dějin. Roky 1546-1547 přinesly ve střední Evropě násilné vyvrcholení náboženských sporů a do dějin vstoupila i česká stavovská obec. Ferdinand I. rozhodl, aby se sešla zemská hotovost a následně vytáhla na pomoc jeho bratru Karlu V. Česká šlechta se však na shromaždiště vojenské síly k Litoměřicím scházela liknavě a někteří představitelé zemské nobility nedorazili vůbec. Jejich cílem se staly Pardubice. Jan z Pernštejna byl stále považován za hlavního mluvčího stavovských požadavků. Stárnoucímu Janovi se však již do zápasu příliš nechtělo a schůzky na pardubickém zámku se ani neúčastnil. Po bitvě u Mühlberka a následném návratu vítězného krále Ferdinanda I. se stal

¹⁸ Josef VÁLKA, *Politika a bezkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*, in: PČD, s. 173-186

prostředníkem v jednáních mezi panovníkem a českými politickými předáky. Je tedy i jeho zásluhou, že první stavovský odboj neměl tak krvavé následky jako o 74 let později.¹⁹

V závěru života musel Jan ještě jednou přistoupit k rozprodeji majetku. Prodáno bylo panství Hranice na Moravě a část panství heřštejnského. 8. září 1548 Jan z Pernštejna zemřel. Odešel v něm člověk, který byl již v očích současníků symbolem zemské svébytnosti. Zároveň svět opustil aristokrat, který vlastnil největší pozemkový majetek v dějinách rodu, ale zároveň se přesvědčil i o jeho neudržitelnost.

Podstatně kratší čas na tomto světě byl vyměřen Janovu mladšímu bratru Vojtěchovi. Narodil se roku 1490 v Moravském Krumlově a počáteční roky jeho života nenabízejí mnoho informací. V sedmi letech byl spolu s bratrem pasován králem Vladislavem Jagellonským na rytíře. Za místo jeho pozdějšího pobytu bývá označována slezská Vratislav. Roku 1507 pak Vojtěcha čekala svatba s Markétou z Postupic, se kterou následně žil na zámku v Lanškrouně, tedy v centru panství, které sňatkem Pernštejnům připadlo. Právě zde se snad manželům narodil nedlouho poté syn. Po tehdy ročním následníkovi trůnu dostal jméno Ludvík. K osobě malého Pernštejna se poté klade vznik básnické skladby „Ludvíka z Pernštejna naučení rodičům“. Odrážejí se v ní zkušenosti staříčkého Viléma z Pernštejna i jeho syna a čerstvého otce Vojtěcha. Dítě v této skladbě symbolicky promlouvá k rodičům a udílí jim rady, jak má být vychováváno. Od nejranějšího období do sedmi let, následně od sedmi let po věk biologické dospělosti, poté předkládá rady ohledně manželství, varuje před nástrahami světa, upozorňuje na problematiku správy majetku a nezapomíná ani na otázku osobní zbožnosti.²⁰ Bohužel samotný Ludvík se vysokého věku nedožil, zemřel patrně roku 1526. Shodou okolností ve stejném roce, kdy v bitvě u Moháče zahynul i jeho královský jmenovec.

Vojtěch mezitím stoupal v hierarchii zemské vlády a to hlavně díky otci Vilémovi. Ten mu totiž roku 1514 předal úřad nejvyššího hofmistra. Svůj nepotismus Vilém obhájil i přes pochopitelné protesty svých odpůrců. Podobný postup již jednou předvedl, když před lety prosadil místo sebe do funkce nejvyššího komorníka zemského soudu bratra Vratislava.

¹⁹ P. VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice – Praha 1999

²⁰ P. VOREL, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. („Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace)*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 13-48

Mladý Vojtěch tehdy přesídlil na Hlubokou a po smrti Vilémově roku 1521 již trvale na pardubický zámek. Svě východočeské državy rozšířil o Chlumeck nad Cidlinou a Kolín, na severu východních Čech se zaměřil na Nové Město nad Metují a Náchod. Hlavní pozornost ovšem věnoval rezidenčním Pardubicím. Zdejší zámek rozšířil a radikálně upravil.

V politickém životě ho zasáhlo rozhodnutí krále Ludvíka, který jej zbavil roku 1523 úřadu nejvyššího hofmistra. Snad jako kompenzace se pak Vojtěchovi dostalo potvrzení několika jeho zástav. I přes ztrátu pozice v zemské vládě zůstal Vojtěch z Pernštejna jedním z nejpřednějších velmožů. Po tragické smrti Ludvíka Jagellonského byl snad počítán mezi jednoho z možných kandidátů na uprázdněný stůl. Sám však musel cítit nereálnost této myšlenky. Přiklonil se proto na stranu Ferdinanda I. a byl ještě též rok jmenován znovu nejvyšším hofmistrem.

Obvykle bývají vysoko hodnoceny kulturní zájmy pana Vojtěcha. Nový renesanční styl se nejvíce uplatnil na nástěnných malbách a malovaných kazetových stropech pardubické rezidence. Právě pardubický zámek pan Vojtěch z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu opouštěl stále méně.

Nečekaná smrt zastihla Vojtěcha z Pernštejna uprostřed příprav sňatku dcery Bohunky s Ondřejem Ungnadem ze Sonnecku 17. března 1534. Jak již to bývá, nečekané úmrtí zavdalo podnět k nejrůznějším úvahám. Jedna z nich tvrdila, že byl otráven svými nepřáteli, jiná viděla souvislost Pernštejnova skonu s výsledkem procesu nad Kateřinou z Komárova. Tato urozená vražedkyně byla totiž nedlouho předtím odsouzena komorním soudem k trestu smrti hladem. Předsedou tohoto soudu byl z pozice hodnosti nejvyššího hofmistra právě Vojtěch z Pernštejna. Dobový smysl pro symboliku obě události pochopitelně spojoval.²¹

Pravda o smrti Vojtěcha z Pernštejna zůstane už patrně navždy skryta. Jisté je jen to, že našel poslední odpočinek v kryptě kostela sv. Bartoloměje ve svých milovaných Pardubicích.

1.2.2. Čas vrcholu a přízrak pádu – Jaroslav, Vratislav a Vojtěch

Další mužskou generaci pernštejnského rodu zastupovali pouze synové Jana z Pernštejna – Jaroslav, Vratislav a Vojtěch.

Nejstarší Jaroslav se narodil otci v jeho druhém manželství roku 1528. Jak již bývá tradicí, o dětství a dospívání tohoto Pernštejna mnoho nevíme. Před rokem 1547 snad pobýval na

²¹ Jindřich FRANCEK, *Proces Kateřiny z Komárova*, VSH 9, 2000, s. 3-10

studíích v Itálii a po roce 1548 se po otcově smrti stal nejstarším mužským příslušníkem rodu. Pro dvacetiletého mladíka byl úkol seniora jistě obtížný a nanejvíce zavazující. Musel se opřít zejména o úřednický aparát, který mu po otci zbyl. Navíc se Jaroslavovi patrně zalíbil pobyt u panovnického dvora a to jej ještě více vzdalovalo od hospodářských záležitostí. Případný prodej statků komplikoval fakt, že vzhledem k tzv. bratrskému nedílu mohli s majetkem operovat jen všichni tři Pernštejnové najednou, popřípadě po dohodě a převzetí plné moci. Prostřední Vratislav byl ovšem ve Španělsku a situace se tak komplikovala. Zemský soud tedy učinil zvláštní rozhodnutí a prohlásil Vratislava po dobu jeho nepřítomnosti v Čechách za nezletilého.²²

Mladým Pernštejnům pak roku 1549 částečně pomohlo vyplacení kladského hrabství ze zástavy. Přesto mračna finanční krize byla jasně patrná. Navíc vzhledem k nepřítomnosti starších bratří a pochopitelné nezkušenosti nejmladšího Vojtěcha leželo břímě splácení dluhů na schopnostech a nezištnosti pernštejnských úředníků.²³ Vzhledem k nutnosti rychlého zisku peněz pak byly některé statky prodávány i pod cenou.

Roku 1550 se navíc konala svatba mladé Kateřiny z Pernštejna s Ekem ze Salmu, která patrně svou nákladností předčila očekávání.²⁴

V nelehké situaci počátku 50. let se bratři dohodli na následujícím postupu. Výnosy moravských statků měly pokrýt cestovní náklady a osobní vydání, která souvisela s dvorskou službou. České statky pak svými výnosy měly splácet úroky a postupně zmenšovat dlužné částky. Do nevděčné funkce regenta na pardubickém zámku byl jmenován Petr Hamza ze Zábědovic, o jehož úloze se zmíním na příslušném místě.

Určité neshody mezi bratry pak měly za následek, že roku 1552 byl společný majetek rozdělen na tři díly. Nejmladší Vojtěch, který patrně změnu inicioval, si ponechal statky na Moravě s centrem v Prostějově. Jaroslav a Vratislav pak setrvali v majetkovém nedílu až do roku 1555. Během tohoto období získal Jaroslav od panovníka do zástavy litomyšlské panství, které bylo po roce 1547 zkonfiskováno Bohuši Kostkovi z Postupic. Jaroslav ovšem Litomyšl vzápětí zastavil Václavu Haugvicovi z Biskupic. V dalších letech pak společně s bratrem Vratislavem odprodal moravské statky Helfštejn a Velké Meziříčí.

Již jako samostatný vlastník ztratil Jaroslav zbytek liticko-potštejnského panství. Navíc Pernštejnům již nechtěl nikdo z pochopitelných důvodů půjčovat. Ke konci roku 1556

²² P.VOREL, *Páni*, s. 186

²³ P.VOREL, *Vývoj*, s. 33

²⁴ P. VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, ČMM 114, č.1, 1999, s. 139-162

Jaroslav na finanční správu osobně zcela rezignoval a svěřil všechny starosti úředníkovi Hynku Kostelákovi z Kostelce. O dva roky později byla na panství Pardubice uvalena nucená správa. Jaroslav uprchl před svými věřiteli do Itálie a zde 27. července 1560 zemřel. V době úmrtí již vzdělanému mecenáši a zároveň marnotratnému hýřilovi v Čechách nepatřil žádný majetek. Po přímluvě Vratislava z Pernštejna zakoupil Pardubice ještě roku 1560 Ferdinand I. pro svého syna arciknížete Maxmiliána.²⁵

9. července 1530 se začal odvíjet životní příběh prostředního z bratří Vratislava. Také on v mladém věku odešel za hranice českého království a od roku 1543 se stal společníkem budoucího císaře Maxmiliána. Zúčastnili se spolu tažení během šmalkaldské války a společně pobývali ve Španělsku u dvora Maxmiliánova strýce Karla V. Na cestách po jižní a západní Evropě se jistě mezi oběma mladíky zrodilo silné osobní přátelství, které mělo do budoucna výrazně ovlivnit Vratislavovu kariéru.²⁶

Zatímco se situace kolem perňštejnského majetku zhoršovala a otec Jan odkázal svým synům již značně zadlužený majetek, pobýval Vratislav nadále ve Španělsku. Stal se tím pro českou aristokratickou vrstvu určitým odborníkem na cestování do vzdálených krajín i znalcem zvyklostí a místních odlišností. Roku 1551 byl proto jmenován vůdcem výpravy české šlechty do Itálie. Cesta 53 urozených pánů a rytířů vstříc arciknížeti Maxmiliánovi a jeho manželce Marii Španělské poté vstoupila významně do našich dějin. Z Prahy putovali čeští a moravští šlechtici přes Linec a Milán směrem k Janovu. Ovšem pobyt v Itálii se vzhledem k opožděnému příjezdu mladých novomanželů značně protáhl a tím i značně finančně prodražil. Je sice pravdou, že většinu členů výpravy několikaměsíční pobyt na Apeninském poloostrově ovlivnil při pozdějším budování zámků a paláců, ale není třeba zdůrazňovat, že zároveň značně zatížil rodové pokladnice. V případě Vratislava z Pernštejna a celého rodu pak šlo doslova o problém existenciální.²⁷

Po návratu do Čech a majetkovém dělení v letech 1552 a 1555 začal Vratislav hospodařit sám. Není překvapující, že začal ihned rozprodávat některá panství. Rok 1555 ovšem znamenal pro Vratislava i jiné zásadní změny v osobním životě. 14. září 1555 pojal za choť

²⁵ Jindřich RŮŽIČKA, *Italská cesta Jaroslava z Pernštejna. Příspěvek k otázce vztahu české šlechty k humanismu*, SPVA 4, 1978, s. 153-186

²⁶ Jaroslav PÁNEK, *Politika, náboženství a každodennost nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna*, in: PČD, s. 187-202

²⁷ J. PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003

španělskou šlechtičnu Marii Manrique de Lara a tím ještě více posílil svoje vazby na zemi za Pyrenejemi a tím i na Habsburky.²⁸ Za své zásluhy a věrnost habsburskému domu byl následně přijat mezi rytíře řádu Zlatého rouna. Stal se tak prvním českým šlechticem, kterému se dostalo této pocty.²⁹

Majetek pana Vratislava se však povážlivě zmenšoval a na počátku 60. let mu patřilo pouze panství Tovačov a Přerov, v Čechách pak právo výplaty na zastaveném Lanškrouně. Brzká smrt bratra Vojtěcha v roce 1561 znamenala pro posledního mužského člena rodu zisk rozsáhlých moravských panství a v polovině 60. let tak mohl po určitých transakcích znovu spojit kdysi vlastněný majetek Lanškroun – Lanšperk.³⁰

Politická dráha pana Vratislava byla i nadále strmá. Zvláště po nástupu jeho druha z mládí Maxmiliána II. Ten jej roku 1566 jmenoval do funkce nejvyššího kancléře Království českého, kterou Pernštejn vykonával až do své smrti. Císař mu navíc o rok později postoupil do zástavy panství Litomyšl. A právě v Litomyšli proběhla v letech 1568-1581 stavba zámku, který se stal trvalým klenotem renesanční architektury v českých zemích.³¹

Více než na svá panství byl Vratislav vázán na Prahu a pernštejnský palác v Jiřské ulici. Odtud vedl svou politiku věrného služebníka Habsburků a katolické církve. Není proto divu, že patřil k odpůrcům tzv. České konfese. Oporou panovnického rodu zůstal Vratislav i za vlády Rudolfa II. Velký Pernštejn zemřel 27. října 1582 při cestě na lodi, která plula u Lince po Dunaji. Rok byl pochován v Doubravníku, ale poté na přání vdovy přenesli jeho tělo do chrámu sv. Víta na Pražském hradě.

Nejmladší z trojice bratří se narodil roku 1532. Ještě v době otcova života začal Vojtěch pobývat mimo domov. Své první zážitky a jazykové schopnosti získával ve Vídni. V roce úmrtí Jana z Pernštejna pak byl přijat k místodržitelenskému dvoru do Prahy. Po odchodu od arciknížete spravoval za Jaroslava i Vratislava rodové majetky. Přestože byl z bratrů nejmladší a nejméně zkušený, byl si vědom kritické majetkové situace a vyčítal bratrům jejich nákladný dvorský život a s ním spojené finanční požadavky. Není jisté, nakolik to byl

²⁸ J. RŮŽIČKA – Charlotte FRITZOVÁ, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna 1555*, SPVA 3, 1975, s. 63-77

²⁹ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 394

³⁰ J. HONC, *Cena*, s. 26-27

³¹ Josef KŘIVKA, *O stavbě litomyšlského zámku*, in: Jindřich Růžička (red.), *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*, Pardubice 1959, s. 107-122

mysl pro určitou hospodárnost a nakolik osobní nechuť k životu u dvora. Jak již bylo řečeno, roku 1552 požádal Vojtěch o rozdělení majetku. Ze své prostějovské rezidence pak vcelku úspěšně hospodařil na jím vybraných statcích. Roku 1556 pak na své sídlo přivedl manželku Kateřinu Kostkovou z Postupic.

Vojtěch se později projevil především v oblasti náboženské. Na rozdíl od bratrů zůstal nekatolíkem a v otázkách víry se angažoval i prostřednictvím vydávání teologických spisů. Jeho život se poté uzavřel v pouhých 29 letech 17. července 1561. Stejně jako jeho bratr Jaroslav nezanechal mužského potomka a panství Plumlov s Prostějovem a Pernštejn tak zdědil poslední z bratří Vratislav.

Zdá se, že Vojtěch byl z této perňštejnské generace nejzdatnějším hospodářem. Jeho většímu prosazení ovšem zabránil krátký život a již těžko řešitelná finanční situace rodu.

1.2.3. Majetkový soumrak – Jan

Z manželství Vratislava z Pernštejna s Marií Manrique de Lara vzešlo úctyhodných 21 potomků. Na následujících řádcích bych se rád věnoval nejen dvěma mužským potomkům, kteří svého otce přežili, ale i některým ženským příslušnicím perňštejnského rodu z této generace.³²

30. července 1561 se po čtyřech sestřích narodil Pernštejnovi syn. Dostal jméno Jan.³³ Na rozdíl od otce mu byla určena kariéra vojenská. Na španělské straně bojoval proti vzbouřencům v Nizozemí a na počátku devadesátých let se zapojil do konfliktu s tureckou říší. Proslavil se jako dobrý stratég i praktický znalec válečné techniky.

Roku 1587 pak vstoupil do sňatku s vlastní sestřenicí a jmenovkyní své matky Marií Manrique de Lara. Z tohoto manželství následně vzešla poslední generace perňštejnského rodu.

Je pochopitelné, že válečné řemeslo nedovolovalo panu Janovi časté pobyty v Čechách a na Moravě, a tak není divu, že zubožený rodový majetek dále chátral. Další prodeje byly nevyhnutelné. Roku 1585 ztratil Jan Přerov, o tři roky později Lanškroun, v závěru svého života i Tovačov. Patrně nejhorší z hlediska tradiční aristokratické mentality byl postupný

³² Milan SKŘIVÁNEK, *Poslední Pernštejní – portrét vrchnosti*, in: PČD, s. 231-244

³³ Marek VAREKA, *Jan z Pernštejna 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008

rozprodej starého rodového panství Pernštejn. Znepokojená matka synovi nákladný život císařského důstojníka vyčítala, a tak byla ujistěna podílem na panství Litomyšl. Jan z Pernštejna si byl patrně vědom, že naprostému rozpadu majetku se již zabránit nedá.

Smrt zastihla vojáckého Pernštejna symbolicky na bitevním poli. 30. září 1597 padl při obléhání uherské pevnosti Ráb.

Mladší Janův bratr Maxmilián, který přišel na svět na počátku roku 1575, byl naopak připravován pro dráhu církevní. Odešel proto brzy na dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, který nad mladým šlechticem držel ochrannou ruku. Ten pro teprve desetiletého Pernštejna žádal kanovníctví v Olomouci. Vzhledem k nízkému věku Maxmiliána k tomu sice nedošlo, ale již roku 1589 odešel mladičkový Pernštejn na vyšší studia k jezuitům do Říma. Zde se dočkal již dříve slíbeného kanonikátu v Olomouci a po zvolení nového papeže Klimenta VIII. v únoru 1592 i podpory ze strany Svatého otce. V čele jeho poselstva cestoval ke dvoru polského krále Zikmunda III. a dočkal se i jmenování papežským komorníkem. Nadějná kariéra snad směřovala k postu olomouckého biskupa. 2. září 1593 ovšem Maxmilián zemřel. Uzavřela se kariéra vzdělaného muže, kterému patrně pomohly přímluvy urozených příbuzných i osobní kvality. Vysoká pozice v církvi navíc mohla znamenat pro člena zadluženého rodu i pohodlné doživotní zabezpečení.³⁴

Jak již bylo řečeno, vedle Jana a Maxmiliána se v perňštejnském rodě v tomto období objevilo i množství žen. Nejstarší Johana se provdala za Fernanda de Villahermosa, Eliška za Albrechta z Fürstenberka, Františka za Andream Matyáše de Aguaviva a konečně Bibiana spojila svůj život s Františkem Gonzagou de Castiglione.

Ovšem největší proslulosti z dcer Vratislava z Pernštejna se těšila Polyxena. Žena s krásným zjevem, znalostí jazyků, společenským vystupováním i osobní rozhodností. Roku 1587 se provdala za nejvyššího purkrabího Viléma z Rožmberka a spojila tak dva z nejstarobyljších šlechtických rodů. Bezdětné manželství skončilo Vilémovou smrtí v roce 1592. Druhým manželem Polyxeny se stal o 11 let později nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Z tohoto svazku pak vzešel jediný syn Václav Eusebius Popel z Lobkovic.

³⁴ Jiří KOTYK, *Maxmilián z Pernštejna (1575-93)*, VSH 5, 1996, s. 89-98

Právě Polyxena se stala poručnicí sirotků po svém bratru Janovi. Snad i ona zajistila, že poslední pernštejnské panství Litomyšl zůstalo v držení rodu, ze kterého sama vyšla. Roku 1627 předala litomyšlské zboží svému synovci Vratislavu Eusebiovi. Zemřela pak 24. května 1642.³⁵

V době úmrtí Polyxeny Lobkovické z Pernštejna již nežil žádný mužský příslušník pernštejnského rodu. 26. července 1631 padl Vratislav Eusebius z Pernštejna v bezvýznamné šarvátce třicetileté války u Tangermünde. Smrtí jeho sestry Frebonie z Pernštejna 7. února 1646 vyhasl rod s erbem černé zubří hlavy i v ženské linii. Více než čtyři sta let trvající sága Pernštejnů se uzavřela.

³⁵ Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, in: PČD, s. 105-114

2. Způsoby šlechtického hospodaření

2.1. Tradiční poddanské povinnosti, platy a dávky

Jedním ze základních rysů feudálního systému byly poddanské platy a dávky. Odvádění feudální renty bylo nezbytným a samozřejmým vyjádřením vztahu mezi poddaným a jeho pánem. Poddaný člověk tak odváděl rentu nejen své bezprostřední vrchnosti, ale i státu – panovníkovi, který byl formálním držitelem veškerého pozemkového majetku v zemi. Poslední složkou, ke které poutaly poddaného závazky, byla církev. Renta samotná se pak udávala ve třech formách – naturální, robotní a peněžní. První dva rámce povinností sice postupně zastarávaly, ale přesto se s urputností udržovaly až do mnou sledovaného 16. století. Nebyly patrně vyžadovány v plném rozsahu a někdy možná vůbec, ovšem v urbářích se s nimi můžeme setkat i v době rozvinutého hospodářského podnikání.³⁶

Tradičními a po staletí užívanými termíny pro odevzdávání dávek a platů byl na jaře den svatého Jiří (23. duben) a na podzim den svatého Havla (16. říjen). Mohly existovat i odchylky, například den svatého Jakuba (25. červenec) a den svatého Michala (29. září) nebo svatý Jiří a svatý Michal.³⁷ V německém pohraničí mohl být termín na den Valpurgy (1. květen). Ojedinele se přistupovalo ke splátkám na Velikonoce, Vánoce nebo Hromnice.³⁸

2.1.1. Naturální dávky

Jednou z primitivnějších forem feudální renty bylo odvádění naturálních dávek. Tato povinnost se uchovávala ve dvou typech. Ve formě skutečné naturální dávky a v dávce rekogniční, tj. uznávací. Jestliže první typ představoval pro poddané určité zatížení, druhý byl spíše trvalým výrazem poddanské závislosti a pro vrchnost neměl větší cenu. Přesto je zajímavé, že byl i přes svou zanedbatelnost téměř pravidelně uváděn.

Nejčastěji vyžadovanou plodinou bylo obilí. Převládal oves a žito, méně již pšenice a ječmen.

³⁶ Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960, s. 227-280

³⁷ František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957, s. 144-145

³⁸ A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 229

Oves představoval nejméně náročnou a zároveň nejdůležitější krmnou obilovinu. Podle kvality vymláčeného zrna mohl být rozlišován na kvalitnější „bílý“ a méně kvalitní „černý“ oves. Pěstoval se v horských oblastech i v nížině a to v nejméně úrodných polích. V místech, kde nebylo možné pěstovat žito byl oves využíván jako chlebovina. Jeho podíl na stravě byl v těchto oblastech zásadní. Z ovesné mouky se vařila kaše i polévka. Výsevky ovsy bývaly největší na poddanské půdě a někdy i na velkostatku.

Druhou extenzivní obilninou bylo žito. Jednalo se o základní chlebovinu pro většinu relativně úrodných krajů. V období raného novověku se žito osívalo podle potřeb a možností na podzim i na jaře. První způsob osevu sice převažoval, ale zejména v horských oblastech bylo nutné přisívat i na jaře. Vedle významu žita jako potraviny byla jeho sláma využívána k zhotovování došků, povřísel i pletení slaměných nádob.

Jako chlebovina mohla být využívána i pšenice, která ovšem vyžadovala kvalitnější bonitu půdy. Stejně jako u žita převažoval i u pšenice zimní osev. Rozlišovala se na „bílou“ a „červenou“ či „ryšavou“. Jako důležité průmyslové obiloviny bylo pšenice využíváno při výrobě škrobu a sladu. Zejména na slady měla být vybírána ta nejkvalitnější. Velké pozornosti se pak pšenici pochopitelně dostalo na dvorech, které zásobovaly pivovary. Ty pak z pšeničného sladu vyráběly v té době nejvíce konzumované bílé pivo. Jednalo se o pivo levnější a méně kvalitní.

Ječmen byl na rozdíl od pšenice méně náročný na půdní kvalitu a podnebí. Jeho výnosy byly pak zpravidla vyšší. Osíval se na podzim i na jaře, ale jař převažoval. V 16. století pak vzrůstal význam ječmene coby sladovnické suroviny. Především městské pivovarnictví využívalo této obilniny. Vedle konzumního „mladého“ ječného piva se vyrábělo i hořké „staré“ pivo. Proslavené bylo především rakovnické a lounské. Přesto měl ječmen v 16. století oproti ostatním obilninám menší význam a jeho širší pěstování nastalo až v polovině 17. století.³⁹

Mezi plodiny, které byly vyžadovány v menší míře mohl patřit len, konopí, hrách, mák, řepa či chmel. Stejně jako u obilí ovšem platí, že i poměry mezi těmito zemědělskými produkty mohly kolísat a to především vzhledem ke geografickým podmínkám či konkrétní potřebě.

³⁹ Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. století a počátkem 17. století*, AUC, Philosophica et Historica 5, Praha 1963, s. 55-61

Hodnotu zcela nepatrnou pak měly již zmíněné uznávací dávky. Na prvním místě stojí dávky slepic a vajec. Hodnota jedné slepice i kopy vajec se pohybovala kolem 1 groše a toto zatížení prakticky nic neznamenal. Docházelo proto k převádění naturální dávky na peněžitý plat, tzv. relucii. Příkladem mohou být některé zápisy v urbářích, kdy je u osedlého vyžadováno např. ½ nebo ¼ slepice. I přes svou minimální hodnotu zde byla tato položka uvedena. Ještě v menší míře mohla být po poddaných vyžadována kuřata, husy, jehňata, zajáci, části skopců či telat. Z potravin potom sýr, sůl, pepř či koláče. Výrobky mohly zastupovat radlice, sekery či vosk.

Je patrné, že šíře naturálních dávek byla značně pestrá a rozsáhlá. Z hlediska finančního zisku však pro vrchnost znamenala položku zcela zanedbatelnou.

2.1.2. Robotní povinnosti

Urbariální povinnosti robotní byly trojího druhu – denní, úkolové a nepřesně stanovené. Nejčastějším typem roboty byla první z uvedených. Povinnost poddaného se přesně vymezovala počtem dní pro vykonání určité práce. Jindy mohl nastat případ, že urbář uváděl namísto dní počet pracovníků, které osedlý poskytl pro určenou práci. Roboty úkolové se vyskytovaly ve stejném množství. Nejčastějším případem byla robota senná a ta pak mohla být určena počtem jednotlivých fůr nebo názvem konkrétní louky, ze které měli poddaní sklízet seno nebo otavu. Další možnou úkolovou prací bylo orání, vláčení či stříhání ovcí. Nevýhodou pro poddané bylo, že na rozdíl od roboty denní nebyla úkolová časově omezena. Povinnosti tak mohli pro poddané narůstat v případě zvětšování dvorů či růstem stád. Určitou zvláštností byla robota bez bližšího vymezení. Jednalo se většinou o výpomoc při lovech. Další službou mohlo být rozvážení hnoje, svážení a uskladňování různého materiálu a zboží, pomoc v lesích a na polích, při úpravě cest atd.

Jak již bylo naznačeno, největší část robot se vázala k vrchnostenským poplužním dvorům. Poddaní bývali většinou využiti v době senoseče, kdy mohli zastat veškerou práci – sekání, sušení i skládání. Následovali roboty ženní, kde většinou vykonávali jen blíže určenou část prací. Jiná vrchnost mohla po poddaných vyžadovat sklizeň prosa, řepy, konopí, chmele či jiných zemědělských plodin. Zatímco se s robotní prací možno setkat při setí, na mlácení

obilí se obvykle najímali nádeníci. Stejně tak nebyly obvyklé práce na vinicích či při sklizni ovoce. Za poměrně kuriozní je možné určit povinnost česání lískových oříšků.⁴⁰

Důležitou složkou vrchnostenského hospodářství byly rybníky a s nimi spojená poddanská pomoc při čištění, výlovu či prosekání ledu.⁴¹ K lesům se pak váže povinnost při lovu drobné i vysoké zvěře, případně se mohlo jednat o kácení a řezání dřeva. Výjimku tvoří péče o opravu mostů a cest či poměrně zastaralá funkce robotní hlásky.

Vedle ručních robot bylo poddané obyvatelstvo zatíženo i robotami potažními. Zde museli využít vlastních koní a náradí. Jednalo se většinou o svážení sena, obilí a dřeva, rozvoz hnoje, v ojedinělých případech se vyskytla i doprava mlýnských žernovů a loveckých tenat. Tyto povinnosti pochopitelně zatěžovaly poddané více než roboty ruční. Dalším úskalím byl fakt, že roboty nebyly rozloženy rovnoměrně, ale mohly být soustředěny pouze do klíčového období sklizňových prací. Vzhledem k velkému počtu poddaných v poměru k nepočitelným robotám mohla na některých panstvích vrchnost převádět tyto opět na peněžité plat – již zmíněná reluce. Šlo ovšem o vybrané povinnosti a možnost převodu se netýkal všech panství. Dokonce i uvnitř jednoho velkostatku mohly existovat značné odchylky.⁴²

2.1.3. Peněžní platy

Vedle obou zmíněných forem renty se postupně začaly prosazovat a následně převažovat peněžní platy. Zatímco naturální dávky a robotní povinnosti byly typické pro raně feudální období, od 13. století se stále více objevují peněžní dávky. Prostřednictvím reluce se následně mohou obě primitivnější a zastaralejší povinnosti převádět na plat peněžní.⁴³

Tímto tzv. stálým platem pak byla zatížena každá poddanská půda a jednotlivý poddaný – osedlý. Dva splátkové termíny se obvykle nelišily mírou úroku, plat havelský mohl být někdy vyšší, patrně vzhledem k ukončeným žním. Plat se vypočítával z velikosti půdy, která byla určena lánovou soustavou. Ovšem to neznamená, že by na všech panstvích platili láníci nebo pololáníci stejnou částku. Větší rozdíly neexistovaly většinou pouze u sousedních vsí.

⁴⁰ Jaroslav ČECHURA, *Černínové versus Kysibelští*, Praha 2003, s. 72-73

⁴¹ J. KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů. Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-17. století*, Praha 1959, s.56-57

⁴² A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 233-242

⁴³ F. GRAUS, *Dějiny*, s. 159-193

Zatížení jednotlivých usedlostí záviselo především na konkrétní výnosnosti. Rozdíly se tak mohly objevit nejen mezi vesnicemi, ale i uvnitř jedné vsi. Vedle orné půdy totiž ke statku patřily i louky, lesy, pastviny či rybníčky.

Zajímavou skutečností je, že velikost obhospodařované půdy nemusela ovlivňovat robotní povinnosti i naturální dávky. Opět se ukazuje poměrná pestrost, kdy držitelé stejně rozsáhlých pozemků byly zatíženi různě vysokou robotou i dávkami obilí. V druhém případě hrála pochopitelně výraznou úlohu kvalita půdy. Stejně platy nemohli odvádět poddaní z úrodných oblastí i z oblastí podhorských. Vyšší zatížení naturální by logicky mělo znamenat nižší zatížení peněžní a naopak. Přesná jednotnost ovšem chybí.

Důležitou roli hrála i velikost lánu. Existovaly totiž velké rozdíly mezi jednotlivými vesnicemi a oblastmi. Lán se určoval v drtivé většině odlišně a v úvahu se brala nejrozličnější hlediska.⁴⁴

Vedle renty z pozemkové držby odváděli poddaní plat i z některých venkovských řemesel, např. z mlýnů a krčem.⁴⁵

Na úplný závěr jsem ponechal zvláštní poddanské platy a povinnosti. Jednalo se o platy vyvolané mimořádnými událostmi i dávky vybírané každoročně. K nim patřily platy z odumřelých gruntů, výhostné, dávky za převod půdy a úřední úkony. Zpeněženo bylo právo pást dobytek v panských lesích i užívání vrchnostenských pozemků poddanými. To samé platilo v případě lovu ryb či drobné zvěře. Následovaly pokuty za drobnější přestupky a celní poplatky.⁴⁶

Na předcházejících řádcích jsem se pokusil přiblížit základní formy poddanské renty a ukázat jejich společné prvky i odlišnosti a zvláštnosti. Zatížení poddaných záviselo na velikosti panství i jednotlivých gruntů, lidnatosti, úrodnosti půdy, přírodních podmínkách i individuálních požadavcích vrchnosti. Zapomenout nelze na místní tradici a zvyklosti, které často promlouvaly do této tematiky značnou měrou.

⁴⁴ August SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*, Praha 1923, s. 39-56

⁴⁵ A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 229-233

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 253-260

2.2. Nové formy hospodaření šlechty

Přechod pozdního středověku do období raného novověku s sebou přinesl řadu změn. Jednou ze zásadních byla i proměna ve způsobu hospodaření šlechty. V období „podzimu středověku“ začaly rapidně klesat příjmy aristokracie. Většinu svých povinností odváděli poddaní v penězích. Vzhledem k poklesu cen došlo ke snížení reálných příjmů. Tyto změny poškodily zejména tradiční starou šlechtu, která byla odkázána především na zmíněné peněžní platy od svých poddaných. Nevyhovující situace vedla aristokraty v první řadě ke zvyšování úvěru, což mohlo mít pro některé rody katastrofální důsledky. Obrovská zadlužení vedla k rozprodeji panství a rozpadu pozemkových komplexů, které šlechta budovala po celá staletí.

Jinou možností bylo pro šlechtické vrstvy obrátit pozornost k vlastnímu hospodaření. Šlechtic se pozvolna stával šlechticem – podnikatelem a zastaralý rentový velkostatek přerůstal v nový typ rentově – režijní. Záleželo pochopitelně na konkrétních možnostech a zájmu jednotlivých aristokratů, kteří se začali snažit o co nejefektivnější využití svých pozemkových držav. S tím souvisela i orientace na trh, kde byly prodávány vlastní hospodářské produkty, které nesloužily pro přímou spotřebu vrchnostenské domácnosti.⁴⁷

Předbělohorskému velkostatku v Čechách a změnám ve způsobu hospodaření byla v naší historiografii věnována již velká pozornost. Za svým způsobem průkopnickou práci je možné považovat článek Františka Hrubého o změnách v hospodaření 15. a 16. století, který byl otištěn v ČČH roku 1924.⁴⁸ Autor zde přehledně shrnul příčiny a průběh hospodářského přerodu. Za rozhodující epochu označil právě přelom 15. a 16. století, kdy se země vzpamatovaly z husitských a následně česko – uherských válek. Upozornil na důležité faktory rybníkářství, pivovarnictví a budování rozsáhlých dvorů se zaměřením na rostlinnou a živočišnou výrobu. Na 11 středočeských a severovýchodočeských velkostatech Smiřických se pak ve své monografii z roku 1940 pokusil vystihnout hospodářský systém Václav Pešák.⁴⁹ Ovšem hlavní pozornosti se této tematice dostalo v 50.-70. letech. Tehdy

⁴⁷ J. ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*, 1992, rkp., s. 108-109

⁴⁸ František HRUBÝ, *Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.*, ČČH 30, 1924, s. 205-236, 433-469

⁴⁹ Václav PEŠÁK, *Panství rodu Smiřických v letech 1609-1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem XVII. století*, Praha 1940

vznikly zásadní práce Aloise Míky⁵⁰, Františka Matějka⁵¹, Josefa Války⁵² či Eduarda Maura⁵³. Po určitém opadnutí zájmu se k šlechtickému velkostatku a způsobu hospodaření raně novověké aristokracie vrátil Jaroslav Čechura⁵⁴ a v poslední době Marek Vařeka⁵⁵. Současně se do popředí zájmu dostala v souvislosti s hospodářskými aktivitami šlechty otázka jejich finančních a úvěrových operací. Touto problematikou se zabývali Václav Ledvinka⁵⁶ a Václav Bůžek.⁵⁷

Vlastnímu hospodaření Pernštejnů se věnovali již zmínění Jaroslav Čechura a Marek Vařeka.

První z jmenovaných je autorem článku, který v rozsáhlém perňštejnském sborníku informuje o systému hospodaření na třech panstvích pánů z Pernštejna. Hodnotí vývoj jejich velkostatku v kontextu s ostatními panstvími předbělohorských Čech a posuzuje roli Pernštejnů – hospodářů. Jaroslav Čechura zde navázal na svoje předchozí studium podnikatelského velkostatku Smiřických,⁵⁸ pánů z Rožmberka a z Hradce. Za sledovaná perňštejnská panství určil Hlubokou, Náchod a Litomyšl. Na rozsáhlém velkostatku s centrem na Hluboké dokládá poměrně malý vklad Pernštejnů do hospodářského dění na panství. V době, kdy Pernštejnové Hlubokou ztratili, se zde nalézal pouhý jeden dvůr a ani

⁵⁰ A. MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. stol.)*, HS I, 1953, s. 122-213

⁵¹ František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska (Studie o přeměnách na feudálním velkostatku v druhé polovině 15. a v první polovině 16. století)*, Praha 1959

⁵² Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962

⁵³ Eduard MAUR, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, AUC, *Philosophica et Historica* 1, 1976, s. 229-256

TÝŽ, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu feudalismu ke kapitalismu*, *HosD* 7, 1981, s. 203-226

⁵⁴ J. ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek*, 1992, rkp.

⁵⁵ M. VAŘEKA, *Jan z Pernštejna 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008

⁵⁶ Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596*, Praha 1985

⁵⁷ Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989

⁵⁸ J. ČECHURA, *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, ČČH 90, 1992, s. 507-536

jejich podíl na rybníkářství nevidí autor studie jako zásadní. Na příkladu Náchoda následně porovnává situaci za Pernštejnů a poté za Smiřických. Zatímco pernštejnští majitelé využívali především tradiční úroky z nemovitostí, za Smiřických byl Náchod rozsáhlým a prosperujícím velkostatkem. Byl zde postaven pivovar, provozován chov ryb, ovcí atd. Náchodský velkostatek tak prošel klasickým vývojem od rentového velkostatku po modernější a výnosnější rentově – režijní podnik. Jako třetí panství posloužila Litomyšl. I zde se přes velkou rozlohu jednalo o hospodářsky zaostalé panství. Zdejší rybníční síť vznikla ještě v době komorní správy a rozvinutější režijní hospodářství zde bylo vytvořeno až v závěru pernštejnské držby. Srovnatelně rozsáhlá panství jiných šlechtických rodů vynášela podstatně víc.

Autor studie proto označuje hospodářský systém na předbělohorských statcích jako přechodný. Za základ považuje velkostatek převážně rentového charakteru s určitými režijními aktivitami. Ty pak rozhodně netvořily dominantní či alespoň převažující části systému. Toto tvrzení dokládá zápisy v pernštejnských urbářích, které přirovnává spíše k předhusitským záznamům. Ani strategii s nákupy a prodeji statků nepovažuje za ideální. Pomalý a nepromyšlený hospodářský vývoj se pak musel odrazit v nízkých výnosech velkostatku. Navíc nákladný životní styl odčerpával nemalé finance. Tezi o hospodářských kvalitách pernštejnského rodu odsuzuje na závěr jako mýtus české historiografie.⁵⁹

Naposledy se obsáhleji k hospodaření pernštejnského rodu vyjádřil Marek Vařeka. Ve své knize o Janovi z Pernštejna se zaměřil na závěrečné období dynastické finanční krize. Na základě rozboru moravských panství se pokusil ukázat rodové možnosti i schopnosti v oblasti hospodářské. Vedle informací o počtu a skladbě osedlých se zaměřil na stálé i běžné platy, aby následně charakterizoval hospodářské dění na velkostatecích. V zásadě se shodl s názory Jaroslava Čechury. Poukázal na velmi vysoký podíl stálých platů na příjmech panství a nerozvinuté režijní hospodářství. Větší modernizaci velkostatků spatřuje až v následujících obdobích, kdy byl majetek již v držení jiných rodů. Rozložení režijních platů v době Pernštejnů nalézají především v rybníkářství a pivovarnictví, naproti tomu panské dvory zůstávají zcela ve stínu. Vlastní zájem vrchnosti pak vidí jako velmi malý. Pernštejnské vytížení u panovnického dvora mělo podle Vařeky odraz v naprosté důvěře v hospodářské úředníky. Pravidelné přísluny důchodů z neprosperujících panství pak byly

⁵⁹ J. ČECHURA, *Systém hospodaření Pernštejnů v předbělohorských Čechách*, in: PČD, s. 77-90

využívány především na umořování dluhů a úroků. Výdaje spojené s provozem panství pak byly pochopitelně minimální. Dobu Jana z Pernštejna následně označuje za čas naprosté rezignace, kdy aristokrat o dění na panství ztratil zájem a moravské statky ani nenavštěvoval. V další části studie se pak autor zaměřuje na otázku úvěru, výběr a původ pernštejnských věřitelů i rodinné závazky pozůstalých po Janovi z Pernštejna.⁶⁰

Názory Jaroslava Čechury i Marka Vařky je možné shrnout v tom smyslu, že Pernštejnové zdaleka nevyužili možností, které v té době mohl poskytovat rozvinutý velkostatek. Pernštejnské setrvání na tradičních formách hospodaření nepřinášelo potřebný zisk a panství se nadále nevyvíjela. Na následujících stranách bych proto rád upozornil na hlavní zdroje příjmů rozvinutého režijního velkostatku, který svým majitelům přinášel podstatně větší množství financí.

2.2.1. Rybníkářství

Jednou z nejtypičtějších forem šlechtického hospodaření bylo rybníkářství. Rybolov má v našich dějinách dlouhou tradici, bohatství řek a potoků využívali obyvatelé od nejstarších dob. Ovšem tradiční rybníkářství s umělým chovem ryb se začíná objevovat až v průběhu 13. století. Jednalo se pochopitelně o využití jen primitivně budovaných staveb, kdy došlo pouze k přehrazení menšího potoka či říčky krátkou hrází. Soudobá technika nedovolovala budovat vysoké a silné hráze, takže větší příval vody mohl tyto stavy lehce zničit. S postupným rozvojem a získáváním zkušeností pak bylo možné přejít ke stavbě skutečných rybníků. Za vhodná místa byla vybírána široká a plochá údolí, rozsáhlejší nádrže se po čase začaly budovat na místech močálů a zamokřených loukách. Nezbytný byl pochopitelně stálý a dostatečný přísun vody, který přinášel potřebné živiny pro rybí chov. V průběhu 14. století tak vznikl Velký rybník u Doks, jihočeské rybníky Dvořiště a Holná, vodní stavby se začaly budovat na Pardubicku. Vzhledem k velké poptávce po rybách ovšem tato díla nestačila. V době předhusitské tak stále fungoval dovoz velkého množství solených a sušených mořských ryb. Pochopitelnou ranou pro rybníky a jejich budování byly husitské války. Nová a nadějnější etapa začala teprve po jejich skončení v 2. polovině 15. století.⁶¹

⁶⁰ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 11-88

⁶¹ A. MÍKA, *Slavná minulost českého rybníkářství*, Praha 1955, s. 6-11

V poslední čtvrtině 15. století a v prvním desetiletí století následujícího došlo v oblasti budování rybníků a chovu ryb k zásadní aktivitě. Rybníkářství je od této doby možno skutečně považovat za základní výrobní odvětví českého a moravského šlechtického velkostatku.⁶² Přelom století přinesl vznik tří velkých rybníčních soustav – pardubické, poděbradské a třeboňské.

Pardubické rybníkářství je tradičně spojováno s postavou Viléma z Pernštejna, který po roce 1490 začal majetkově pronikat do české oblasti. V té době byl rozšířen starší rybník Čeperka, vybudovány byly Bohdanečský a Opatlil. V souvislosti s budováním největšího z nich Čeperky byl realizován odvážný projekt poblíž vsi Opatovice. Došlo zde k vytvoření umělého koryta, které bylo již v roce 1498 částečně v provozu. Další přestavby kulminovaly v roce 1513, kdy kanál dostal základní podobu. Na stavbě se výrazně podílel zdatný projektant Kunát mladší Dobřenský z Dobřenic, o kterém se zmíním později na příslušném místě. Byl to právě on, kdo měl na vybudování „velké strúhy“ alias Opatovického kanálu zásadní podíl.⁶³ Proces budování rybníků na Pardubicku pak pokračoval až do poloviny 16. století, kdy se zde nalézalo na 230 umělých nádrží.

Druhou významnou oblastí bylo Poděbradsko. Zde vznikla Sánská stoka i velký rybník Blato. Během první poloviny 16. století bylo v této krajině vybudováno 30 rozsáhlých rybníků.

Značně rozsáhlá rybníční soustava je pak spjata s Třeboňskem, kde byly rozšiřovány starší nádrže a vznikl zde velký rybník Koclířov. Počátek 16. století je zde spojen se jménem Štěpánka Netolického, jenž měl zásluhy o vybudování Zlaté stoky, která umožnila založení rybníka Opatovického, Horusického a Kaňova. Na práci Netolického poté navázal nejznámější rybníkář 16. století Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan. K jeho postavě se váže výstavba rybníků Svět či Rožmberk.

Další vodní díla vznikla na Jindřichohradecku, Novobystřicku, Novohradsku či Písecku, v plzeňské pánvi, ve středních Čechách na Konopištsku, Sedlčansku, v okolí Prahy i na Kouřimsku. Zakladatelskou činností pak byly ovlivněny především východní Čechy, kde vznikl téměř souvislý pás těchto staveb.⁶⁴

⁶² J. VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962, s. 63

⁶³ P. VOREL – Vladimír LEMBERK, *Opatovický kanál. Stavebně – historický, technický a přírodní klenot Pardubicka*, Pardubice 1999

⁶⁴ A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 111-112

Pozoruhodným pramenem pro studium vlastní stavební techniky je dílo pozdějšího olomouckého biskupa Jana Dubravia. Tento význačný historik, spisovatel a diplomat vytvořil v letech 1535-1540 spis O rybnících, ve kterém shrnul tehdejší vědomosti o této hospodářské činnosti. Jeho práce se skládá z pěti knih. V první se věnuje obecné charakteristice rybníků a jejich druhů. Připomíná důležitost tohoto odvětví i jeho tradici v našich zemích. Vedle výčtu jednotlivých druhů ryb pak uvádí vhodný materiál k stavbě umělých nádrží. Druhá kniha se zaměřuje na popis vhodné polohy pro stavbu a uvádí přístroje, které jsou pro vyměřování nezbytné. Dubravius zde také doporučuje rozdělení rybníků na tři třídy podle stáří ryb. V knize třetí autor uvádí, kdy se mají rybníky nasazovat a jaké ryby je vhodné zvolit. Kniha čtvrtá popisuje povinnosti porybného v jednotlivých ročních obdobích. Závěrečná kniha se věnuje lovu ryb i obecným úvahám o jejich prodeji. Jeden z předních humanistů zde podal vyčerpávajícím způsobem rybníkářské poznatky své doby.⁶⁵

I z práce Jana Dubravia je patrné, jak velký význam se rybníkům přičítal. Rozmach domácího rybníkářství se pak pochopitelně odrazil i v obchodě mezinárodním. Mořské ryby, které původně převládaly, byly na domácím trhu vytlačeny vlastními rybami sladkovodními. Na počátku 16. století český kapr definitivně nahradil dovážené slanečky. Významným dodavatelem ryb se následně staly české země. Důležité rovněž bylo, že cena kaprů v 16. století rychle stoupala. Pro řadu velkostatků se užitek z rybníkářství stal hlavní položkou v režijních příjmech a značně převyšoval ostatní vrchnostenské podniky. Přes značné investice bylo budování a následné využívání rybníků nejrentabilnějším hospodářským podnikem šlechty. Z toho ovšem mohla plynout i určitá negativa. Šlechta se v některých případech upnula pouze k této formě podnikání a ostatním sférám vlastního hospodaření nevěnovala větší pozornost. Jak ještě naznačím, takový byl i případ pánů z Pernštejna.⁶⁶

2.2.2. Pivovarnictví

Druhé hojně využívané odvětví v systému šlechtického hospodaření bylo pivovarnictví. Výroba piva, které bylo stálou a nezbytnou součástí výživy těch nejširších vrstev obyvatelstva, měla obrovskou důležitost. Proto také bylo domácí vaření piva běžné po staletí v celé zemi. Ovšem technická obtížnost a náklady spojené s vařením tohoto nápoje výrobu

⁶⁵ Jan SKUTIL, *Jan Dubravius. Biskup, státník, ekonom a literát*, Kroměříž 1992

⁶⁶ A. MÍKA, *Feudální velkostatek*, s. 129-137

značně komplikovaly. Ve městech se proto jeho produkce stala výsadou jen omezeného počtu bohatých měšťanů. Zájem šlechty o soustředění výroby do svých měst a omezení soukromého vaření ve vsích byl pochopitelný.⁶⁷

Při feudálních sídlech existovaly drobné pivovary již v předhusitském období. Vzhledem k malé kapacitě ovšem sloužily pouze k osobní spotřebě vrchnosti a hradní čeledi. Tato produkce do poddanských vesnic výrazněji nezasáhla a hlavními dodavateli tak zůstala města i místní krčmáři. V druhé polovině 15. století se zvýšil zájem královských měst o monopol v této hospodářské oblasti a došlo k prosazení zákazu šenkování piva od poddaných ve vzdálenosti jedné míle. Větší změny ovšem toto nařízení nepřineslo. Přelom 15. a 16. století se nesl ve znamení vleklých bojů mezi šlechtou a královskými městy. Vrchnostenské pivovarnictví v té době nemohlo ani v náznaku konkurovat královským městům. Přesto se otázka výroby piva stala jednou z nejdůležitějších v tomto mocenském zápase. Rozvoji pivovarnictví na feudálních velkostatech a zároveň omezení odbytišť měst královských již nemohlo nic zabránit.⁶⁸

Zatímco na počátku 16. století existovalo množství panství, kde feudálové o pivovarnictví ve vlastní režii neměli zájem, v polovině století nastal obrat. Ještě během 20. a 30. let začala šlechta stavět nové pivovary, které se zaměřovaly převážně na venkovský trh. Ovšem stávalo se, že vrchnostenský pivovar nebyl schopen zásobovat větší počet vesnic, a tak vaření piva pro vlastní potřebu bylo poddaným dlouhou dobu povoleno. Vedle existence vrchnostenského pivovaru tak mohlo fungovat i relativně svobodné poddanské šenkování. Šlechta v této době vystavovala pivo ještě v nepříliš velkém množství a zaměřila se především kontrolu a omezování městských pivovarů, u kterých měla pivovarnická výroba podstatně delší tradici. První polovinu 16. století je tak možné označit teprve za počátek aktivit šlechty v této oblasti. Počet vrchnostenských pivovarů vzrůstal pomalým tempem a ani jejich produkce nebyla dostačující.⁶⁹

Rozhodující období ve vývoji vrchnostenského pivovarnictví nastalo v polovině 16. století v souvislosti s konsolidací velkostatku a rozvojem dvorového hospodářství, které bylo nezbytné pro zásobování pšenicí. Složitější situace nastala, pokud velkostatek nemohl poskytnout právě dostatečné množství této obiloviny, chmelu a ostatních potřebných surovin. Pokud tato situace nenastala a vrchnost převzala pivovarnictví plně do své režie, zavedla

⁶⁷ A. MÍKA, *Feudální velkostatek*, s. 169

⁶⁸ Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959

⁶⁹ A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 127

monopol na prodej piva poddaným. Panské pivovary byly zřizovány téměř na všech panstvích a poddanské pivovarnictví bylo radikálně omezováno. Soukromý šenk mohl zásobovat pouze vlastní město či městečko, ale ne již ostatní vesnice na panství. Na některých velkostatech feudál pivovar poddanskému městečku ponechal, jinde byl vykoupen či odebrán. V krčmách byla vyloučena konkurence cizích a městských piv, odebírat se mohlo pouze pivo vrchnostenské. Byla zajištěna pravidelná a dostatečná dodávka piv do krčem. Navíc mohlo být určeno i množství piva, které se má vyšenkovat. To zase pochopitelně záviselo na velikosti a především lidnatosti panství.

Organizace pivovarnické výroby na feudálním velkostatku dostala přesnou podobu. Na panství byl zřízen určitý počet pivovarů, které fungovaly pod dohledem sládků a jejich pomocníků. Dále byla zbudována sladovna a založena chmelnice. Vzhledem k převažující výrobě pšeničného piva docházelo k velkému rozšíření pěstování této obiloviny, ovšem často byla vykupována i od poddaných a na městských trzích. Méně se pak pro výrobu piva využívalo ječmene. Přes svůj rozvoj a množství produkce nedosáhla piva z vrchnostenských pivovarů kvality městských piv.⁷⁰

Pivovarnictví patřilo spolu s rybníkářstvím k tradiční složce režijního velkostatku. Na rozdíl od rybníkářství nemělo u šlechty takovou tradici a bylo zpočátku především doménou měst. Ovšem 16. století znamenalo radikální průlom a změnu ve prospěch podnikatelských aktivit feudálů.

2.2.3. Panské dvory

Za nejdůležitější složku vrchnostenské výroby je možno považovat panské dvory. Zde se soustřeďovala rostlinná a živočišná výroba velkostatku. V prvním případě šlo především o pěstování obilí, které bylo úzce provázáno s pivovarnictvím.

Panské poplužní dvory se objevily již před husitskou revolucí na statcích šlechtických i církevních. Šlo většinou o nevelký počet, který měl zajišťovat základní zásobování feudálních sídel. I přes svoji nepočetnost se dvory staly po husitských válkách nedílnou součástí většiny velkostatků. Menší počet dvorů pochopitelně vznikl v neúrodných horských oblastech, ale je zajímavé, že o jejich počtu příliš nerozhodovalo geografické umístění či rozloha panství.⁷¹

⁷⁰ J. VÁLKA, *Hospodářská politika*, s. 56-59

⁷¹ A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 94-95

Stejně jako u pivovarnictví lze první vlnu zakládání dvorů zaznamenat ve 20. a 30. letech 16. století. Vzájemná souvislost mezi těmito dvěma režijními podniky se více než nabízí. Podobně s pivovarským podnikáním nabýval postupně na intenzitě a kulminoval v závěru 16. století.⁷²

Ve způsobu a technické úrovni hospodaření se panské dvory řadily po bok rustikální části velkostatku. Výrobní pokrok se zde neprojevoval ani v oblasti polnohospodářské, ani v dobytkařství. Využíván byl trojpolní systém i hospodářské zkušenosti a zvyklosti určité oblasti. Vzhledem k používání stejných metod a nástrojů i pěstování stejných plodin, je možné hledat přednost dvorového hospodaření především v organizaci práce. Navíc v případě neúrody či nemoci dobytka mohl dvůr ztráty rychleji nahradit. Bylo možné zde vytvářet určité rezervy obilí i snadněji získat náhradu za uhynulý dobytek. Panské dvory také mohly využívat nejurodnější půdu.⁷³

Z hlediska rostlinné výroby byla pochopitelně nejdůležitější obilní produkce. V té dominovalo pěstování pšenice a teprve za ní následoval oves, žito a ječmen. Nelze přesně určit, které ze tří druhů obilí se po pšenici pěstovalo nejvíce. Záleželo na vůli vrchnosti, přírodních podmínkách i konkrétní situaci. O výhodách a nevýhodách jednotlivých druhů jsem pojednal v kapitole o naturálních dávkách. Teprve za obilím následovalo pěstování ovoce, zeleniny a koření. V úrodných oblastech se mohly nacházet vinice.

V živočišné výrobě hrál důležitou roli chov hovězího dobytka. Jeho počet byl určen dostatkem pastvin a zimních krmiv. Nejvyšší stavy dobytka logicky vykazovala panství v úrodných nížinách. Nedostatkem krmiv ovšem panská hospodářství rozhodně netrpěla. Přesto mohla být šlechta někdy závislá i na nákupu hovězího dobytka od poddaných. Stejně jako u ostatních aktivit v oblasti vlastního hospodaření se šlechta do poloviny 16. století v chovu dobytka výrazněji neangažovala. Teprve v období následujícím nastala snaha feudálů po vlastním obchodu s dobytkem. Přebytky potom spotřebovala vrchnost.⁷⁴

Důležité postavení měl i chov ovcí. Ovce a ovčíny měly v našich krajích dlouhou tradici a užitek z mléka, masa a vlny byl velmi vysoký. Ve středověku byl chov využíván opět jen pro vlastní potřebu panství, ale od počátku 16. století se začínají objevovat i zprávy o prodeji. Jistou nevýhodou pro panské podniky mohl být fakt, že poddaní ovce vlastnili a mohli tak

⁷² M. VAŘEKA, *Jan*, s. 66-68

⁷³ J. VÁLKA, *Hospodářská politika*, s. 70-71

⁷⁴ A. MÍKA, *Feudální velkostatek*, s. 161-166

prodávat i produkty, které toto zvíře vytvářelo. Důležitou roli hrál i okruh odbytu panské vlny.⁷⁵

Na závěr musím upozornit i na další méně významné možnosti feudálního podnikání. V držení vrchnosti byly i rozsáhlé lesy, ze kterých mohla čerpat určité zisky. Problémem byla v případě těžby dřeva doprava, ale vzhledem k stavebnímu materiálu venkovských domů byl stálý odbyt na panství zajištěn. Během 16. století pak došlo v důsledku mnohých faktorů k úbytku zvíře v panských lesích, a tak nastal čas budování většího počtu obor. Celkově pak lesy netvořily podstatný zdroj vrchnostenských příjmů. Přesto se určitým způsobem zvyšoval zájem šlechty o lesní území.⁷⁶

Příjmy zanedbatelné pak feudálním majitelům přinášely mlýny, valchy, cihelny, vápenky či lomy. Mlýny na panství byly obvykle pronajímány ročně za určitý plat a vrchnost si ponechávala jen menší počet. Stejný princip pronájmu je možné spatřit i u cihelen, jejichž produkce byla však velmi nízká. Valchy, lomy a vápenky se obvykle nacházely v malém množství, zisk z nich byl minimální a zásobovaly celé panství.⁷⁷

Na předcházejících stranách jsem se pokusil stručně popsat základní šlechtické podnikatelské aktivity, které utvářely režijní velkostatek. Je jasné, že se nevyskytovaly na každém panství a ve stejné míře, ale mohly zásadním způsobem přispět k výnosům velkostatku. Jejich pozvolné utváření nastalo v závěru 15. století, formovalo se v první polovině 16. století a vrcholilo v polovině druhé. Na vzniku a vývoji se podílely přírodní podmínky, místní tradice i zájem šlechty o nové a v mnohém prozatím nevyužívané možnosti finančního zisku.

⁷⁵ A. MÍKA, *Feudální velkostatek*, s. 167-169

⁷⁶ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 76-80

⁷⁷ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 80-83

2.3. Úloha vrchnostenské byrokracie

Nedílnou součástí raně novověkého šlechtického dvora byl pochopitelně i větší či menší počet osob, které se pohybovaly v bezprostřední blízkosti aristokrata. Svým konáním tito lidé ovlivňovali dění na panství a přispívali tak k jeho celkovému obrazu.⁷⁸

Výjimkou samozřejmě není ani prostředí Pernštejnů. Na následujících řádcích bych proto rád připomněl některé významné postavy, které svůj život spojily právě s pernštejnským rodem.⁷⁹

2.3.1. Lidé z okolí Pernštejnů – dvořané, rybníkáři, úředníci

Do generace mužů, kteří začali svoji kariéru ještě za života Viléma z Pernštejna, patřil rytíř Václav Vopršal ze Zher. Počátek historie rodu vладыků ze Zher spadá do úvodu 15. století. Rod s erbem supí hlavy získal během následujících desetiletí statky v okolí Kolína a Českého Brodu. Zmíněný Václav se poprvé objevuje na Moravě a to v okolí Jindřicha z Lipé. Roku 1496 pečetil listinu, kterou byl Vilém z Pernštejna zproštěn poručnictví nad mladým pánem z Lipé. Již v té době začaly i bližší finanční styky mezi Václavem Vopršalem a Vilémem z Pernštejna. Díky peněžním ziskům se rytíř ze Zher pak mohl stát jedním z mnoha věřitelů krále Vladislava Jagellonského. Současně s Vilémovým odchodem z Moravského Krumlova opustil i Václav dvůr pána z Lipé a přesunul se na pernštejnské Pardubice, kde zahájil novou životní dráhu.

Je pravděpodobné, že vydělal na výměně úředníků pardubicko-kunětickohorského panství na přelomu 15. a 16. století. Postavení Václava ze Zher mezi nově nastolenými úředníky není sice přesně možné určit, ale v blízkosti pana Viléma se pohyboval po dlouhá léta. Třikrát se pak stal pečetitelem na Vilémových kšaftech. Jeho privilegiem současně bylo nařízení, že nebude zatěžován povinnostmi v souvislosti s pobytem ve městě a z měšťanského domu tak nemusel platit žádné poplatky. Prostřednictvím svého ochránce pana Viléma se Václav Vopršal stal majitelem vsi a tvrze s dvorem v Čívicích a současně manem olomouckého

⁷⁸ Aleš STEJSKAL, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švamberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550-1616*, 2002, rkp.

⁷⁹ Vítězslav PRCHAL, *Úřednický personál na pernštejnském panství Pardubice v letech 1491-1560*, AUPO, *Facultas philosophica, Historica* 31, 2002, s. 79-99

biskupa, který původně tento nevelký statek vlastnil. Tvrz Čívice se následně stala patrně i místem, kde Václav Vopršal strávil po smrti Viléma z Pernštejna zbytek svého života. Zemřel někdy na přelomu let 1539-1540 a jeho potomci již výrazněji do dějin nezasáhli. Přesto je rytíř Václav Vopršal ze Zher příkladem úředníka, o jehož spolehlivosti se mohl pán z Pernštejna přesvědčit již v době svého moravského poručnictví a posléze i na vlastních državách. Nižšímu šlechtici se pak dostalo ochrany ze strany mocného Viléma, společenské prestiže i zisku určitého majetku.⁸⁰

Další osobou žijící na rozhraní dvou perňštejnských generací byl rytíř Kunát mladší Dobřenský z Dobřenic. Od mládí byl tento potomek rodu s erbem bílého čápa v modrém poli seznamován se stavbou a provozem vodních děl, které jeho děd Zdislav v okolí Dobřenic budoval. Samotný Kunát se poprvé objevil v písemnostech roku 1484. O šest let později se zřejmě zúčastnil tažení do Uher, při kterém byl zajat. Propuštěn na svobodu byl až na přímlovu Viléma z Pernštejna. Z toho je patrné, že určité vztahy musely existovat mezi oběma muži již dříve.

Nedlouho poté začal Kunát působit na Kolíně ve funkci fišmistra, tj. úředníka velkostatku, který měl na starosti výstavbu a opravy rybníků, chov a následný prodej ryb. Získal jisté majetky a stejně jako výše zmíněný Václav Vopršal se stal věřitelem krále Vladislava. Jeho pověst zdatného projektanta rybníků se rozšířila a na počátku 16. století Kunát z Dobřenic pracoval v jižních Čechách u pana Voka z Rožmberka i snad i na panství Chlumec nad Cidlinou u pana Zdeňka Kostky z Postupic. Své stěžejní dílo však předvedl u Pernštejnů na Pardubicku, kde se majetkově usadil.

Roku 1513 začala rozhodující stavební úprava Opatovického kanálu, který zásoboval rybníky v labském oblouku. Kunát z Dobřenic sice nepatřil mezi stálé úředníky pardubického velkostatku, ovšem za hlavního stavitele zdejších rybníků je považován právě on. Stejně jako u ostatního díla pro českou šlechtu snad pracoval i zde formou dílčích zakázek.

Velká činnost v rybničním stavitelství skončila úmrtím Viléma z Pernštejna. Kunát z Dobřenic přesto zůstal ve službách jeho syna Vojtěcha, kterému na konci 20. let prodal část svého majetku. Je zajímavé, že vedle stavebních aktivit na velkých šlechtických dominiích se rytíř z Dobřenic věnoval i stavbám na vlastních statcích. Na místech jeho pozemků vznikly

⁸⁰ P. VOREL, *Václav Vopršal ze Zher, dvořan Viléma z Pernštejna*, ČSPS 102, Muzejní a vlastivědné práce 32, č.1, 1994, s. 26-34

rybníky Valský, Lepějovský a patrně i Hluboký a Páral. Stavitel Kunát tak pokryl celé své dominium a narušování okolního územního majetku pak řešil směnou nebo dohodou.

Po smrti Vojtěcha z Pernštejna již ve službách pro jeho bratra Jana nepokračoval. Až do sklonku života však pracoval pro jiné aristokratické rody. Jeden z největších českých rybníkářů zemřel na konci roku 1539.⁸¹

Jestliže Kunáta z Dobřenic připomínají především jeho vodní stavby, Burian Bakalář či Burian Písař se do dějin perňštejnského rodu zapsal jiným způsobem – oslavnou básní i pečlivou prací hospodářského úředníka.

Do Pardubic se Burian se dostal v roce 1507 a byl tak svědkem mohutného požáru, který město značně poničil. Následovala však rychlá oprava a mohutná výstavba, kterou později ve svém literárním produktu oslavil. Vzhledem k přezdívce Písař či Bakalář je patrné, že Burian měl alespoň nižší universitní vzdělání. Zpočátku působil jako správce městské partikulární školy, aby následně po určité době fungoval coby písař komorního soudu v Praze. Není jistě náhodou, že tomuto soudu předsedal po léta ve funkci nejvyššího hofmistra právě Vojtěch z Pernštejna.

Na počátku 30. let se Burian vrátil na Pardubice a začal zde budovat svou kariéru vysokého perňštejnského úředníka. Nejdříve vedl evidenci prodejů poddanských nemovitostí a jejich peněžních splátek. Ve své funkci se patrně osvědčil. Vojtěch z Pernštejna se zdatnému služebníkovu odměnil ve svém kšaftu příslibem částky 300 kop gr. českých i umožněním nobilitace. Burian tak začal užívat predikát ze Škudel. Nadále se pak objevoval při všech důležitých hospodářských jednáních. Roku 1539 zakoupil dvůr ve Svítkově a jeho jméno se ustálilo na Burian Svítkovský ze Škudel. O pět let později se postavil do čela správy pardubického dominia. V této pozici pak vytrval téměř až do doby pokročilé finanční krize perňštejnského rodu. Roku 1558 sedmdesátiletého Buriana vystřídal Čeněk Bořek z Poličan. O dva roky později následoval prodej Pardubic panovníkovi, ale zanedlouho i úmrtí Čenka Bořka. Komora tak opět svěřila správu statku osvědčenému hospodáři předchozích let Burianu Svítkovskému. Další dvě léta vedl hospodářství, následně působil jako zástupce nového hejtmana. Burian Svítkovský ze Škudel zemřel patrně v roce 1572. Zůstala po něm nejen mnohaletá práce v čele velkostatku, ale i tzv. „Burianova báseň“ v úvodní pasáži pardubické městské knihy z roku 1515. Tehdy v ní ještě jako Burian Bakalář oslavil výstavbu

⁸¹ P. VOREL, *Český rybníkář Kunát mladší z Dobřenic (1465-1539)*, VSH 5, 1996, s. 57-86

Pardubic a především svého pána Viléma z Pernštejna. Jeho synům a vnukům pak věrně sloužil po celý život.⁸²

Z hlediska perňštejnské byrokracie je velmi zajímavé období po úmrtí Jana z Pernštejna v roce 1548. Nezkušená trojice jeho mužských potomků dala svolení k určitému nakládání se zděděným majetkem několika již dříve osvědčeným úředníkům. Byli to Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova, Oldřich Humpolec z Prostiboře, Jindřich Přepýšský z Rychmburka, Heřman Lhotský ze Zásduk a Hynek Kostelák z Kostelce. Zásadní změnu pak přinesl rok 1550. Tehdy byla zrušena místodržitelská správa dominií a místo Jindřicha z Rychmburka, Heřmana ze Zásduk a Lacka Štramberského z Hustopeče se objevil coby regent českých panství Petr Hamza ze Zábědovic, na Moravě se stal vrchním správcem Petr Sadovský ze Sloupna. A právě Petr Hamza je poslední významnou osobou perňštejnského dvora, na kterou bych v této kapitole upozornil.⁸³

Petr Hamza ze Zábědovic pocházel ze šlechtického rodu, který držel statky ve východních Čechách. V mladém věku snad působil ve službách Trčků z Lípy, než přešel na statek Mikuláše ze Štítného do Morašic na Chrudimsku. Není jisté, zda sem přišel jako hospodářský úředník nebo se na Morašice přiženil. Rozhodně zde dosáhl určitého majetku a roku 1550 zakoupil tvrz v Hrochově Týnci. Poté, co zdědil i Morašice, stal se jedním z nejbohatších rytířů a dvakrát byl jmenován i hejtmanem Chrudimského kraje za svůj stav. Nejznámější kapitoly jeho života se ovšem váží k působení u Pernštejnů.

Do funkce regenta nastoupil v říjnu 1550 a to na doporučení Oldřicha Humpolce z Prostiboře, který se patrně obával sám nastoupit do nevděčného úřadu. Svou roli pochopitelně hrály i příbuzenské vztahy s některými pardubickými úředníky. Hned z počátku se ovšem Hamza dostal do konfliktu s bývalými perňštejnskými dvořany i se samotnými Pernštejny. Zřejmě mu vadil nákladný způsob života mladých aristokratů i jejich malý zájem o zlepšení hospodářské situace. Hamzovy podmínky pro následné vykonávání úřadu byly

⁸² Vladimír, HRUBÝ – P. VOREL, „Burianova báseň“ a pozdně gotické Pardubice, in: Zdeněk Beneš – Eduard Maur – Jaroslav Pánek (edd.), Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 161-190

⁸³ P. VOREL, Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích roku 1550, in: Marie Macková (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.-13.zář 1995, Ústí nad Orlicí 1996, s. 121-139

poměrně radikální. Pernštejnové měli přestat do řízení velkostatku zasahovat a dále umožnit Hamzovi plnou pravomoc. Výnosy svěřených panství budou sloužit jen k splácení dluhů a úroků. Petr Hamza za to přislíbil postupem času zbavit pernštejnská panství pasiv. Jaroslav z Pernštejna požadavky přijal.

Správní reforma byla poměrně zásadní. V rukou zkušeného hospodáře se soustředila výrazná výkonná moc a přímo mu podléhalo pět osob, na které se mohl spolehnout. Jedním z úředníků byl i zmiňovaný Burian Svítkovský. V následujících měsících probíhala jednání s pernštejnskými věřiteli a již na konci roku 1550 se zdálo, že nejhorší je zažehnáno. Ovšem negativně zasáhly finanční nároky Pernštejnů, spory se správcem majetku na Moravě Petrem Sadovským ze Sloupna i blížící se svatojiřský termín splátek. Navíc nedůvěra věřitelů vůči Pernštejnům byla již v té době značná. Na jaře 1551 se situace ještě podařila zachránit, ale bylo jasné, že do budoucna je neudržitelná. V červnu byl následně správcem rodového majetku pověřen nejmladší z bratrů Vojtěch a Hamza měl funkci regenta vykonávat pouze v době jeho nepřítomnosti. Petr Hamza sice nadále svědomitě působil ve svěřené roli, ale patrně poněkud rezignoval.

Ve službách Pernštejnů byl ještě v době dělení majetku v květnu 1552. Nejpozději do roku 1554 svoji službu opustil. Během padesátých let zdatně hospodařil na vlastním majetku, na statcích Pernštejnů k tomu nedostal potřebný čas, prostor a pochopení. Zemřel 29. října 1557.⁸⁴

V tomto oddíle jsem se pokusil nastínit životní osudy mužů, kteří přispěli svou činností úřednickou i hospodářskou k obrazu pernštejnských panství v 16. století.

⁸⁴ P. VOREL, *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa pernštejnských dominií v Čechách v letech 1550-1552*, in: Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Série C, Ústav jazyků a humanitních studií 2, 1996, s. 115-142

3. Urbáře

Primárními prameny, ze kterých vycházím ve své studii, jsou urbáře. Jedná se o úřední knihy hospodářského charakteru, které sloužily především pro zaznamenání poddanských povinností vůči vrchnosti. České označení urbář pochází z německého slova Urbar či Urbar-Register, které se vyvinulo z označení pro výnos z půdy. Běžně se rozlišují dva základní typy – urbář soupis a urbář účet. Zatímco první udával pouze sumární údaje o pozemcích a platech, druhý přinášel i konkrétní rozpis držby a platů.⁸⁵

V průběhu staletí se forma urbářů, způsoby zápisů i množství zachycených údajů samozřejmě mění. Vznik těchto dokumentů iniciovala vrchnost, která měla zájem na evidenci platů a dávek z poddanské půdy. Ovšem se změnami v hospodaření dochází pochopitelně i k odlišnému způsobu vedení těchto knih. Nejstarší dochované urbáře zaznamenávají především poddané a jejich pozemkovou držbu. Z jejího rozsahu pak vycházela pro osedlé feudální pozemková renta. V první polovině 16. století dochází s pozvolným přechodem od rentového k režijnímu hospodaření ke změnám. Vedle tradičních zápisů o poddaných a jejich povinnostech přinášejí urbáře i zprávy o vrchnostenském hospodaření. Vedle platů stálých se tak objevují platy běžné.⁸⁶ Jak ale ještě naznačím, nemusel tento postup být pravidlem. Záleželo na mnoha okolnostech, které se vzájemně doplňovaly. Vedle naznačeného se v urbářích můžeme setkat i s popisy vrchnostenských sídel, kostelů, poplužních dvorů či hospodářských budov. Dalším možným doplňkem mohou být opisy listin nebo jiných písemností, na jejichž základě byly povinnosti sepsány a následně vymáhány.

Nejstarší urbáře vznikaly na základě určité starší evidence, donačních listin, věkem uchovávané tradice nebo výpovědí svědků. Potřeba přesnějších a trvalejších zápisů pak vedla ke vzniku praktičtější formy záznamu. První urbáře vznikly v prostředí církevním. V 70. letech 13. století se tento druh evidence objevuje u vyšebrodských cisterciáků, následuje urbář pražského biskupství z let 1283-1284. Pozvolný nárůst vzniku urbářů můžeme pozorovat od 20. let 14. století a to opět v prostředí církevním. Jedná se o urbář kláštera

⁸⁵ Ivan, HLAVÁČEK – Jaroslav, KAŠPAR – Rostislav, NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004

⁸⁶ Jiří JIRÁSEK, *Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice*, ČMM 79, 1960, s. 112-128

v Pohledu z roku 1329, sedleckého kláštera z doby kolem roku 1333 či kláštera v Roudnici z konce 30. let 14. století. Tyto materiály se ovšem dochovaly většinou náhodně a ve zlomcích. Za první světský dokument tohoto typu můžeme považovat urbář tachovského panství z let 1366-1368, i když dlouhou dobu byl za nejstarší pokládán rožmberský z roku 1379.⁸⁷ Jejich počet pro světské i církevní prostředí narůstá během doby předhusitské a pro dobu po skončení husitských válek se již urbáře stávají běžné pro všechna panství. Jak již bylo naznačeno, velký výskyt pak můžeme klást do poloviny 16. století v souvislosti se změnami šlechtického hospodaření. Stará forma zápisu již nevyhovovala a bylo nutné přistoupit k inovacím. Změny se ovšem nedotkly všech panství a rentová forma hospodaření mohla na některých statcích hrát dominantní roli ještě v době převahy režijního velkostatku.⁸⁸

Hospodářský vývoj a následný provoz velkostatku pochopitelně závisel na mnoha okolnostech. Velkou roli hrála osobní zainteresovanost feudála, velikost panství a jeho přírodní podmínky i nepředvídatelné okolnosti typu přírodních katastrof. Zejména u šlechty s rozsáhlými pozemky se pak můžeme setkat s rozdílným přístupem k jednotlivým statkům. Pochopitelnou roli hrála i momentální finanční situace aristokrata a jeho snaha o využití panství. Nelze opominout ani snahu po scelování pozemkové držby a odprodeje či směny statků okrajových. Všechny tyto aspekty se odrážely ve způsobu hospodaření a následně poté v zápisech urbářů.

Ovšem naznačené odlišnosti vedou ke složitému posuzování urbářů. Předepsané platy a dávky nemusely přesně odpovídat skutečnému výnosu panství. Zápisy mohou přinášet vědomá i nevědomá zkreslení. Ta mohla vzniknout při opisování či doplňování nebo při prodeji panství, kdy údaje byly záměrně nadhodnoceny za účelem snazšího prodeje. V tomto případě se dá hovořit spíše o odhadech.

Velkým problémem jsou pak zachycené cenové údaje, které v případě reluce naturálních dávek značně kolísaly i během roku. V tomto případě se jedná zejména o plat za obilí. Navíc

⁸⁷ E. MAUR, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, SAP 54, 2004, č. 2, s. 729

⁸⁸ J. JIRÁSEK, *Urbáře*, s. 113

množství i ceny byly zejména u rozsáhlejších územních jednotek záměrně zaokrouhlovány. Situaci navíc mohou komplikovat místní zvyklosti a užívání odlišných měrných jednotek.⁸⁹

Určitá tradičnost ve způsobu vedení urbářů pak mohla vést k tomu, že byly zachycovány i povinnosti, které se již nevyžadovaly nebo měly pro výnos na panství minimální význam. Jednalo se spíše o jakousi formu udržování poddanské poslušnosti a pro vrchnostenské majitele i symbol historické kontinuity a rodové tradice.

Z výše uvedeného vyplývá, že údaje urbářů je nutné korigovat s účetním materiálem, poddanskými a hospodářskými instrukcemi, pozemkovými knihami a v pozdějším období se záznamy katastrů a soupisy poddaných. Pro některá panství jsou ovšem urbáře 16. století stále platným ukazatelem hospodářského stavu. Myslím, že je možné souhlasit s názorem Josefa Hanzala, který označuje období od konce 15. století do počátku 17. století za klasickou dobu českých urbářů.⁹⁰ Nelze v nich patrně hledat naprosto přesný výnos panství, počet osedlých a jejich povinnosti, ale stávají se vhodným obrazem hospodaření a především ukázkou tehdejšího pohledu na tento způsob finančního zisku.

⁸⁹ Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň 1984

⁹⁰ Josef HANZAL, *K diplomacie předbělohorských urbářů*, AUC, Philosophica et Historica 5, 1963, s. 81

4. Vývoj zkoumání urbářů

Urbářům byla jako důležitým pramenům pro dějiny středověku a raného novověku věnována pozornost již od 2. poloviny 19. století. Jednalo se v první řadě o edice tohoto zajímavého materiálu.⁹¹ Dále pak šlo o studie, které se vztahovaly především k regionálním dějinám. Urbář mohl v tomto případě sloužit jako pramen, který poskytuje první zmínku o existenci vsi, poddanského města či městečka, základní informaci o velikosti usedlostí a poddanských povinnostech, popř. údaje toponomastické a příklady osobních jmen.⁹²

V první polovině 20. století se sice zvyšoval díky pracím Karla Krofity, Josefa Pekaře, Václava Černého, Václava Pešáka a dalších zájem o agrární dějepisectví, ale význam urbářů v očích historiků poněkud klesal. Jak upozornil Eduard Maur, je paradoxní, že právě v okamžiku, kdy urbáře ztrácejí své postavení v rámci studia hospodářských a sociálních dějin, nastává zájem o evidenci tohoto pramene.⁹³

Podstatný návrat k tematice urbářů a jejich údajům nastal v 50. letech s nástupem marxistické historiografie. Zájem o studium dějin lidových vrstev s sebou pochopitelně přinesl i zvýšení studia urbářů, které měly pramenně dosvědčit tíživé postavení poddaného lidu. Ve svých dílech využili tohoto materiálu Josef Macek⁹⁴ a především František Graus. Druhý ze jmenovaných pak předložil definici i kritickou analýzu urbářů. Naznačil, že urbáře neposkytují přesný přehled o poddanských povinnostech a upozornil na nestálost peněžní renty. Současně ovšem ocenil jejich význam pro sledování sociální diference venkovského obyvatelstva, i když ho nezachycují v úplnosti. V závěru exkursu podal výčet zachovaných urbářů z předhusitského období i s podrobnějšími popisky jednotlivých písemných památek.⁹⁵

⁹¹ Josef EMLER (ed.), *Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente.*

Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými, Praha 1881

František DVORSKÝ (ed.), *Archiv český XVII.*, Praha 1899

⁹² E. MAUR, *Zamyšlení*, s. 721

⁹³ E. MAUR, *Zamyšlení*, s. 723

⁹⁴ Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I.*, Praha 1952, s. 118-120

⁹⁵ F. GRAUS, *Dějiny*, s. 317-338

Z následných prací nelze přehlédnout článek Jiřího Jirásky o významu tohoto pramene pro studium vesnice v předbělohorském období. Závěr svého pojednání doplnil o stručný soupis moravských urbářů do roku 1620.⁹⁶ Dalšími důležitými studiemi o urbářích byly práce Josefa Hanzala⁹⁷ a Rostislava Nového⁹⁸. Zatímco Nový se vyjádřil k období středověkému a z hlediska urbářů vyhledávanějšímu, Hanzal se věnoval charakteristice urbářů z doby raného novověku. Upozornil, že právě toto období vzhledem k množství dochovaného materiálu se dá považovat za ideální dobu pro jejich studium. Ve svém článku přehledně vyložil otázky týkající se datace urbářů, techniky zápisu, doby užívání, jednotlivých typů a jejich poměru k příbuzným písemnostem i problematiky spolehlivosti a možnosti využití. Shledal, že většina urbářů byla vypracována podle požadovaného modelu, ale mohou existovat četné varianty. Naznačil možné omyly při jejich dataci, které mohou vycházet z chyb při opisování. V závěru práce rovněž uvedl, že urbáře v důsledku hospodářských změn brzo zastarávaly a bylo nutné pořizovat nové.⁹⁹ Jak ovšem naznačím na perněstejných panstvích, záleželo opět na zájmu vrchnosti o jednotlivá panství. V případě velkostatku, na kterém neprobíhaly radikálnější změny ve způsobu hospodaření, postačil jeden urbář na desítky let.

První archivní pomůcka typu katalogu jednotlivých urbářů vznikla roku 1954. Jejím autorem se stal Adolf Turek, který zde podrobně uvedl zásady, podle kterých se mají seznamy urbářů nadále zpracovávat. V přehledné a logické návaznosti uváděl nejprve název panství, ke kterému se urbář vztahuje, dále pak jeho titul, obsah, popis vnějších znaků, místo dnešního uložení a na závěr údaje o případných edicích a literatuře. Z jeho průkopnického návodu se v mnohém vychází dodnes.¹⁰⁰ Na Turkovu práci navázal roku 1971 Josef Gebauer, který se zaměřil na urbáře tehdejšího Severočeského kraje.¹⁰¹ V té době již ovšem probíhala jednání o následném jednotném zpřístupnění urbářů ve všech archivech. Jednou z důležitých osob v této složité a několikaleté diskuzi byl i Jan Řezníček, který svou představu zásad při vydávání publikoval v roce 1972.¹⁰² V následujícím období pak ovšem došlo k tomu, že

⁹⁶ J. JIRÁSEK, *Urbáře*, s. 122-128

⁹⁷ J. HANZAL, *K diplomatice předbělohorských urbářů*, AUC, Philosophica et Historica 5, 1963, s. 79-93

⁹⁸ Rostislav NOVÝ, *Studie o předhusitských urbářích*, Sborník historický 13, 1965, s. 5-64

⁹⁹ J. HANZAL, *K diplomatice*, s. 89

¹⁰⁰ Adolf TUREK, *Soupis urbářů Ostravského kraje: 15.-18. století*, Opava 1954

¹⁰¹ Josef GEBAUER, *Příspěvek k poznání severočeských urbářů*, Praha 1971

¹⁰² Jan ŘEZNÍČEK, *Soupis českých a moravských urbářů*, ArchČ 22, č. 2, 1972, s. 73-86

jednotlivé státní archivy, které se na vydávání podílely, nepracovaly podle stejného modelu, a tak se soupisy liší zpracováním jednotlivých hesel, vymezením evidovaného materiálu z hlediska věcného i teritoriálního.¹⁰³

Jako první z připravovaných vznikl pod vedením Adolfa Kalného roku 1976 Soupis urbářů jihočeských.¹⁰⁴ Po značném časovém odstupu byl otištěn Soupis západočeských urbářů¹⁰⁵, následně Soupis východočeských urbářů¹⁰⁶ a konečně roku 2002 Katalog moravských a slezských urbářů¹⁰⁷. Oblastmi dosud nezpracovanými tak zůstala Praha a střední Čechy a část Čech severních. Vydané soupisy se ovšem poměrně výrazně odlišují a badatelskou práci komplikují.

V první řadě jde o jejich podrobnost. Zatímco soupisy severočeské a jihočeské jsou poměrně stručné, práce Jana Řezníčka o urbářích moravských a slezských je pro množství údajů místy až nepřehledná. Jihočeský soupis navíc uvádí pouze současné názvy zmíněných lokalit, v Řezníčkově textu se nachází jména v původní podobě a jejich současná podoba se nalézá až v závěrečném rejstříku. Z vlastní zkušenosti při psaní této práce musím potvrdit, že způsob Řezníčkův bádání poměrně komplikuje.

Za podstatně větší nedostatek pak pokládám nejednotné vymezení místní. Soupis jihočeský a západočeský zaznamenává pouze urbáře uložené v jihočeském a západočeském kraji a to i v případě, že se týkají oblastí mimo uvedené kraje. Východočeský a moravkoslezský zase naproti tomu zachycuje urbáře konkrétního kraje bez ohledu na současné archivní uložení. Oba se navíc vzájemně překrývají. Pro přehlednost jsou ovšem hodnotnější než soupisy předcházející.

¹⁰³ E. MAUR, *Zamyšlení*, s. 725

¹⁰⁴ Adolf KALNÝ a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773, 1-2*, České Budějovice 1976

¹⁰⁵ Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ, *Soupis západočeských urbářů. 2. pol. 13. století – 1773*, Plzeň 1993

¹⁰⁶ Jiří KUBA – Tomáš ŠIMEK – František ZHRÁDKA, *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776*, Zámorsk 1997

¹⁰⁷ J. ŘEZNÍČEK, *Moravské a slezské urbáře po 1372, před 1407-1771 (1849)*, Praha 2002

Urbáře mnou sledovaných pernštejnských panství se dočkaly edičního zpracování i využití v literatuře. František Dvorský zařadil tento archivní pramen z panství Hlubockého, Pardubického a Kunětickohorského již roku 1899 do Archivu českého.¹⁰⁸ Tato edice pochopitelně již neodpovídá současným požadavkům na zpracování. K dalšímu historickému bádání využili urbáře pernštejnských panství Josef Křivka¹⁰⁹, Jaroslav Honc¹¹⁰, Petr Vorel¹¹¹, Petra Bartáčková¹¹² a v nedávné době Marek Vařeka¹¹³. Soustavnějšího studia urbářů se širším záběrem na větší počet velkostatků se však Pernštejnové dosud nedočkali.

¹⁰⁸ František DVORSKÝ, *Urbář panství Hlubockého, založený roku 1490*, AČ XVII, Praha 1899, s. 284-374

Tamtéž, Urbář panství Pardubického a Kunětickohorského, založený po roce 1494, s. 375-458

¹⁰⁹ J. KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů. Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-17. století*, Praha 1959

¹¹⁰ J. HONC, *Poddanské poměry na panstvích Kunětická Hora a Pardubice v letech 1491-1521*, Praha 1951

¹¹¹ P. VOREL, *Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubice v letech 1506 až 1516*, Pardubice 1990

¹¹² Petra BARTÁČKOVÁ, *Postavení měst a městeček na panství Lanškroun a Lanšperk ve světle privilegií udělených Pernštejně v letech 1506-1588*, VLH 2003-2004, č. 21-22, s. 291-318

¹¹³ M. VAŘEKA, *Jan z Pernštejna 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008

5. Urbáře pernštejnských panství

5.1. Panství Helfštejn a Hranice

Zisk helfštejnského panství se váže jako mnoho jiných majetkových obohacení k postavě Viléma z Pernštejna. Ten se svým sňatkem s Johankou z Liblic někdy před rokem 1475 domohl větší částky peněz, které následně použil pro rozšíření rodových držav do oblasti Pobečví. Zde využil zadlužení Albrechta Kostky z Postupic a za dodnes dosti nejasných okolností získal panství Helfštejn, Hranice a Přerov. Svou roli snad sehrál i příbuzenský vztah Vilémovy manželky a matky předchozího držitele Albrechta Kostky. Následně získal od Ctibora z Cimburka i panství Drahotuše a územní majetek pak scelil.¹¹⁴

Velkostatek pak držel rod Pernštejnů až do období rozprodeje některých statků v závěru 40. let 16. století. K tomuto kroku se rozhodl v samém závěru svého života Jan z Pernštejna. Na počátku roku 1548 se tak panství Hranice a část velkostatku Helfštejn dostala do rukou Václava Haugvice z Biskupic. Zbylá část helfštejnského panství zůstala v držení pernštejnského rodu ještě dalších šest let, než byla ztracena i tato ve prospěch Půty z Ludanic a na Rokytnici.¹¹⁵

5.1.1. Urbář Helfštejn a Hranice 1520/1530

První z dochovaných urbářů se nachází v Státním oblastním archivu Třeboň.¹¹⁶ Materiál je rozdělen na panství helfštejnské a panství hranické. Vedle měst Lipníka a Hranic s předměstím jsou zde vyjmenovány i vesnice obou částí panství.

Za splátkové termíny jsou zde určeny dny svatého Jiří a svatého Václava, které byly poměrně typické pro oblast Moravy. U určitých povinností se objevují i dny svatého Jana a Vánoce.

Úvod archiválie obsahuje seznam luk, kopanin a pustín i s jejich držiteli a údaj o ročním platu. Dále následují platy z valchy, od ševců, z krčem atd.

¹¹⁴ P. VOREL, *Vývoj*, s. 20-22, 56

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 32, 37, 57

¹¹⁶ SOA Třeboň, Vs Helfštejn a Hranice, Cizí statky, inv. č. 77, urbář 1520/1530

Z tradičních naturálních dávek převládají slepice a vejce, z méně klasických konopí, plece či med. Obilniny zde zastupují oves a žito.

Vyskytují se zde platy za chmel, z fojtství, lázně, mlýnů, brusnic, ze včel, vepřů či za odúmrt'. Povinný je zde peníz „kalní“, solný, sudový, fůrní, z cest, skopní, mostní i hlásný.

Roboty jsou zde převedeny na peněžitý plat, zmínka o pivovarnictví, rybníkářství či dvorovém hospodářství chybí. Jedná se o tradiční způsob zápisu poddanských povinností. Panství tak působí jako klasický rentový velkostatek.

5.1.2. Urbář Helfštejn zač. 50. let 16. století

Také druhý urbář helfštejského panství je uložen v Státním oblastním archivu Třeboň.¹¹⁷ Archiválie zachycuje již pouze díl velkostatku, který zbyl po částečném odprodeji na konci 40. let.

V úvodu je popsáno centrum panství město Lipník nad Bečvou se seznamem ulic a osedlých. Sumární platy se opět odevzdávaly v různých termínech. Objevuje se den svatého Jiří a Václava, čas Velikonoc i Vánoc. Jedná se o platy fůrní, cestní, solní, za krmení vepřů, zabíjení dobytka atd. Zpoplatnění byli ševci, pekaři, soukeníci, nožíři, řezníci i kováři a místní židovská komunita.

Ze soupisu poddaných opět vyplývá tradiční způsob zatížení. Naturální dávky jsou zastoupeny obilím, slepicemi, vejci a sýry. Poddaní zde platili platy za chmel, spilku, odúmrtí krávu, pastvu, za zajíce, koroptve i včelníky. Objevují se i platy cestní, výmazné a za hlásky. Především poslední povinnost je již značně archaická a poskytuje představu o zastaralosti panství. Roboty kalní, dvorské, skopní, orné a ženné i pomoc k hradu a milřům jsou převedeny na peněžitý plat.

Zmínka o režijním podnikání vrchnosti se zde nenalézá. Svým způsobem zpracování patří oba urbáře do doby rentového velkostatku. Pokud pravdivě odrážejí skutečný stav na panství, je možné statek Helfštejn – Hranice označit za zastaralý a bez snahy o zvýšení výnosu prostřednictvím nových způsobů hospodaření.

¹¹⁷ SOA Třeboň, Vs Helfštejn, Cizí statky, inv. č. 76, urbář zač. 50. let 16. století

5.2. Panství Kojetín

Osudy Kojetína jsou nerozlučně spojeny s tovačovským panstvím. Do držení pernštejnského rodu se dostal z rukou Johanky z Krajku. Jednalo se o závěrečnou etapu v získávání moravských statků za života Viléma z Pernštejna.¹¹⁸

Nepříliš rozsáhlé kojetínské panství tvořilo část kompaktního územního celku společně se statkem tovačovským, plumlovským a přerovským. Stejně jako zisk byla i ztráta Kojetína spojena s Tovačovem. Časově pak zapadá do finančně vyhrocené doby v závěru života Jana z Pernštejna. Po určitých majetkových transakcích o Kojetín Pernštejnové přišli během let 1585-1597.¹¹⁹

5.2.1. Urbář Kojetín 1567

První z trojice kojetínských urbářů je stejně jako ostatní uložen v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹²⁰ Vzájemná provázanost panství Kojetín a Tovačov je patrná nejen dobou zhotovování jednotlivých urbářů, ale i společným výčtem některých oblastí.

Kojetínské panství podle urbáře z roku 1567 zahrnovalo pouze město Kojetín, městečko Němčice a pět vesnic. Zvláštní postavení mezi vesnicemi mají Bojanovice, kde je zaznamenán pouhý jeden osedlý. Přesto jsou Bojanovice pravidelně zapsány i v následujících urbářích.

Centrum panství město Kojetín je zde rozepsáno podle ulic, jejichž názvy uvádím v závěrečných přílohách.

Za poměrně zajímavé je možné označit pestré splátkové termíny místních osedlých. Jedná se o den svatého Ondřeje, svatého Martina, svatého Václava, svatého Ducha, svatého Jiří, Masopust a Hromnice.

Z naturálních dávek poskytovalo panství v úrodném Hornomoravském úvalu především slepice, vejce, z obilí poté žito, oves a pšenici. Dávky obilovin byly menší než ze sousedního

¹¹⁸ P. VOREL, *Vývoj*, s. 25, 61

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 41, 62

¹²⁰ ZAOpO, Vs Kojetín, inv.č. 1, urbář 1567

Tovačovska.¹²¹ Důvodem může být menší rozloha a tím i zatížení poddaných. Osobně se domnívám, že určitým vysvětlením snad je i snaha majitelů, aby se jednotlivá panství soustředila především na jeden druh naturálních dávek. V případě menších dávek obilí byly např. větší dávky slepic a vajec.

Robotní povinnosti v urbáři zmíněny nejsou. Pivo se vařilo pouze v městě Kojetín. Také zpráva o rybnících je velmi stručná, jednalo se patrně o malé plodové rybníčky.

Zajímavější je skladba nejrůznějších platů. Fungoval zde plat od rybářů, od řezníků z masných krámů, z využívání luk i lesů, za pastvu divokých prasat, za šenk vína, za sladovnu a z vaření piva, plat „mostní“ i za chytání ptactva - od „čižebníků“. Nevelké panství s malým počtem osedlých ve vesnicích nemohlo poskytovat dostatečné naturální dávky a i vzhledem k nevytvořené rybníční síti byl výnos pochopitelně nízký.

5.2.2. Urbář Kojetín 1590 (?)

Rovněž druhý urbář z Kojetína se nachází v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹²² Přední část archiválie chybí, ovšem vzhledem k obdobnému vedení zápisů na Tovačově se tento urbář klade do roku 1590.

Město Kojetín, které po celou dobu existence bylo neoddiskutovatelným centrem nevelkého statku, je zde opět rozděleno podle ulic. Téměř totožný je i výpis vesnic.

V naturálních dávkách opět panství odvádí slepice, vejce a sýry. Změna ovšem nastává ve výčtu robot. Právě z tohoto důvodu klade M. Vařeka kojetínský velkostatek do skupiny panství, kde se již začínala projevovat tendence 17. století. Na těchto majetcích měla být výše robotních povinností velmi vysoká, aby pokryla práce na rozvíjejících se podnicích režijního velkostatku. Předcházející urbář nás ovšem o robotách neinformuje vůbec, takže vzájemné porovnání je obtížné. Je totiž možné, že určité roboty existovaly již dříve, ale nebyly zaznamenány nebo byly rovnou převedeny na peněžitý plat. Změnu sice můžeme pozorovat v závěru 16. století, ale rozhodně nesouvisela s osobou Jana z Pernštejna, který o

¹²¹ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 36

¹²² ZAOpO, Vs Kojetín, inv.č. 7, urbář 1590 (?)

moravské statky neprojevoval větší zájem. Rozhodujícím momentem byl vznik dvora v Troubkách na sousedním tovačovském statku. S tím pochopitelně došlo ke změnám ve skladbě a výši robot. Vznik urbáře proto můžeme dávat do souvislosti s touto událostí, kdy bylo třeba nově zavedené povinnosti písemně zaznamenat. Jako ve všech jiných případech se změna na tovačovském panství odrazila i na statku Kojetín.¹²³

Zmínka o rybnících je opět velmi stručná, ale přesto popisuje stav více než urbář předešlý. Nacházely se zde 4 rybníky určené na potěr a vedle toho rybníky Kojetínský a Kukla, které sloužily jako výtazní.¹²⁴

Opět se objevuje plat z lesů i luk, za spásání žaludů, plat od řezníků, za chytání ptactva, za sladování atd. Jejich význam vzhledem k postupnému rozvoji rybníkářství a především nárůstu robot však pochopitelně ustupoval.

5.2.3. Urbář Kojetín 1596/1597

Stejně jako oba předchozí je i poslední z trojice urbářů drobného kojetínského panství uložen v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹²⁵ Jedná se kupodivu o materiál nejstručnější.

S úřednickou pečlivostí jsou zde opět vypsány ulice města Kojetína i městečko Němčice a nevelký počet vesnic.

V naturálních dávkách se tradičně objevují slepice, vejce, sýry a oves i pšenice. Co ovšem velmi překvapí je absence zmínky o robotách i informace o podnikání v oblasti rybníkářské. Jedná se téměř o návrat k zápisu prvního z urbářů. Jsou zde opět vypsány platy od rybářů, řezníků, z luk a lesů, sladovní i z šenku, za chytání ptactva i zde tolik oblíbený poplatek za spásání žaludů od divokých prasat.

Důvod vzniku tohoto urbáře mi není zcela jasný. Snad souvisel s vidinou brzkého odprodeje panství, ale ani tato teorie jeho původ plně nevysvětluje.

¹²³ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 44-46

¹²⁴ ZAOpO, Vs Kojetín, inv.č. 7, urbář 1590 (?), fol. 23a

¹²⁵ ZAOpO, Vs Kojetín, inv.č. 2, urbář 1596/97

Drobné panství Kojetín může překvapovat hned z několika důvodů. Jedním z nich je velký počet dochovaných urbářů, které vznikly během necelých třiceti let. S výjimkou Tovačova, jehož byl Kojetín téměř integrální jednotkou, jsem se s podobnou situací na pernštejnských panstvích nesešel. Další pozoruhodností je právě vzájemně výhodná koexistence dvou sousedních panství kojetínského a tovačovského. Vzhledem k malé rozloze a menší možnosti využití Kojetína je ovšem spolupráce pochopitelná. Spíše překvapí, že oba statky nebyly spojeny v jeden celek.

5.3. Panství Lanškroun a Lanšperk

Velkostatek Lanškroun a Lanšperk se do vlastnictví pernštejnského rodu dostal opět zásluhou politické prozíravosti i promyšlené kalkulace pana Viléma. Ten využil příbuzenství své manželky s rodem Kostků z Postupic a po úmrtí Bohuše Kostky roku 1506 se stal poručníkem nad jeho dcerami Annou a Markétou. Za vhodné ženichy jim vybral své syny Jana a Vojtěcha. Brzy poté se pak Pernštejnové ujali vlády nad rozsáhlým lanškrounsko – lanšperským statkem.¹²⁶

V následujícím období se celek vinou zhoršující se finanční situace rozpadl. Nejprve byla roku 1543 zastavena Václavu Černohorskému z Boskovic lanškrounská část, o rok později byl Petru Bohdaneckému z Hodkova prodán Lanšperk. Po úmrtí Vojtěcha z Pernštejna a zdědění moravského majetku se jeho bratr Vratislav rozhodl nejprve roku 1561 vyplatit ze zástavy Lanškroun, o tři léta později pak znovu přikoupil od Bohdaneckých z Hodkova i část lanšperskou. Definitivní tečka v historii pernštejnského vlastnictví spadá do roku 1588, kdy je celý statek prodán Adamu Hrzánovi z Harasova.¹²⁷

5.3.1. Urbář Lanškroun kolem r. 1561

Nejstarší dochovaný urbář sledovaného panství je dnes uložen v Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹²⁸ Zachycuje ovšem pouze část velkostatku. V Soupisu východočeských urbářů se předpokládá, že určitý díl knihy chybí.¹²⁹ Osobně se domnívám, že materiál mohl skutečně zachycovat pouze lanškrounskou část velkostatku, který byl v průběhu 40. – 60. let 16. století rozdělen a následně opět spojen v rukou Pernštejnů. Význam pramene pak spočívá především ve faktu, že od druhého urbáře ho dělí období přibližně deseti let a je tak možné zachycené informace o stavu panství porovnat. Také zde je možné pozorovat určitou zastaralost a lpění na tradičních a pro období poloviny 16. století malicherných platech a dávkách.

¹²⁶ P. VOREL, *Vývoj*, s. 24, 74

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 31, 39, 74-75

¹²⁸ SOA Zámorsk, Vs Lanškroun, inv.č. 1, kniha č. 1, urbář 1561

¹²⁹ J.KUBA – T.ŠIMEK – F.ZAHRÁDKA, *Soupis východočeských urbářů*, s. 81

Vedle města Lanškrouna s předměstím a městečka Jablonného je v urbáři postupně zachyceno 15 vesnic. Osedlé obyvatelstvo je zde v malé míře zatíženo klasickými naturálními dávkami v podobě žita, ječmene, ovsa a slepic. Ovšem objevují se i tzv. „plecné platy“ o Velikonocích a tzv. „kravské platy“ o svatém Jakubu. Následují seznamy platů z kopanin, rybníků, cechů, masných krámů, od hrnčírů, z mlýna atd. Druhá část urbáře se zaměřuje pouze na Lanškroun s předměstím. Tento oddíl pokládám za ještě názornější doklad o určité archaičnosti ve způsobu zápisu i vlastním hospodářství. Nejprve jsou uvedeny platy z domů a cechů pro celé město a poté již následuje rozpis povinností konkrétních osedlých. Podle zápisu mělo ve městě žít 147 a na předměstí 232 osedlých. Snad vzhledem k tomuto vysokému číslu je plat z domů uveden dohromady a určen na 8 kop grošů českých o svatém Jiří i svatém Havle. Vedle dalších společných platů je vyjmenováno jednotlivě 51 osob z města a 43 osob z předměstí. U každého pak následuje výše platů a dávek. Pozoruhodné je, že stejný princip byl v případě města Lanškrouna a jeho předměstí využit i pro urbář následující. Především u obyvatel v samém městě dochází k téměř doslovnému přepisu jmen a dávek ve stejném pořadí.

5.3.2. Urbář Lanškroun a Lanšperk 1568

Stejně jako první z urbářů nachází se i tento v Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹³⁰ Jeho vypovídací hodnota je o to větší, že zachycuje jako jediný v celé historii kompletní lanškrounsko – lanšperské panství.

V první části se nachází popis lanškrounské části, ve druhé pak části lanšperské. Již z tohoto je evidentní, že za centrum panství bylo považováno město Lanškroun se zámekem, které tak nahradilo původní hlavní sídlo oblasti hrad Lanšperk. Svě postavení si Lanškroun uchoval také vysokým počtem obyvatel. Opět jako v urbáři předešlém je výslovně uvedeno, že ve městě žije 147 osedlých, na předměstí pak 232. Stejný je i společný plat z domů, který za rok činil 16 kop grošů českých. Poté je opět vyjmenováno zdejší obyvatelstvo, z města 52 osedlých, z předměstí pak 54.

Podstatně důležitější je druhá část knihy, která jako jediná zaznamenává povinnosti, platy a dávky panství lanšperského. Vedle města Česká Třebová a městeček Ústí nad Orlicí, Jablonné nad Orlicí a Lanšperk zachycuje i 28 vesnic. Tehdejší privilegia označují Českou

¹³⁰ SOA Zámorsk, Vs Lanškroun, inv.č. 2, kniha č. 2, urbář 1568

Třebovou jen jako městečko, pouze tento urbář jako město. Není v tomto případě jasné, zda jde o písarskou chybu. Možné je i vysvětlení, že přesné označení se v určitých případech smývalo.¹³¹ Za podstatně zajímavější ale můžeme chápat postavení Lanšperka. Jak již bylo řečeno, jednalo se o původní centrum oblasti s hradem ze druhé poloviny 13. století. Středověký hrad pochopitelně v době perňštejnské držby neplnil úlohu hlavního sídla, ale i nadále poskytoval této části panství tradiční název. Jistá síla paměti se poté odráží i v označení městečko. V době Pernštejnů totiž existovaly pouze tzv. Budy pod Lanšperkem, kde žilo pouhých 9 osedlých. Ti byli zproštěni všech peněžních platů a naturálních dávek, ale zůstali jim uloženy povinnosti robotní. Jednalo se o pěstování, sklízení a zpracování lnu, sázení zelí, pěstování a česání chmele, uskladňování vína a piva na lanšperském hradě, povinnost obcházet na půl míle od hradu s listy a pomáhat při lovu vlků. Z tohoto soupisu je jasné, že o městečku v pravém slova smyslu můžeme hovořit asi jen stěží. Zanedbatelný počet osedlých, z nichž část byla zaměstnána přímo na hradě, dával možnost odpuštění peněžní i naturální renty. Vymáhána byla pouze služba robotní, která se navíc většinou řadila k sezónním pracím. Případ Lanšperka může být klasickou ukázkou přetrvávající starobylé tradice. Uměle udržované původní sídlo mělo i v době 16. století svoji důležitost. Zdejší osedlý pak mohou sloužit jako doklad tvrzení, že i v této době nebyla přesně určena míra poddanských povinností. Jestliže na některých panství byly nejčastější peněžní platy a ve větším či menším množství naturální dávky, na jiném se ojediněle mohly vyskytovat pouze povinnosti robotní.¹³²

Jinak se obě části panství příliš nelišily. Tradiční dávky žita, ječmene a ovse doplňují počty slepic a vajec. Platy „plecné“ a „kravské“ jsou rozšířeny o tzv. „platy pisné“. Výnos panství je navýšen o důchody z soukenických valch, od řezníků, z tkalcovských stavů, za prodej dřeva, chytání ptáků – tzv. od „čižebníků“, sečení horské trávy, lámání mlýnského kamene, šenkování piva, za kůži utraceného dobytka, ze strouhy či z medových brtí, prodávání rychet či mletí v mlýnech. Jednalo se povětšinou o obecně vyžadované dávky, které byly ojediněle doplněny o požadavky, které se týkaly místní činnosti poddaných nebo pěstování méně běžných rostlinných produktů, např. maková pole u vsi Výprachtice.

¹³¹ P. BARTÁČKOVÁ, *Postavení*, s. 309

¹³² SOA Zámorsk, Vs Lanškroun, inv.č. 2, kniha č. 2, urbář 1568, fol. 66a-b

Jak je z výše uvedeného zřejmé, jednalo se v případě lanškrounsko – lanšperského velkostatku o rozsáhlé a lidnaté panství. Poddanské platy a dávky zde ovšem byly značně malé a vlastní zájem Pernštejnů o podnikání tradičně nízký. P. Bartáčková sice oceňuje význam pernštejnského rodu z hlediska jejich vztahu ke zdejším poddanským městům a městečkům, ale samotné panství vrchnosti zřejmě příliš nevynášelo.¹³³ Nevznikl zde žádný podnik, který by přinášel zásadnější zisk a kromě kratičkého období v úvodu pernštejnské držby nesloužilo ani jako sídlo některého z členů rodu.

¹³³ P. BARTÁČKOVÁ, *Postavení*, s. 315

5.4. Panství Litomyšl

Určité zvláštní postavení má v majetkových dějinách pernštejnského rodu velkostatek litomyšlský. Jedná se totiž o jediné a poslední panství, které zůstalo v majetku Pernštejnů po úmrtí pana Jana v roce 1597. Na Litomyšli se následně během dalších 50 let uzavřela rodová historie.

První kontakt Pernštejnů s litomyšlským panstvím nastal roku 1552. Tehdy získal od krále Ferdinanda I. Litomyšl coby konfiskát po Bohuši III. Kostkovi z Postupic Jaroslav z Pernštejna. Ten ovšem ihned panství zastavil Václavu Haugvicovi z Biskupic. Zpět se na Litomyšl rod erbu zubří hlavy vrátil až roku 1567. Jako zástava na 20 let se velkostatek dostal do držení nedávno zvoleného nejvyššího kancléře Království českého Vratislava z Pernštejna. Město a především nově budovaný zámek se pak staly hlavní venkovskou rezidencí rodu, který zde žil až do svého zániku v roce 1646.¹³⁴

5.4.1. Urbář Litomyšl 1548 (1552)

Jediný urbář, který je pro litomyšlské panství možné pro sledované období využít, je dnes uložen ve Státním oblastním archivu Zámorsk.¹³⁵ K jeho vypovídací hodnotě se vyjádřil především Josef Křivka v již zmiňované práci o litomyšlském velkostatku. Zde se nejprve zaměřil na dataci urbáře. Poukazuje na fakt, že mohl vzniknout až po roce 1547, kdy již Litomyšl nepatřila Bohuši Kostkovi z Postupic, ale byla v držení komorní správy. Vznik této písemnosti pak klade do let 1548 – 1552, přičemž za pravděpodobnější považuje rok 1552. Dále autor studie upozorňuje na starší nedochovaný urbář, ze kterého tento nový čerpal. Z doby, kdy Litomyšl již vlastnili v postavě Vratislava Pernštejnové, pak připomíná další urbář, který se rovněž nezachoval. Nelišil se ovšem patrně výrazněji od sledovaného materiálu z roku 1552, protože v době pernštejnské držby byla pouze přikoupena ves Tisová a zbudován zámek. Změny se ovšem netýkaly poddanských povinností, což potvrzuje další urbář z roku 1610, tzv. urbář Marka Lanškrounského.¹³⁶

¹³⁴ P. VOREL, *Vývoj*, s. 35, 39, 75

¹³⁵ SOA Zámorsk, Vs Litomyšl, inv.č. 17525, urbář 1548 (1552)

¹³⁶ J. KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek*, s. 4-5

Vládu Vratislav z Pernštejna a především hospodářské aktivity hodnotí J. Křivka negativně. V politickém a společenském vytížení perštejnského aristokrata vidí příčinu malého zájmu o správu vlastních statků. Upozorňuje současně na rostoucí nepoměr mezi zvýšenými nároky nákladného života a výnosy poměrně zastaralých velkostatků. Pernštejn měl pouze navázat na hospodářskou praxi Kostků z Postupic. Poněkud zvláště poté působí, že místo investic do výstavby modernějšího režijního velkostatku se Vratislav rozhoduje pro zbudování zámku. J. Křivka tento krok vysvětluje Vratislavovým realistickým pohledem na situaci perštejnského rodu. Vzhledem k finanční krizi a nezbytnému odprodeji dědičných panství se Pernštejn rozhodl postavit nové rezidenční sídlo na zástavním panství. Z toho jasně vysvítá Vratislavova rezignace na budování výnosnějšího velkostatku. Patrně nebyl přesvědčen, že by jeho výnosy ještě stačily zachránit perštejnskou situaci.¹³⁷

V soupisu osedlých a jejich povinností se urbář příliš neliší od ostatních. Je zde uvedena výše svatojiřského, svatohavelského a výjimečně i svatojánského úroku, naturální dávky i roboty. Z naturálních převládá žito a oves, slepice a vejce. Roboty se týkají orání, svážení sena a dovozu dříví. Pozornosti se dostává správe řek a potoků i odměnám za roboty.

Vlastní vrchnostenská aktivita v hospodářské oblasti se projevovala minimálně. Z původního počtu jedenácti dvorů předhusitského období zůstalo na počátku 16. století pouhých pět. V polovině století již fungoval pouze jediný ve Vlkově. K určitému oživení došlo v 80. letech, kdy byl přikoupen dvůr v Tisové. Na počátku následujícího století pak přibýly další dva, jak nás informuje urbář Marka Lanškrounského.¹³⁸ Důležitějšímu postavení se na Litomyšlsku těšilo rybníkářství. Jeho podrobnější popis se nalézá opět v mladším urbáři z roku 1610. Z něj je možné zjistit, že v mezidobí 1552-1610 vzniklo na zdejších panství pouze sedm rybníků, z nichž větších rozměrů dosáhl pouze Kaškovec, Čeperka a Musil. I zisky z této činnosti nijak výrazně nevybočovaly z dobového průměru.¹³⁹ Ani třetí důležité odvětví režijního velkostatku se na litomyšlském panství dlouho neprosadilo. Výrobě i prodeji piva se vrchnost nevěnovala a tato činnost zůstávala po dlouhá léta výsadou poddanského města. Panstvo si sice patrně vařilo pivo pro vlastní spotřebu, ale k vybudování pivovaru došlo až roku 1584. Nový pivovar ovšem zásoboval kromě zámku

¹³⁷ J. KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek*, s. 11

¹³⁸ *Tamtéž*, s. 17

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 26

pouze vesnice Hrušová, Zálší a Tisová.¹⁴⁰ Význam cihelny, vápenky i dalších drobnějších podniků byl zanedbatelný.

Tradičním způsobem vedený urbář může poskytnout představu o nepříliš rozvinutém velkostatku, který přes svou rozlohu neposkytoval vrchnosti velké příjmy. Stejně jako J. Křivka označil i J. Čechura panství za zaostalé. Výraznější rozvoj na Litomyšlsku vidí teprve v závěru pernštejnské epochy za Vratislava Eusebia.¹⁴¹ Jeho předkům se patrně nedostávalo času, peněz i ambicí oživit zásadním způsobem hospodářské dění velkostatku Litomyšl.

¹⁴⁰ J. KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek*, s. 34

¹⁴¹ J. ČECHURA, *Systém hospodaření*, s. 82-83

5.5. Panství Pardubice

Panství, se kterým je nejvíce spjato jméno Pernštejnů v závěru 15. století a v první polovině století následujícího, jsou nepochybně Pardubice.

Územní zisky v této části země souvisí s majetkovým pronikáním do Čech, které Vilém z Pernštejna zahájil po úmrtí Matyáše Korvína v roce 1490. Vedle poct a úřadu nejvyššího hofmistra získal Vilém od krále Vladislava Jagellonského i právo výplaty panství Kunětická Hora, které kdysi patřilo v té době již zaniklému Opatovickému klášteru. Obratný aristokrat začal ihned i dílčí zástavy v blízkém okolí a záhy se do majetku rodu dostaly i Pardubice, které začaly plnit funkci rodové rezidence a nejdůležitějšího českého panství.¹⁴²

Drobný odprodej tohoto velkostatku vyvrcholil v roce 1560. Již roku 1558 byla na Pardubice uvalena nucená správa, o dva roky později na přímluvu Vratislava z Pernštejna odkoupil panství panovník pro svého syna a nástupce Maxmiliána. Ferdinand I. se zároveň zavázal uhradit dluhy nejstaršího z perňštejnských bratrů Jaroslava. Éra šlechtické rezidence, která trvala přes půl století, skončila.¹⁴³

5.5.1. Urbář Pardubice 1506

Nejstarší pardubický urbář a současně nejstarší ze sledovaných v této práci je uložen v Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹⁴⁴ Dobou svého vzniku sice přesně nezapadá do vymezeného časového prostoru, přesto jsem se rozhodl, že jej do studie zařadím. Jedná se totiž o první zachovalý materiál tohoto typu pro pardubické panství. Vznikl navíc v době vlády Viléma z Pernštejna, se kterým je spojena radikální přeměna tohoto města a částečně i celé oblasti.

Na hodnotu pramene naposledy poukázal P. Vorel, který ohodnotil dva nejstarší pardubické urbáře z počátku 16. století za jedny z nejcennějších pramenů svého druhu. Jako hodnotnější pak pokládá právě urbář z roku 1506, který na rozdíl od druhého zahrnuje i město Pardubice s předměstím. Samotný popis města se pak vzhledem ke komplikovanosti a častým zásahům

¹⁴² P. VOREL, *Vývoj*, s. 23-24, 66

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 38, 69

¹⁴⁴ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 4102, kniha č. 1511, urbář 1506

do textu zbylým zápisům vymyká.¹⁴⁵ Stává se tak vedle zmiňované „Burianovy písňe“ z trhové knihy z roku 1515 vítaným zdrojem informací o počátcích pernštejnské držby Pardubic.¹⁴⁶

Samotný urbář se patrně skládá z pěti písařských vrstev, z nichž nejstarší začala vznikat na přelomu let 1505-1506. Následující rok 1507 byl vzhledem k mohutnému požáru pro Pardubice tragický a další zápisy pak slouží jako ukázka významné stavební rekonstrukce města. Navíc je nutné si uvědomit, že urbář sloužil poměrně krátce – do roku 1521. Přesto jej P.Vorel využil jako vhodný pro popis městského půdorysu, stavební zainteresovanosti vrchnosti, zemědělské půdy i migrace obyvatelstva.¹⁴⁷

Já se soustředím především na platy a dávky, které se na panství objevily. Splátkovými termíny jsou zde pro Čechy typické dny svatého Jiří a svatého Havla, výjimečně se objevují Vánoce a Hromnice. Naturální dávky obilné zastupuje žito, ječmen, pšenice i oves. Vedle slepic, kuřat a vajec jsou vyžadovány i husy, beránci a telata.

Roboty jsou zde ženné, orné, hrabné, sklizeň sena a otav, trhání konopí, svážení dřeva, sázení a trhání zelí atd. Zaznamenány jsou platy z pastvin, rolí, luk, zahrad, od židů, z krčem či posudné za šenkování. Zajímavý je plat od rybářů z řeky Labe na „kusy rozdělené“. U měst se objevuje plat z vaření piva, od řemeslníků i za masné krámy. Závěr urbáře popisuje zdejší mlýny, kostelní podací, zmiňuje pustiny, louky i pronajaté pastviny.

Celkově je možná označit tento urbář již vzhledem k době vzniku za klasickou písemnost svého druhu. Jeho význam spočívá především v prvním hospodářsko – sociálním popisu panství a především samotných Pardubic, které se následně staly hlavním městem pernštejnských panství.

¹⁴⁵ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 4102, kniha č. 1511, urbář 1506, f. 245a-265b

¹⁴⁶ P. VOREL, *Nejstarší urbář*, s. 3

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 3-4, 12, 17, 19, 22

5.5.2. Urbář Pardubice 1521

Rovněž druhý z urbářů velkostatku Pardubice je uložen v Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹⁴⁸ Vznikl v období, kdy panství přecházelo z prvního pernštejnského majitele Viléma na jeho syna Vojtěcha. Způsobem zápisu se velice podobá staršímu exempláři. Velkým nedostatkem je zde absence informací o městě Pardubice. Vzhledem k rozsahu území pak při dílčích změnách byly pouze do zápisu přidávány doplňky.

Ve velké většině je možné opakovat údaje z prvního urbáře. Dodrženy jsou splátkové termíny svatého Jiří a Havla. Naturální dávky se orientují především na všechny čtyři druhy obilí, počty slepic, kuřat, vajec atd. Povinnost odvádět jablka a ořechy je ojedinělá, navíc je jako velké množství jiných převedena na peněžitý plat.¹⁴⁹

Roboty opět ženné, orné, hrabné, sklizeň sena a otav, pomoc při pěstování prosa, konopí, řepy, chmele či zelí. Stejně či podobné jsou platy z pastvin, rolí, luk, zahrad, rybníků atd. Zpoplatnění jsou židé, rybáři i provozování krčem.

Za seznamem lokalit s osedlými a jejich povinnostmi následuje zápis o lesích a zaječích honech. V některých případech jsou bohužel značně poškozené, ovšem představují téměř jedinou změnu oproti urbáři staršímu.¹⁵⁰

U druhého pernštejnského urbáře z pardubického panství skutečně překvapí především velice podobný model zápisu s materiálem předchozím. Navíc oba dělí od doby vzniku necelých 15 let. Vezmeme-li v úvahu, že mladší z nich neobsahuje informace o Pardubicích, které v těchto letech prodělávaly značné stavební přeměny, je smysl nového soupisu nejasný. Důležitý byl patrně zisk některých nových vesnic.

¹⁴⁸ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 4103, kniha č. 1512, urbář 1521

¹⁴⁹ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 4103, kniha č. 1512, fol. 264

¹⁵⁰ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 4103, kniha č. 1512, fol. 207-218

5.5.3. Urbář Pardubice 1563

Stejně jako předchozí dva je i nejmladší pardubický urbář uložen v Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹⁵¹ Svým vznikem spadá již do času komorní správy, ale vzhledem k významu panství i relativně krátké době od převzetí velkostatku z rukou Pernštejnů uvádím i tento. Od předchozích se liší především formou zápisu i výčtem vrchnostenských podniků.

Svatojiřský i svatohavelský termín je zachován. Obdobné jsou i naturální dávky žita, pšenice, ova, ječmene, slepic i vajec. Opakují se i některé roboty – ženné, orné, sečné, konopné, řepné či česání chmele.

K vesnicím jsou připsány záznamy o výsadních krčmách, clech, kostelním podacích i řece Labi. U měst se objevuje plat z trhů, valch, mostů, krámů, od řemeslníků či z vaření piva.

V závěrečné pasáži je poznamenán užitek z jednotlivých lesů.¹⁵² Následuje vypsání rybníků i jejich rozdělení do jednotlivých kategorií.¹⁵³ Poté jsou zmíněny čtyři dvory – Pardubický, Hradišťský, Mateřovský a Kladrubský.¹⁵⁴ Samotný konec patří zápisům o kostelních podacích. Právě tato část je urbáře je nejlépe vypovídá o vlastním podnikání na velkostatku.

Velice rozsáhlý pardubický velkostatek je možné označit za nejvýznačnější panství Pernštejnů v první polovině 16. století. O režijním podnikání ovšem podrobněji vypovídá až závěrečný urbář. Je očividné, že první léta perňštejnské držby jsou spojena především s výstavbou rybníků. Ostatní panské podniky patrně vznikaly až v pozdějším období.

¹⁵¹ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 14, kniha č. 13, urbář 1563

¹⁵² SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 14, kniha č. 13, f. 379a-389b

¹⁵³ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 14, kniha č. 13, f. 390a-396b

¹⁵⁴ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv.č. 14, kniha č. 13, f. 397a-400b

5.6. Panství Pernštejn

Svým způsobem výjimečné pozici se těšil velkostatek Pernštejn. Kolébka rodu a po staletí symbol perštejnské slávy a tradice. Jeho držba měla jistě důležité místo v oblasti rodové paměti na vlastní urozenost a dynastickou kontinuitu.

Hlavní rodové sídlo představoval Pernštejn již od konce 13. století. Přes možnou nucenou zástavu v roce 1378, kdy prožíval rod krizi, patřilo panství k základům moravských pozemkových držav. Je pochopitelné, že postupem času již středověký hrad nevyhovoval a příslušníci rodu začali ke svému pobytu využívat jiná místa v nově získávaných oblastech.¹⁵⁵

Celá druhá polovina 16. století se pak již nesla v postupném rozprodávání rozsáhlého panství Pernštejn. Po vesnicích a městečkách přišly na řadu celé oblasti – Osová, Louka, Křižanov, Jimramov, Nové Město na Moravě, Mitrov a Bystřice nad Pernštejnem. Roku 1596 byl pak Pavlu Katarynovi z Kataru prodán i poslední Pernštejn. Rodový soumrak se odrazil i v této ztrátě. Jistou paralelu je snad možné vidět v případě Rožmberků. Když roku 1601 prodával Petr Vok panství Český Krumlov císaři Rudolfovi II. blížil se pro aristokratickou dynastii nejen konec finanční, ale i biologický.¹⁵⁶

5.6.1. Urbář Pernštejn 1582

Jediný dochovaný urbář perštejnského panství ze sledovaného období je dnes uložen v Moravském zemském archivu v Brně.¹⁵⁷

Staré rodové panství perštejnského rodu leželo v hornatější a méně úrodné části než ostatní moravské statky, což ovlivnilo pochopitelně i dění na velkostatku a jeho výnos. Na samotném území, které bylo děleno na rychty, se nacházela tři městečka – Doubravník, Nedvědice a Štěpánov, dále pak 36 vsí. V celém urbáři je pak nápadný velice nízký počet osedlých v jednotlivých lokalitách, který byl patrně způsoben horšími přírodními podmínkami. Počty osob žijících v městečkách a na vesnicích se přitom výrazněji nelišily. M. Vařeka ve své práci vypočetl počet osedlých na jednu vesnici v průměru na 9,1.¹⁵⁸

¹⁵⁵ P. VOREL, *Vývoj*, s. 44

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 41, 47

¹⁵⁷ MZA Brno, Vs Pernštejn, F 78, inv.č. 344, urbář 1582

¹⁵⁸ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 22

Vzhledem k méně příznivým klimatickým podmínkám nepřekvapí, že z hlediska naturálií byli zdejší poddaní zatíženi především dávkami slepic a vajec. V hojné míře využívané požadavky na obilí zde byly logicky výrazně nižší. Z běžně pěstovaných druhů se na pernštejnském velkostatku setkáváme pouze s ovsem. Naopak poměrně ve značné míře je zde zastoupena povinnost odevzdávat sýr. Jako splátkové termíny se zde objevují svatý Jiří a svatý Václav.

Robotní povinnosti zde nebyly zdaleka tak pestré jako na ostatních panstvích. Ovšem jejich výše byla poměrně značná. Jednalo se především o roboty potažní, dále povinnosti při setí, hrabání sena, převozu klád k pile atd.

Dvory se na sledovaném území nacházely tři. Jeden z nich se nalézal u zámku, ležel tedy patrně v těsné blízkosti rodového hradu. Druhý nesl název Kletčanský, poslední pak Bošovský.¹⁵⁹ Pod hradem Pernštejnem navíc fungoval pivovar, který posílil předchozí produkci městského pivovaru v Doubravníku.¹⁶⁰

Hodnocení panství Pernštejn je ovlivněno počtem osedlých i přírodními podmínkami, které limitovaly možnosti výnosu. Přesto podle M. Vařeky pernštejnský velkostatek patřil v závěru rodové epochy k těm moravským statkům, kde podíl režijní výroby jasně převyšoval rentové platy a to navzdory faktu, že jinde důležité rybníkářství se zde neuchytilo vůbec.¹⁶¹ Studium navíc omezuje fakt, že urbář pochází z doby, kdy byl velkostatek již částečně rozprodán.

¹⁵⁹ MZA Brno, Vs Pernštejn, F 78, inv.č. 344, urbář 1582, f. 175b-178a

¹⁶⁰ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 56, 74-75

¹⁶¹ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 86-87

5.7. Panství Plumlov

Také zisk panství Plumlov spadá do konce 15. století, kdy došlo k největšímu majetkovému rozmachu Pernštejnů. Zisk plumlovského statku souvisí se sňatkem Vratislava z Pernštejna s Lidmilou z Kunštátu roku 1491. Díky nevěstě se stal Vratislav spoluvlastníkem a po smrti tchýně Johanky z Kravař i přímým držitelem rozsáhlého kravařského majetku s městem Prostějovem a hradem Plumlovem, který sloužil jako centrum panství. Ovšem roku 1496 zemřel i Vratislav a dědicem se stal už tak zámožný Vilém.¹⁶²

Plumlovsko – prostějovské panství setrvalo v držení rodu bez větších ztrát až do samého závěru 16. století. Poté co Jan z Pernštejna padl v Uhrách se velkostatek dostal pod nucenou správu a roku 1599 byl prodán Karlu z Lichtenštejna.¹⁶³

5.7.1. Urbář Plumlov 1590

Panství Plumlov patří k těm velkostatkům, pro které se ze sledovaného období dochoval pouze jediný urbář. Materiál je dnes uložen v Moravském zemském archivu v Brně.¹⁶⁴

Jednalo se o velmi rozsáhlé území, které sousedilo s panstvím Kojetín a Tovačov. M. Vařeka uvádí jako průměr počtu osedlých číslo 1750.¹⁶⁵ Vedle města Prostějov a městeček Kralice na Hané, Kostelec na Hané, Určice a Plumlov zde leželo ještě 31 vesnic.

V Prostějově pokládám za poměrně zajímavé vypsání obyvatel podle jednotlivých ulic. Jejich přesné názvy uvádím v příloze.¹⁶⁶

Naturální dávky se zde skládaly ze slepic, vajec, sýrů, obilí a hus, výjimečné pak byly dávky pepře a loje. Rozhodující byl při tom podíl slepic a obilí. Plumlovské panství se díky vhodným klimatickým podmínkám i velkému počtu osedlých řadilo na špici nejen mezi pernštejnskými statky, ale přední místo zaujímal v rámci celé Moravy. Ovšem i to by hovořilo pro určitou zastaralost, kdy hlavní devizou panství byly naturální dávky.¹⁶⁷

¹⁶² P. VOREL, *Vývoj*, s. 23-24, 59

¹⁶³ *Tamtéž*, s. 41, 60

¹⁶⁴ MZA Brno, Velkostatek Plumlov, F 264, inv.č. 835, urbář 1590

¹⁶⁵ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 17

¹⁶⁶ MZA, Velkostatek Plumlov, F 264, inv.č. 835, urbář 1590, fol. 4a-17b

¹⁶⁷ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 40-41

K této tezi se váže i otázka robotních povinností, které byly většinou převedeny na peněžitý plat. Ten potom navíc nebyl nikterak veliký. Počet skutečně vykonávaných robot byl potom minimální. Ovšem přesná hranice mezi robotami odpracovanými a převedenými na plat je dosti složitě určitelná.

Pivovarnictví bylo spojeno s městečkem Plumlovem, kde pivovar fungoval od roku 1518. Výstav piva zde pak v závěru pernštejnské epochy předčil i výrobu pernštejnského velkostatku, kde přitom pivovarnictví hrálo dominantní roli.¹⁶⁸ Rybníkářství se na rozsáhlém plumlovském panství příliš neujalo, byly zde zbudovány pouze menší rybníky, u kterých nebyla produkce ryb příliš vysoká.

V případě plumlovského velkostatku se jednalo o velmi rozsáhlé panství, které se orientovalo především na pěstování obilí. Zemědělská výroba jednoznačně převládala nad pivovarnictvím i nad neproduktivním rybníkářstvím.

¹⁶⁸ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 57

5.8. Panství Tovačov

Téměř totožné dějiny jako Kojetín mělo i panství Tovačov. Oba velkostatky spolu sousedily, ovšem tovačovský byl značně rozsáhlejší. Shodný je ale rok získání 1503 i předchozí majitelka Johanka z Krajku. Nabyvatelem nebyl nikdo jiný než Vilém, který po předchozím zisku dědictví po bratru Vratislavovi zkompletoval koupí Tovačova a Kojetína svou moravskou pozemkovou držbu.¹⁶⁹

Podobný byl s Kojetínem i konec perňštejnské vlády na Tovačově. V průběhu let 1585-1597 odprodali v důvěře ve splacení dluhů postupně i Tovačov. Ani tento krok však nemohl zabránit nevyhnutelnému konci.¹⁷⁰

5.8.1. Urbář Tovačov 1567

První ze sledovaných urbářů tovačovského panství je dnes uložen v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹⁷¹ O provázanosti Tovačova se sousedním Kojetínem již byla řeč, zde je nutné upozornit, že Tovačov hrál vzhledem ke své rozloze dominantnější roli. Velkostatek samotný byl rozdělen na část tovačovskou a přerovskou.

Rozsáhlejší byla část tovačovská, kde se nacházelo sídelní město se zámekem. V urbáři je rozděleno na ulice, které uvádím v přílohách.

Skladba naturálních dávek je zde poměrně pestrá. Vedle tradičního obilí, slepic, kuřat a vajec se zde objevují i dávky koření, koláčů a krmných hus. Vzhledem k velkému a tudíž i nepotřebnému množství požadovaných slepic a vajec, byly tyto převedeny na peněžitý plat. Jako na všech úrodných panstvích i zde převládaly obilní neboli tzv. ospové dávky. Pěstovala se zde pšenice, žito a oves. Tovačovsko se v této komoditě řadí ke špici v moravských statcích. Menší povinnosti v naturáliích měli poddaní na přerovském panství, které bylo mělo menší rozlohu i počet obyvatel.¹⁷²

¹⁶⁹ P. VOREL, *Vývoj*, s. 25, 61

¹⁷⁰ *Tamtéž*, s. 41, 62

¹⁷¹ ZAOpO, Vs Tovačov, inv.č. 582, urbář 1567

¹⁷² M. VAŘEKA, *Jan*, s. 34-35

Co se týče robotních povinností je situace v roce 1567 na Tovačově podobná jako na Kojetíně. Malý počet robot se týkal především rybníků, pomoci k zámku a městu Přerov. V této době na celém panství stál pouze jeden dvůr a to v samotném Tovačově.

Zatížení peněžními platy je na tovačovském panství poměrně vysoké. Tento rozdíl vynikne především ve srovnání se sousedním Plumlovem. Zde jsou požadované částky podstatně menší. Jednalo se přitom o relativně stejně velká území. Z toho je patrné, že i panství patřící pod vládu jedné vrchnosti se mohla výrazně lišit. Podobné přírodní podmínky nemusely automaticky znamenat stejné zatížení pro poddané.

Pivovar zde byl založen v Troubkách za života Vratislava z Pernštejna. Poměrně stručná je informace o rybníční síti. Dozvídáme se, že na panství je šest násadních a dvanáct plodových rybníků.

Objevují se zde rovněž platy z řek, z luk, z šenku, za valchu i za pilu, důchody od řezníků i za lapání ptáků. Lze říci, že Tovačov byl v závěru 60. let 16. století velkostatkem, který pozvolna přecházel z rentového hospodaření na rentově – režijní.

5.8.2. Urbář Tovačov 1590 (?)

Také druhý tovačovský urbář se nachází v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹⁷³ Tento materiál již neobsahuje údaje o přerovské části velkostatku, navíc chybí i úvod samotného města Tovačov. Z celého města se zachovala pouze zlomkovitá zpráva o ulici Bezděkov.

U naturálních dávek se poněkud mění situace. Většina dávek je nižší. M. Vařeka uvažuje o možném tlaku poddaných i o růstu cen obilí. Osobně bych hledal příčinu v celkových změnách na velkostatku. Je totiž nápadné, že se oproti roku 1567 snižují i peněžní platy. Naproti tomu jsou zde výrazným způsobem upraveny roboty. Na tovačovském panství v té době již fungovaly dva panské dvory Vejkleťský a menší Troubecký. Většina robotních

¹⁷³ ZAOpO, Vs Tovačov, inv.č. 583, urbář 1590 (?)

povinností pak byla směřována právě sem. Z naturálních dávek a peněžitých platů se tak začalo i zde přecházet na využívání roboty pro práci dvorovou.¹⁷⁴

K posunu dochází také v rybníkářství. Tovačovské panství mělo v té době již rybníky plodové, výtažní i násadní. Vzájemně výhodná spolupráce s Kojetínem se odrazila i v této hospodářské činnosti. Rozsáhlé tovačovské panství poskytlo nezbytný prostor pro velké násadní rybníky. Do nich se pak vozili kapři z kojetínského velkostatku, na kterém vzhledem k velikosti byly vytvořeny pouze rybníky na tření a odchov kaprů.

Závěr urbáře podává informaci o tovačovském zámku.

Lze říci, že Tovačov prodělal během doby od sepsání staršího urbáře značné hospodářské změny, které se v písemnosti odrazily a patrně i její vznik iniciovaly.

5.8.3. Urbář Tovačov 1597

Poslední z materiálů se stejně jako předchozí dva nalézá v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.¹⁷⁵ Město Tovačov je zde opět vypsáno celé i s předměstím a ulicemi, které se shodují se zápisem z roku 1567.

Dávky naturální se oproti roku 1590 zvýšily. K nárůstu dochází i v obilovinách. Je zde tak možné sledovat poměrně zajímavý výkyv od velkých požadavků z roku 1567 a úbytek v roce 1590 až k zvýšení o sedm let později.

Na rozdíl od kojetínského urbáře ze stejné doby jsou v tovačovském opět zaznamenány roboty. Dochází navíc k jejich navýšení.

Obdobná s předchozím urbářem je zpráva o rybnících i závěrečná informace o tovačovském zámku.

¹⁷⁴ M. VAŘEKA, *Jan*, s. 36, 44, 48

¹⁷⁵ ZAOpO, Vs Tovačov, inv.č. 584, urbář 1597

Tovačovský velkostatek prodělal během třiceti let poměrně zásadní přerod ve fungující velkostatek rentově – režijní. Je ovšem nutné zdůraznit, že tato výstavba probíhala se zpožděním vůči dobovému trendu a především ve chvíli, kdy již Pernštejnové nemohli svoji finanční situaci zvládnout. Jako zdařilé a poměrně nápadité je nutno ocenit spolupráci s drobnějším kojetínským velkostatkem. Ovšem relativně pozdní modernizace nedovolila oběma panstvím se plně rozvinout.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusil nastínit způsob hospodaření šlechtického rodu pánů z Pernštejna v průběhu 16. století. Na základě sledování celých pernštejnských dějin jsem dospěl od počátku 13. století až do závěru 16. století. Prostřednictvím osudů jednotlivých postav na pozadí dějin celé země bylo možné ukázat majetkový i politický růst rodu, který se z poměrně skromných začátků vyšplhal během staletí mezi elitu moravské i české aristokracie. Metody některých Pernštejnů k získání statků i moci a prestiže nebyly vždy korektní, ale odpovídaly dobovým zvyklostem i momentální situaci. Doba největšího rozkvětu nastala za velkého politika Viléma z Pernštejna, který v závěru 15. století a v prvním desetiletí století následujícího položil rozhodující základy pro následující generace. Bylo již mnohokrát řečeno, že během jeho života se pernštejnský majetek rozhodujícím způsobem rozšířil a upevnil. Současně je do jeho doby kladen zlom v hospodaření feudálů, kteří se začali intenzivněji zajímat o stav vlastních panství a pomocí nových způsobů se snažili ze zděděných majetků vytěžit co nejvíce. Myslím, že není třeba upírat panu Vilémovi podíl na postupné přeměně velkostatku rentového na rentově – režijní. Ovšem v následujících desetiletích se vývoj poněkud zabrzdl a panství v mnohém těžila z doby, kdy přeměny nastávaly. A právě čas Vilémových potomků tvořil páteř této práce.

Doba následujících tří generací se nesla ve znamení záře i pádu pernštejnského rodu. Úspěchy i následný úpadek se vzájemně prolínaly. Osobně vidím příčinu finančního krachu pánů z Pernštejna ve třech rovinách – osobní, politické a pochopitelně hospodářské.

Z hlediska osobního je samozřejmě složité vžít se do mentality aristokrata raného novověku. Ovšem určitá nedůvěra v nové a nevyzkoušené je patrná. Pernštejnové patřili mezi tradiční šlechtu, která své majetky získala službou panovníkovi, dravostí v čase válek i promyšlenou sňatkovou politikou. Představa nadřazenosti a ostentativní nezájem o hospodářskou situaci na panstvích byl pro většinu šlechty typický. Nepopíratelné jsou pak osobní schopnosti a možnosti jednotlivců. Zatímco synové Viléma z Pernštejna Jan a Vojtěch žili do dospělosti po otcově boku a částečně i jeho stínu, následující generace již takové možnosti neměla. Osobně považuji za zlomové období v dějinách rodu právě léta 1548-1550, kdy po smrti Jana z Pernštejna zůstali tři mladí a poměrně nezkušení synové. Zatímco jejich otec i strýc byli vychováni v duchu staré šlechty, která lpěla na rodovém majetku a věnovala mu dostatečnou pozornost, trojice mladých bratří již patřila k jiné generaci. Dvorská služba, nákladný život a

časté pobyty mimo území vlastních statků i celého království jim nedovolovaly možnost dostatečného dohledu nad majetkem. V takové chvíli nastal prostor pro úřednický aparát a záleželo poté již jen na schopnostech a poctivosti vybraných byrokratů. Zdá se, že Pernštejnové měli ve výběru těchto osob poměrně šťastnou ruku. Klasickým příkladem je mnohokrát zmiňovaný Petr Hamza ze Zábědovic, který perštejnským mladíkům předložil při přejímání funkce poměrně radikální podmínky. Je symbolické, že Pernštejnové na ně ihned přistoupili a po určitý čas nechali vše v rukou schopného úředníka. Patrně se rádi zbavili osobní zodpovědnosti za dění na velkostatkách. Určitou výjimkou může být nejmladší Vojtěch, který ovšem zemřel příliš mlád na to, aby dokázal svoje schopnosti. Rodovou prestiž nadále držel prostřední Vratislav, který spojil svůj život s císařským dvorem. Je patrné, že si již uvědomoval téměř neřešitelnou finanční situaci rodu. Důkazem může být vytvoření rezidence na zástavní Litomyšli, o které byl patrně přesvědčen, že mu vzhledem k věrné službě Habsburkům nemůže být odňata. Za další doklad o Vratislavově prozíravosti považují kariéru jeho synů. Poslední sledovanou generaci zastupovali Jan a Maxmilián. Zatímco první byl vybrán pro vojenskou kariéru, druhého určili pro dráhu církevní. Snahu o doživotní zabezpečení vidím jako jasně průkaznou. Osobní zájem Jana z Pernštejna o rodové statky již byl minimální.

Vedle motivů osobních zasáhly do historie Pernštejnů nezanedbatelně i změny politické. Za jistý mezník je možné pokládat nástup Habsburků na český trůn. Vilém z Pernštejna a jeho synové byli ještě šlechtou jagellonského období, kdy vrcholem politické kariéry byla vysoká hodnost v zemské hierarchii. Tato služba aristokrata sice odváděla z vlastních statků, ovšem nebyla zdaleka tak nákladná jako kariéra dvorská. Ta již poznamenala životy synů Jana z Pernštejna, který svým potomkům dopřál luxusní výchovu v zahraničí. Nepřekvapí, že si mladí Pernštejnové na bezstarostný způsob života zvykli a smrt jejich otce je pak postavila do velmi složité situace. Ve svých vysokých požadavcích ovšem nemínili ustoupit. Nešťastný konec nejstaršího Jaroslava je téměř symbolický. Vratislav pak v následujících letech na dvorskou službu vsadil vše. O osudech jeho synů jsem se již zmínil.

Třetím a nejsledovanějším hlediskem je rovina hospodářská. Také zde je nutno hledat konečný neúspěch v několika důvodech, které se vzájemně prolínaly. Pernštejnský majetek se na přelomu 15. a 16. století obrovským způsobem rozšířil a jeho spravování vyžadovalo nemalé úsilí a schopnosti. Navíc byl nezbytný zájem o určitou hospodářskou modernizaci velkostatků. V případě malého zájmu panství zastarávala a přinášela tak menší zisk.

Postupem času se pak nedostatky začaly projevovat více a více. Tím se Pernštejnové dostávali do neřešitelného kruhu. Výnosy z obrovských panství nestačily pokrýt požadavky aristokratů. Pro zvětšení výnosů bylo ovšem nutné do hospodářských inovací investovat potřebný kapitál, který zase nezaručoval, že se situace v požadovaných výnosech odrazí. Velkou roli hrála i potřeba okamžitého finančního zisku, který by stačil uspokojit alespoň ty největší věřitele. Pernštejnové proto přistupovali raději k odprodeji statků. Je poté překvapující, že ve chvíli momentálního zlepšení finanční situace se ihned rozhodli pro další rozšiřování majetku. Možným zdůvodněním by bylo, že za rozhodující zdroj příjmů stále považovali stálé platy a ty se pochopitelně se ziskem nových území rozšiřovaly. Tím je snad možné vysvětlit i pernštejnskou nedůvěru ve velkostatek rentově – režijního typu.

Jednotlivá panství navíc přinášela odlišné podmínky a tím i možnosti pro hospodářské aktivity. Navíc fungovala i místní tradice, která v některém případě znamenala mnohé. Dalším problémem se mohlo stát, že se vrchnost na panství soustředila pouze na jedno výrobní odvětví a ostatní zanedbávala. Také zde působila jistá nezbytná provázanost. Vybudování režijních podniků si vyžadovalo i odpovídající přírodní podmínky a prostory. Rybníkářství potřebovalo rozsáhlejší nížinatá území, pivovarnictví zase dostatečné zásobování obilím. I panské dvory byly do jisté míry závislé na kvalitě půdy velkostatku. Neměla by se opominout i skutečnost, že k jednotlivým velkostatkům měli aristokraté odlišný vztah. Pochopitelně větší důležitosti se v očích feudála těšila stará rodová panství nebo ta se sídelním hradem či zámkem. Statkům na okraji držav, nedostatečně výnosným nebo méně prestižním věnoval menší pozornost.

Ve svém studiu jsem se zaměřil na tři velkostatky české a pět velkostatků moravských a to podle kritéria, zda se ze sledovaného období zachovaly urbáře. Na určitou zvláštnost dvou pardubických urbářů jsem upozornil již v úvodu práce. Každé ze sledovaných panství bylo popsáno jedním až třemi urbáři. Počet urbářů i pravidelnost jejich sepisování pro jednotlivá panství pokládám za velice zajímavé, i když si uvědomuji možnost, že některé materiály se nedochovaly. Panství se navíc v pernštejnské držbě objevila v různém období a poskytují tak obrázek vývoje v delší časové vlně.

Českým panstvím vévodil především velkostatek Pardubice a to svou rozlohou i zámeckou rezidencí. Vzhledem k přírodním podmínkám zde pochopitelně dominovalo rybníkářství. Také litomyšlský velkostatek těžil v oblasti vlastního podnikání především z rybníční soustavy. Vedlejší lanškrounsko – lanšperské panství pak překvapí nízkým zatížením poddaných i absencí výraznějšího vrchnostenského podniku. Z moravských urbářů jsou

nejstarší z panství Helfštejn a Hranice. Zde se jedná ještě o klasický rentový velkostatek. Hornaté panství Pernštejn se zaměřovalo především na pivovarnictví. Naproti tomu úrodný plumlovský velkostatek se orientoval zejména na živočišnou a rostlinnou výrobu. U šestice urbářů ze sousedních statků Tovačov a Kojetín je pozoruhodná provázanost mezi oběma velkostatky a jejich vzájemné výhodné doplňování. Rozhodující zde byl pozvolný rozvoj rybníkářství a především výstavba panských dvorů, která se zde ovšem udála až v závěrečné etapě perňštejnské držby.

Nelze na závěr pouze příkře odsoudit způsob hospodaření posledních generací perňštejnského rodu. Měnící se politická situace, osobní zájmy i nepředvídatelné okolnosti promluvily do konečného výsledku finančního krachu. Je ovšem pravda, že Pernštejnové setrvali převážně na tradičním způsobu hospodářství a jejich zájem o zlepšení stavu postupně upadal. Rod se tak na samém konci 16. století dostal na okraj hmotného zániku. O necelé půl století pak následoval i konec samotných Pernštejnů.

Prameny:

Moravský zemský archiv Brno

Velkostatek Pernštejn, F 78, inv.č. 344, urbář 1582

Velkostatek Plumlov, F 264, inv.č. 835, urbář 1590

Státní oblastní archiv Třeboň

Velkostatek Helfštejn a Hranice, Cizí statky, inv. č. 77, urbář 1520/1530

Velkostatek Helfštejn, Cizí statky, inv. č. 76, urbář zač. 50. let 16. století

Státní oblastní archiv Zámorsk

Velkostatek Lanškroun, inv.č. 1, kniha č. 1, urbář 1561 (?)

Velkostatek Lanškroun, inv.č. 2, kniha č. 2, urbář 1568

Velkostatek Litomyšl, inv.č. 17525, urbář 1548 (1552)

Velkostatek Pardubice, inv.č. 4102, kniha č. 1511, urbář 1506

Velkostatek Pardubice, inv.č. 4103, kniha č. 1512, urbář 1521

Velkostatek Pardubice, inv.č. 14, kniha č. 13, urbář 1563

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Velkostatek Kojetín, inv.č. 1, urbář 1567

Velkostatek Kojetín, inv.č. 7, urbář 1590 (?)

Velkostatek Kojetín, inv.č. 2, urbář 1596/97

Velkostatek Tovačov, inv.č. 582, urbář 1567

Velkostatek Tovačov, inv.č. 583, urbář 1590 (?)

Velkostatek Tovačov, inv.č. 584, urbář 1597

Vydané prameny:

DVORSKÝ, František (ed.), *Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernštejna z let 1509-1548*, Archiv český XX., Praha 1902, s. 1-276

DVORSKÝ, František (ed.), *Registra rybničná na panství Kunětickohorském, Pardubickém a Novobydžovském z let 1494-1520*, Archiv český XVII, Praha 1899, s. 459-538

DVORSKÝ, František (ed.), *Urbář panství Hlubockého, založený roku 1490*, Archiv český XVII, Praha 1899, s. 284-374

DVORSKÝ, František (ed.), *Urbář panství Pardubického a Kunětickohorského, založený po roce 1494*, Archiv český XVII, Praha 1899, s. 375-458

EMLER, Josef (ed.), *Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, Praha 1881

KALOUSEK, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350 – 1626*, Archiv český XXII, Praha 1905

SCHMIDTOVÁ, Anežka (ed.), *Jan Dubravius. O rybnících*, Praha 1953

VOREL, Petr (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*, Pardubice 1997

Literatura :

AL SAHEB, Jan, *Urbář hukvaldského panství z roku 1581*, Frýdek-Místek 2008

BARTÁČKOVÁ, Petra, *Postavení měst a městeček na panství Lanškroun a Lanšperk ve světle privilegií udělených Pernštejny v letech 1506-1588*, Východočeské listy historické 2003-2004, č. 21-22, s. 291-318

BENEŠ, Zdeněk – MAUR, Eduard - PÁNEK, Jaroslav (edd.), *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991

BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010

BOBKOVÁ, Lenka (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992

BOBKOVÁ, Lenka - NEUDERTO VÁ, Milena (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti (AUP, Philosophica et Historica 3, Studia historica 2, 1995)*, Ústí nad Labem 1995

- BOROVSKÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – PUMPR, Pavel (edd.),** *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007
- BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel (edd.),** *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, Opera historica 7, České Budějovice 1999
- BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel (edd.),** *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007
- BŮŽEK, Václav,** *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zářím 1993)*, Pardubice 1995, s. 213-226
- BŮŽEK, Václav,** *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996
- BŮŽEK, Václav a kol.,** *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010
- BŮŽEK, Václav,** *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989
- BŮŽEK, Václav,** *Vratislav z Pernštejna mezi Prahou, Litomyšlí a Vídní. (Ke zpravodajskému přínosu listů české a moravské šlechty)*, Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 24-35
- ČECHURA, Jaroslav,** *Černínové versus Kysibelští*, Praha 2003
- ČECHURA, Jaroslav,** *České země v letech 1526-1583. První Habsburkové na českém trůně 1*, Praha 2008
- ČECHURA, Jaroslav,** *České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně 2*, Praha 2009
- ČECHURA, Jaroslav,** *Člověčenství*, Právně historické studie 33, 1993, s. 33-52
- ČECHURA, Jaroslav,** *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, Český časopis historický 90, 1992, s. 507-536
- ČECHURA, Jaroslav,** *Systém hospodaření Pernštejnů v předbělohorských Čechách*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zářím 1993)*, Pardubice 1995, s. 77-90
- ČECHURA, Jaroslav,** *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*, 1992, rkp.
- ČECHURA, Jaroslav,** *Velkostatek a rolnické hospodářství. Srovnání Waldviertlu a jižních Čech v období před třicetiletou válkou*, in: Komlosyová, Andrea - Bůžek, Václav - Svátek, František (edd.), *Kultury na hranici. Jižní Čechy - Jižní Morava - Waldviertel - Weinviertel*, Wien 1995, s. 107-111

- ČERNÝ, Václav**, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX.století*, Praha 1930
- ČERNÝ, Václav**, *Začátky našich hospodářských účtů*, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 121-133
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena**, *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437-1526*, Praha 2007
- DOBRUSKÁ, Jaroslava**, *Privilegia poddanských měst na Pernštejnském dominiu. Vztah šlechty k poddanským městům*, diplomová práce FF UK Praha 1980
- DURDÍK, Tomáš**, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009
- FELCMAN, Ondřej (ed.)**, *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009
- FRAJDL, Jiří - ZIKMUNDA, Vlastimil**, *Listy z dějin východních Čech*, Havlíčkův Brod 1965
- FRANCEK, Jindřich**, *Proces Kateřiny z Komárova*, Východočeský sborník historický 9, s. 3-10
- GEBAUER, Josef**, *Příspěvek k poznání severočeských urbářů*, Praha 1971
- GRAUS, František**, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957
- HANZAL, Josef**, *K diplomacie předbělohorských urbářů*, AUC, Philosophica et Historica 5, 1963, s. 79-93
- HAUBERTOVIÁ, Květoslava - HOFMANN, Gustav - LEŠICKÝ, Ladislav**, *Soupis západočeských urbářů. 2. pol. 13. století – 1773*, Plzeň 1993
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav**, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004
- HOFFMANN, František**, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, Táborský archiv 6, 1994, s. 47-144
- HOFFMANN, František**, *Vilém z Pernštejna*, Časopis Matice moravské 87, 1968, s. 163-169
- HOFMANN, Gustav**, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň 1984
- HONC, Jaroslav**, *Cena půdy a výnos velkostatku Lanškroun v letech 1420-1622*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 9-61
- HONC, Jaroslav**, *Poddanské poměry na panstvích Kunětická Hora a Pardubice v letech 1491-1521*, Praha 1951

- HOSÁK, Ladislav**, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004
- HOSÁK, Ladislav a kol.**, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I – Jižní Morava*, Praha 1981
- HRUBÝ, František**, *Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.*, Český časopis historický 30, 1924, s. 205-236, 433-469
- HRUBÝ, Vladimír – VOREL, Petr**, "Burianova báseň" a pozdně gotické Pardubice, in: Beneš, Zdeněk – Maur, Eduard - Pánek, Jaroslav (edd.), Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 161-190
- CHOCHOLÁČ, Bronislav**, *Pernštejnští poddaní v zrcadle nejstarších pozemkových knih*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách* (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.září 1993), Pardubice 1995, s. 133-138
- CHOCHOLÁČ, Bronislav**, *Poddaní na Moravě v 16. a 17. století*, in: Knoz, Tomáš, *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001, s. 31-45
- JANÁČEK, Josef**, *České dějiny. Doba předbělohorská I (1526-1547) 1-2*, Praha 1971, 1984
- JANÁČEK, Josef**, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959
- JANÁČEK, Josef**, *Předbělohorská doba v českých dějinách*, Folia historica Bohemica 11, 1987, str. 27-40
- JANÁČEK, Josef**, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987
- JANÁČEK, Josef**, *Ženy české renesance*, Praha 1987
- JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.)**, *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003
- JIRÁSEK, Jiří**, *Poddaní na panství olomouckého biskupství ve druhé polovině 16. století*, Praha 1957
- JIRÁSEK, Jiří**, *Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice*, Časopis Matice moravské 79, 1960, s. 112-128
- KALNÝ, Adolf a kol.**, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773, 1-2*, České Budějovice 1976
- KAVKA, František**, *Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století*, Praha 1993
- KOLDINSKÁ, Marie**, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2004
- KOMLOYSOVÁ, Andrea – BŮŽEK, Václav - SVÁTEK, František (edd.)**, *Kultury na hranici. Jižní Čechy - Jižní Morava - Waldviertel - Weinviertel*, Wien 1995
- KOTYK, Jiří**, *Maxmilián z Pernštejna (1575-93)*, Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 89-98
- KŘIVKA, Josef**, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů. Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-17. století*, Praha 1959

- KŘIVKA, Josef**, *O stavbě litomyšlského zámku*, in: Růžička, Jindřich (red.), *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*, Pardubice 1959, s. 107-122
- KUBA, Jiří - ŠIMEK, Tomáš - ZAHŘÁDKA, František**, *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776*, Zámorsk 1997
- LEDVINKA, Václav**, *Pernštejnská epizoda v dějinách jižních Čech*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zářím 1993)*, Pardubice 1995, s. 91-104
- LEDVINKA, Václav**, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, *Folia historica Bohemica* 11, 1987, s. 103-132
- LEDVINKA, Václav**, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596*, Praha 1985
- LOM, František**, *Přehled dějin zemědělské výroby v českých zemích*, Praha 1972
- MACEK, Josef**, *Jagellonský věk v českých zemích I.-IV. (1471-1526)*, Praha 2001, 2002
- MACEK, Josef**, *Tábor v husitském revolučním hnutí I.*, Praha 1952
- MACKOVÁ, Marie (ed.)**, *Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.-13.zářím 1995*, Ústí nad Orlicí 1996
- MAŤA, Petr**, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004
- MATĚJEK, František**, *Cesta poddaného lidu na Moravě ke znevolení*, Brno 2000
- MATĚJEK, František**, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska (Studie o přeměnách na feudálním velkostatku v druhé polovině 15. a v první polovině 16.století)*, Praha 1959
- MATĚJEK, František**, *Postavení poddaných na Moravě v druhé polovině 16. století*, in: *Moravský sborník historický*, 1986, s. 125-143
- MAUR, Eduard**, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, *AUC, Philosophica et Historica* 1, 1976, s. 229-256
- MAUR, Eduard**, *Poddanská otázka v předbělohorských Čechách*, *Folia historica Bohemica* 11, 1987, s. 133-159
- MAUR, Eduard**, *Urbanizace Čech v raném novověku*, *Historická demografie* 25, 2001, s. 5-64
- MAUR, Eduard**, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu feudalismu ke kapitalismu*, *Hospodářské dějiny* 7, 1981, s. 203-226
- MAUR, Eduard**, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, *Sborník archivních prací* 54, 2004, č. 2, s. 721-735

- MÍKA, Alois**, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. stol.)*, Historický sborník I, 1953, s. 122-213
- MÍKA, Alois**, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Sborník historický 15, 1967, s. 45-73
- MÍKA, Alois**, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960
- MÍKA, Alois**, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970
- MÍKA, Alois**, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960
- MÍKA, Alois**, *Slavná minulost českého rybníkářství*, Praha 1955
- MÍKA, Alois**, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526-1627*, Praha 1974
- MRVÍK, Vladimír Jakub**, *Nejstarší urbář Černokosteleckého panství z roku 1564 – kritická edice*, Sborník archivních prací 2/60, 2010, s. 465-559
- MUSIL, František**, *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1995
- MUSIL, František**, *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*, Ústí nad Orlicí 1998
- NODL, Martin - ŠMAHEL, František (edd.)**, *Člověk českého středověku*, Praha 2002
- NOVÝ, Rostislav**, *Studie o předhusitských urbářích*, Sborník historický 13, 1965, s. 5-64
- NYGRÝN, Jindřich**, *Hrad Lanšperk u Ústí nad Orlicí. Stručný přehled dějin hradu a jeho podhradí*, Ústí nad Orlicí 1946
- ODLOŽILÍK, Otakar**, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých, k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře II.*, s. 70-87
- PALACKÝ, František**, *Přehled současný nejvyšších úředníků a důstojníků*, in: Charvát, Jaroslav (ed.), *Dílo Františka Palackého I.*, Praha 1941, s. 365-383
- PÁNEK, Jaroslav**, *Politický systém předbělohorského českého státu*, Folia historica Bohemica 11, 1987, s. 41-101
- PÁNEK, Jaroslav**, *Politika, náboženství a každodennost nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zářím 1993)*, Pardubice 1995, s. 187-202
- PÁNEK, Jaroslav**, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1982
- PÁNEK, Jaroslav**, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577*, Praha 1982
- PÁNEK, Jaroslav**, *Stavovství v předbělohorské době*, Folia historica Bohemica 6, 1984, s. 163-219

- PÁNEK, Jaroslav**, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620. (Vývoj názorů novodobé české historiografie)*, Československý časopis historický 25, 1977, s. 732-761
- PÁNEK, Jaroslav**, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987
- PÁNEK, Jaroslav**, *Zápas o charakter české stavovské opozice a sněm roku 1575*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 863-887
- PÁNEK, Jaroslav**, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Bobková, Lenka (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století, Ústí nad Labem 1992*, s. 9-27
- PEKAŘ, Josef**, *Knihy o Kosti I., II. Kus české historie*, Praha 1942
- PEŠÁK, Václav**, *Panství rodu Smiřických v letech 1609-1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem XVII. století*, Praha 1940
- PETRÁŇ, Josef**, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964
- PETRÁŇ, Josef**, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. století a počátkem 17. století*, AUC, Philosophica et Historica 5, Praha 1963
- PLAČEK, Miroslav**, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007
- PLAČEK, Miroslav**, *Rod erbu zubří hlavy do počátku 15. století*, Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 117-134
- PLACHT, Otto**, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957
- POLÍVKA, Miloslav**, *Šlechtic jako podnikatel v pozdně středověkých Čechách*, in: Beneš, Zdeněk – Maur, Eduard, - Pánek, Jaroslav (edd.), *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991, s. 95-111
- PRCHAL, Vítězslav**, *Úřednický personál na pernštejnském panství Pardubice v letech 1491-1560*, AUPO, Facultas philosophica, Historica 31, 2002, s. 79-99
- PROCHÁZKA, Vladimír**, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963
- RŮŽIČKA, Jindřich**, *Italská cesta Jaroslava z Pernštejna 1559*, Sborník prací východočeských archivů 4, 1978, s. 153-186
- RŮŽIČKA, Jindřich (red.)**, *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*, Pardubice 1959
- RŮŽIČKA, Jindřich - FRITZOVÁ, Charlotte**, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna 1555*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63-77
- RYANTOVÁ, Marie**, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.září 1993)*, Pardubice 1995, s. 105-114
- ŘEZNÍČEK, Jan**, *Moravské a slezské urbáře po 1372, před 1407-1771 (1849)*, Praha 2002

- ŘEZNÍČEK, Jan**, *Soupis českých a moravských urbářů*, Archivní časopis 22, č. 2, 1972, s. 73-86
- SEDLÁČEK, August**, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, I.díl Chrudimsko*, Praha 1993
- SEDLÁČEK, August**, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, II.díl Hradecko*, Praha 1994
- SEDLÁČEK, August**, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*, Praha 1923
- SEDLÁČEK, Pavel**, *Páni z Medlova*, Jižní Morava 28, 1992, s. 37-55
- SEDLÁČEK, Pavel**, *Počátky hospodářské a politické moci pánů z Pernštejna (13.-14. století). K otázce postavení moravské šlechty v českém státě*, diplomová práce FF UK Praha 1989
- SEDLÁČEK, Pavel**, *Předpoklady pro poznání vývoje perňštejnského rodu ve 13.-14. století*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zář 1993)*, Pardubice 1995, s. 161-172
- SKŘIVÁNEK, Milan**, *Poslední Pernštejní – portrét vrchnosti*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zář 1993)*, Pardubice 1995, s. 231-244
- SKUTIL, Jan**, *Jan Dubravius. Biskup, státník, ekonom a literát*, Kroměříž 1992
- STEJSKAL, Aleš**, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století*, in: Bobková, Lenka (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 82-94
- STEJSKAL, Aleš**, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švamberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550-1616*, 2002, rkp.
- ŠEBEK, František**, *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990
- ŠIMEK, Tomáš a kol.**, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI – Východní Čechy*, Praha 1989
- TEPLÝ, Jaroslav**, *Pernštejnové (Příspěvky k dějinám feudálního rodu)*, Časopis Národního muzea – řada historická 158, 1-2, 1989, s. 28-41
- TEPLÝ, Jaroslav**, *Pernštejnové ve 13.-14.století*, Pardubice 1996
- TEPLÝ, Jaroslav**, *Pernštejnské reliéfy s erbovní pověstí*, in: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků*, konané ve dnech 7.-8. června 1991 v Pardubicích, Pardubice 1992, s. 53-68
- TŘEŠTÍK, Dušan**, *Příspěvky k sociální diferenciaci venkovského lidu v 16. století*, Sborník historický IV, 1956, s. 189-225

- TUREK, Adolf**, *Soupis urbářů Ostravského kraje: 15.-18. století*, Opava 1954
- VÁLKA, Josef**, *Česká společnost v 15.-18. století (Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu) I. Předbělohorská doba*, Brno 1972
- VÁLKA, Josef**, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991
- VÁLKA, Josef**, *Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996
- VÁLKA, Josef**, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962
- VÁLKA, Josef**, „Politická závěť“ Viléma z Pernštejna, *Časopis Matice moravské* 89, 1970, s. 63-92
- VÁLKA, Josef**, *Politika a bezkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.zářím 1993)*, Pardubice 1995, s. 173-186
- VÁLKA, Josef**, *Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století*, *Folia historica Bohemica* 6, 1984, s. 65-91
- VAŘEKA, Marek**, *Jan z Pernštejna 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008
- VAŘEKA, Marek**, *Poddanská otázka na moravských perňštejnských panstvích koncem 16. století*, *Studia iuvenilia MMIV-MMV*, Ostrava 2006, s. 133-167
- VAŘEKA, Marek (ed.)**, *Urbář plumlovského panství z roku 1624*, Ostrava 2009
- VEBLEN, Thorstein**, *Teorie zahálčivé třídy*, Praha 1999
- VLČEK, Pavel**, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001
- VOREL, Petr**, *Český rybníkář Kunát mladší z Dobřenic (1465-1539)*, *Východočeský sborník historický* 5, 1996, s. 57-86
- VOREL, Petr**, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. („Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace)*, in: Jiránek, Tomáš – Kubeš, Jiří (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 13-48
- VOREL, Petr**, *Heraldický spor Viléma z Pernštejna z roku 1486*, in: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 7.-8. června 1991 v Pardubicích*, Pardubice 1992, s. 69-74
- VOREL, Petr**, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, *Východočeský sborník historický* 6, 1997, s. 165-182
- VOREL, Petr**, *Mezi Augsburgem a Komárnem (Cestování Jaroslava z Pernštejna v Podunají v pol. 16. století)*, in: Bobková, Lenka - Neudertová, Milena (edd.), *Cesty a*

cestování v životě společnosti (AUP, Philosophica et Historica 3, Studia historica 2, 1995), Ústí nad Labem 1995, s. 190-197

VOREL, Petr, *Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506 až 1516*, Pardubice 1990

VOREL, Petr, *O rodu s erbem zubří hlavy*, Dějiny a současnost 15, č. 4, 1993, s. 19-24

VOREL, Petr – LEMBERK, Vladimír, *Opatovický kanál. Stavebně – historický, technický a přírodní klenot Pardubicka*, Pardubice 1999

VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna (Českomoravský rod v zrcadle staletí)*, Pardubice 1993

VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999

VOREL, Petr, *Pardubický zámek jako rodová heraldická galerie pánů z Pernštejna*, in: Heraldica viva II. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 21.-22. října 2002 v Pardubicích, Pardubice 2002, s.107-119

VOREL, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8. - 9. září 1993)*, Pardubice 1995

VOREL, Petr, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, Časopis Matice moravské 114, č.1, 1999, s.139-162

VOREL, Petr, *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa pernštejnských dominií v Čechách v letech 1550-1552*, in: Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Série C, Ústav jazyků a humanitních studií 2, 1996, s.115-142

VOREL, Petr, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*, Pardubice 2001

VOREL, Petr, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské (Sebereflexe šlechtického rodu v polovině 16. století)*, in: Chocholáč, Bronislav - Jan, Libor - Knoz, Tomáš (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 137-148

VOREL, Petr (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Praha – Pardubice 1999

VOREL, Petr, *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 238-274

VOREL, Petr, *Václav Vopršal ze Zher, dvořan Viléma z Pernštejna*, Časopis společnosti přátel starožitností 102, Muzejní a vlastivědné práce 32, č.1, 1994, s. 26-34

VOREL, Petr, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. - 17. století*, in: Vorel, Petr (red.), *Pernštejnové v českých dějinách* (Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8.-9.září 1993), Pardubice 1995, s. 9-76

VOREL, Petr, *Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích roku 1550*, in: Macková, Marie (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12.-13.září 1995, Ústí nad Orlicí 1996, s. 121-139

VOREL, Petr, *Život na dvoře Viléma z Pernštejna*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, Opera historica 7, České Budějovice 1999, s. 331-357

WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, I-II*, Praha 1890-1892

Seznam příloh

Panství Helfštejn a Hranice	s. 98
Urbář Helfštejn a Hranice 1520/1530	s. 98
Urbář Helfštejn zač. 50. let 16. století	s. 99
Panství Kojetín	s. 100
Urbář Kojetín 1567	s. 100
Urbář Kojetín 1590 (?)	s. 100
Urbář Kojetín 1596/1597	s. 100
Panství Lanškroun a Lanšperk	s. 101
Urbář Lanškroun kolem r. 1561	s. 101
Urbář Lanškroun a Lanšperk 1568	s. 101
Panství Litomyšl	s. 103
Urbář Litomyšl 1548 (1552)	s. 103
Panství Pardubice	s. 104
Urbář Pardubice 1506	s. 104
Urbář Pardubice 1521	s. 105
Urbář Pardubice 1563	s. 107
Panství Pernštejn	s. 110
Urbář Pernštejn 1582	s. 110
Panství Plumlov	s. 112
Urbář Plumlov 1590	s. 112
Panství Tovačov	s. 113
Urbář Tovačov 1567	s. 113
Urbář Tovačov 1590 (?)	s. 113
Urbář Tovačov 1597	s. 114

Přílohy

Panství Helfštejn a Hranice

Urbář Helfštejn a Hranice z období 1520/1530

Panstwíj helffnstainske –

pusté vsi – Smolná (*Smolno*), Provodov (*Prowodow*), Neplachov (*Neplachow*), Střítež nad Ludinou (*Stržitezsko*), Ranošov (*Ranossow*), Kožišov (*Kojissow*), Popelov (*Popelow*), Meziříčko (*Mezirziczko*), Lipník nad Bečvou (*miesto Lippnik*), Osek nad Bečvou (*Osek*), Podolší (*Podolssij*), Proseničky (*Prosenice male*), Prosenice (*Prosenice welke*), Lýsky (*Lisky*), Buk (*Buk*), Radvanice (*Radwanice*), Chylec, splynul s Veselíčkem (*Chylce*), Veselíčko (*Weseliczko*), Výkleky (*Wykleky*), Lazníky (*Lazniky*), Staměřice, část obce Dolní Újezd (*Staniměřyce*), Horní Újezd (*miesteczko Vgezd hornij*), Dolní Újezd (*Augezd dolnij*), Tupec, část obce Veselíčko (*Tupecz*), Trnávka, část obce Lipník nad Bečvou (*Trnawka*), Loučka, část obce Lipník nad Bečvou (*Lauczka nad Lipnijkem*), Slavkov, část obce Město Libavá (*Slawkow*), Hluzov, část obce Černotín (*Hlizow*), Černotín (*Czrnotin*), Ústí (*Austij*), Opatovice (*Opatowicze*), Horní Újezd (*Vgezd wysoky*), Příkazy (*Przikazy*), Vítonice (*Witońice*), Býškovice (*Bisskowice*), Valšovice, část obce Hranice (*Walssowice*), Paršovice (*Paryssowice*), Rakov (*Rakowe*), Horní Nětčice (*Nieczyce hornij*), Dolní Nětčice (*Nieczyce dolnij*), Soběchleby (*Sobiechleby*), Týn nad Bečvou (*Tayn*), Lhota (*Lhota*), Hlinsko (*Hlinsko*), Radotín (*Radotin*), Tučín (*Tuczniij*)

Panstwíj hraniczske –

Hranice (*miesto Hranice, předmestij hraniczske, foytstwíj hraniczske, Novosady za weliczku*), Olšovec (*Ollssowecz*), švejdy, zaniklá (*Ssonwaidy pausste*), Partutovice (*Partultowice*), Jindřichov (*Henriwald*), Střítež nad Ludinou (*Stržitež*), Nejde, část obce Běloutín (*Naidek*), Běloutín (*Bielotin*), Blahutovice, část obce Jeseník nad Odrou (*Blahutowice*), Lučice, část obce Běloutín (*Luczysstě*), Heřmanice, část obce Starý Jičín (*Geřmanicze*), Dub, část obce Starý Jičín (*Dub*), Polouvsí, část obce Jeseník nad Odrou (*Polauwsij*), Polom (*Polom*), Hranické Loučky, část obce Hustopeče nad Bečvou (*Kozyluczka*), Zbrašov, splynul s Teplícemi nad Bečvou (*Prassow*), Veselí, část obce Odry (*Wessele*), Drahotuše, část obce Hranice (*miesteczko Drahotush*), Slavíč, část obce Hranice (*Slawicz*), Jezernice, část obce

Lipník nad Bečvou (*Gezernice*), Pohoří, část obce Lipník nad Bečvou (*Podhorzj*), Bohuslávky (*Bohuslawky*), Uhřínov, část obce Hranice (*Vhrzynow*), středoleť, část obce Hranice (*Strzedulesi*), Radíkov (*Radijkow*), Milenov (*Milenow*), Klokočí (*Klokoczij*), Hrabůvka (*Hrabuowka*), Lhota u Hranic, část obce Hranice (*Lhotka mihalczowa*), Velká, část obce Hranice (*Welika*)

Urbář Helfštejn ze začátku 50. let 16. století

Panstwi Helffenssteynske –

Lipník nad Bečvou (*miesto Lipnik, ulicze Nemeczka, Morawska, Okolo miesta k lautcze, Hraniczka, Sauhradnij*), Paršovice (*Paryssowicze*), Valšovice (*Walssowicze*), Rakov (*Rakoway*), Býškovice (*Bysskowicze*), Příkazy (*Przykazy*), Horní Újezd (*Augezd wysoky*), Vítonice (*Witonicze*), Horní Nětčice (*Nieczycze Hornij*), Dolní Nětčice (*Nieczycze Dolnij*), Soběchleby (*Sobiechleby*), Tučín (*Tuczyn*), Radotín (*Radotin*), Hlinsko (*Hlinsko*), Lhota (*Lhota*), Osek nad Bečvou (*Wosek*), Podolší (*Podolssy*), Proseničky (*Male prosenicze*), Prosenice (*Welkie prosenicě*), Lýsky (*Laysky*), Tupec, část obce Veselíčko (*Tupecz*), Dolní Újezd (*Augezd Dolnij*), Trnávka, část obce Lipník nad Bečvou (*Trnawka*), Loučka, část obce Lipník nad Bečvou (*Lauczka nad Lipnikem*), Slavkov, část obce Město Libavá (*Slawkow*), Bohuslávky (*Bohuslawky*), Sušice (*Sussicze*), Pavlovice (*Pawlowicze*), Radslavice (*Raczlawicze*), Veselíčko (*Weseliczko*), Drahotuše, část obce Hranice (*miesteczko Drahotauss*), Slavič, část obce Hranice (*Slawicz*), Klokočí (*Klokoczy*), Jezernice, část obce Lipník nad Bečvou (*Jezernicze*), Chylec, splynul s Veselíčkem (*Chylcze*), Hranice (*miesto Hranicze*), pusté vsi – Smolná (*Smolno*), Střítež nad Ludinou (*Strzytez*), Popelov (*Popelow*), Kožišov (*Korzissow*)

Panství Kojetín

Urbář Kojetín z roku 1567

Panstwi Kogetinske –

Kojetín (*miesto Kogetin - Ulicze Zidowska, Kromierzyska, Ziebraczka, Wysskowska, Ssperloch, Towacziowska, Mlagnska, Ziabokrky*), Pivín (*Piwonj*), Bojanovice (*Boganowice*), Popůvky (*Popuwky*), Klenovice na Hané (*Klenowicze*), Polkovice (*Polkowicze*), Popovice (*Popowicze*), Stříbrnice (*Strzibrnicze*), Hruška (*Hrusska*), Němčice nad Hanou (*Miesteczko Niemczicze*), Měrovice nad Hanou (*Mirowicze*), Uhřičice (*Uhrzicicze*), Bezměrov (*Bezmirow*), Lobodice (*Lobodicze*), Kovalovice (*Kowalowice*), Obědkovice (*Obiedkowicze*), Křenovice (*Chrzenowicze*), Zlobice (*Zlobicze*)

Urbář Kojetín z roku 1590 (?)

Kojetín (*Ulicze Kromierziska, Towaczowska, Mleynska, Žiabokrky*), Popůvky (*PoPuwky*), Stříbrnice (*Strzibrnicze*), Hruška (*Hrusska*), Němčice nad Hanou (*Miesteczko niemczicze Na Haney*), Měrovice nad Hanou (*Mirowicze na Haney*), Bezměrov (*Bezmierow*), Uhřičice (*Uhrzycicze*), Bojanovice (*Boganowicze*), Polkovice (*Polkowicze*), Obědkovice (*Obiedkowicze*), Křenovice (*Krzienowicze*), Zlobice (*Zlubicze*), Lobodice (*Luobodicze*), Kovalovice (*Kowalowicze*)

v opisu z 18.století navíc v městě Kojetíně (*Ulicze Žydowska, Žebraczka, Wysskowska*)

Urbář Kojetín z roku 1596/1597

Panstwy Kogetinske –

Kojetín (*miesto Kogetin – Ulicze Żydowska, Kromierzyska, Żebraczka, Wysskowska, Ssperloch, Towaczowska, Mlegnska, Żabokrzeky*), Popůvky (*PoPuwky*), Stříbrnice (*Strzybrnicze*), Hruška (*Hrusska*), Němčice nad Hanou (*miesteczko Niemczycze*), Měrovice nad Hanou (*Mierowicze*), Polkovice (*Polkowicze*), Uhřičice (*Uhrzycicze*), Bezměrov (*Bezmierow*), Zlobice (*Zlobicz*), Bojanovice (*Boganowicze*), Kovalovice (*Kowalowicze*), Obědkovice (*Obietkowicze*), Křenovice (*Chrzenowicze*)

Panství Lanškroun a Lanšperk

Urbář Lanškroun z období kolem roku 1561

Lanškroun, předměstí (*miesto Landtsskraun, prředmiesti Landtsskronnske*), Dolní Třešňovec, část obce Lanškroun (*Dolni Tržessniowec*), Horní Třešňovec (*Horni Tržessniowec*), Albrechtice (*Albrechticze*), Sázava (*Sazawa*), Žichlínek (*Zichlinek*), Luková (*Lukowa*), Damník (*Damikow*), Rudoltice (*Rudolticze*), Třebovice (*Tržebowice*), Trpík (*Trpik*), Květná, dř.Kozínoha (*Cziknffaus*), Herbortice, část obce Cotkytle (*Herborticz*), Bystřec (*Bystrcze*), Jablonné nad Orlicí (*miesteczko Jablonne*), Krotenful, zaniklá (*Krotfaul*), Dolní a Horní Čermná (*Cziermna*)

Urbář Lanškroun z roku 1568 (opis pořizený po roce 1620)

Panstwi Landsskrauske -

Lanškroun, předměstí (*miesto Landsskraun, prředmiesti Landsskronnske*), Bystřec (*Bystricze*), Horní Třešňovec (*Horni Tržessniowecz*), Dolní Třešňovec, část obce Lanškroun (*Dolni Tržessniowecz*), Albrechtice (*Albrechticze*), Herbortice (*Herborticze*), Sázava (*Sazawa*), Žichlínek (*Zichlink*), Květná, dř.Kozínoha (*Czyknfaus*), Trpík (*Trpik*), Luková (*Lukowa*), Damník (*Damikow*), Třebovice (*Tržebowicze*), Rudoltice (*Rudolticze*)

Panstwi Landssperske -

Lanšperk (*miesteczko Landssperk*), Česká Třebová, předměstí (*miesto Czieska Tržebowa, prředmiesti Tržebowske*), Ústí nad Orlicí (*miesteczko Austi nad Orliczy*), Jablonné nad Orlicí (*miesteczko Jablonny*), Helvíkov, část obce Anenská Studánka (*Helwikow*), Anenská Studánka, dř.Kunžvald (*Kundsswald*), Skuhrov (*Skuhrow*), Rybník (*Rybnik*), Zhoř, část obce Němčice (*Zhorž*), Vlčkov (*Wlcžkow*), Parník, část obce Česká Třebová (*Parnik*), Lhotka, část obce Česká Třebová (*Lhotka*), Dlouhá Třebová (*Dlauha Tržebowa*), Řetová (*Welka Rzetowa*), Řetůvka (*Mala Rzetowa*), Kerhartice (*Kherharticze*), Hylváty, část obce Ústí nad Orlicí (*Hylwaty*), Oldřichovice, část obce Ústí nad Orlicí (*Woldržichowicze*), Knapovec, část obce Ústí nad Orlicí (*Knapowecz*), Dolní Houžovec, část obce Ústí nad Orlicí (*Bližssy Hauzowecz*), Horní Houžovec, část obce Ústí nad Orlicí (*Dalssy Hauzowecz*), Černovír, část obce Ústí nad Orlicí (*Cžerni Wir*), Dolní Dobrouč (*Dolni Dobraucz*), Horní Dobrouč, část

obce Dolní Dobrouč (*Horni Dobraucz*), Jamné nad Orlicí (*Jamna*), Výprachtice (*Wejprachticze*), Čenkovice (*Czienkowicze*), Dolní Heřmanice, část obce Horní Heřmanice (*Dolni Heržmanice*), Horní Heřmanice (*Horni Heržmanice*), Dolní a Horní Čermná (*Cžiermna*), Jakubovice, část obce Dolní Čermná (*Jakubowicze*), Ostrov (*Wostrew*)

Panství Litomyšl

Urbář Litomyšl z roku 1548 (1552)

Litomyšl, předměstí – Německé, České, Záhrad', Lány, Benátky, Zahájí (*miesto Litomyssl, przedmiesti Niemeczke, Czeske, Zahradske, Lany, Benatky, Zahaji*), Čistá, dř.Litrbachy (*Litrbachy*), Trstěnice (*Trztienice*), Chmelík (*Chmelik*), Karle (*Karle*), Květná (*Kwietna*), Pohora (*Pohora*), Kaliště (*Kalisstie*), Lezník, část obce Polička (*Leznik*), Střítež, část obce Polička (*Strzitez*), Široký Důl (*Ssiroky Dul*), Třemošná (*Trzemosna*), Lubná (*Lubna*), Poříčí u Litomyšle (*Porziczi*), Zrnětín, část obce Poříčí u Litomyšle (*Zrnetin*), Horní Újezd (*Augezd Hornj* - „*stado lazkowske*“, „*stado krasyniowske*“, „*stado czykowske*“), Dolní Újezd (*Ugezdz Dolni* - „*stado pazuske*“, „*stado przibinske*“, „*stado ugezdske*“), Osík (*Wosik*), Morašice (*Morassicze*), Lažany, část obce Morašice (*Laziany*), Řikovice, část obce Morašice (*Rzikowice*), Vidlatá Seč (*Secz Widlata*), Chotěnov (*Chotienow*), Bučina (*Buczina*), Javorník (*Jaworniky*), Cerekvice nad Loučnou (*Czyrekwicze*), Tržek (*Trziek*), Nedošín, část obce Litomyšl (*Nedossin*), Kornice (*Kornicze*), Sedliště (*Sedlisstie*), Bohuňovice (*Bohuniowicze*), Němčice (*Niemczicze*), Svinná, část obce Česká Třebová (*Swinna*), Semanín (*Semanyn*), Kozlov, část obce Česká Třebová (*Kozlow*), Pazucha, část obce Litomyšl (*Pazucha*), Strakov (*Strakow*), Janov (*Jansstorff*), Mikuleč (*Mikulecz*), Opatov (*Absstorff*), Dětrichov (*Dytrstorff* jinak *Getrzichowa wes*), Koclířov (*Keczndorff*), Kamenná Horka (*Kamenna Horka*), Lačnov, část obce Svitavy (*Lacznow*), Hrušová (*Hrussowa*), Zálší (*Zalesi*), v držení města Litomyšle - Budislav (*Budislaw*), Desná (*Desna*), Mladočov, část obce Poříčí u Litomyšle (*Mladoczow*)

Panství Pardubice

Urbář Pardubice z roku 1506

Sezemice (původní název chybí), Choteč (*Chotecz*), Komárov, část obce Dolní Roveň (*Komarow*), Velké Koloděje, část obce Sezemice (*Kolodiego welike*), Malé Koloděje (*Kolodiego male*), Časy (*Cziasy*), Zminný, část obce Dašice (*Zminnay*), Kladina, část obce Sezemice (*Kladina*), Dříteč (*Drzitecz*), Bukovina nad Labem (*Bukovina u Hradcze*), Borek (*Borek*), Bohumileč, část obce Rokytno (*Bohumilecz*), Dražkov, část obce Sezemice (*Dražkow*), Rokytno (*Rokytno*), Újezd u Sezemice (*Augezd*), Hostovice, část obce Pardubice (*Hostowicze*), Blansko, část obce Hrochův Týnec (*Blansko*), Skalice, část obce Hrochův Týnec (*Skalice*), Čankovice (*Czankowicze*), Blížňovice, část obce Hrochův Týnec (*Bliznowicze*), Trojovice (*Troyowicze*), Úhřetická Lhota (*Lhota Urzeczka*), Černá pod Čeperkou, zaniklá (*Czerna pod Sseperku*), Stěblová (*Steblowa*), Velké Kavčiny, zaniklá (*Kawcziny welike*), Malé Kavčiny, zaniklá (*Kawczinky male*), Hrádek, část obce Srch (*Hradek*), Pohránov, část obce Srch (*Pohranow*), Staré Hradiště (*Hradisstie*), Kuněticce (*Kunieticze*), Horní, resp. Dolní Roveň (*Rowen*), Brozany, část obce Staré Hradiště (*Brozany*), Srch (*Srch*), Rosice, část obce Pardubice (*Rosycze*), Trnová, část obce Pardubice (*Trnowa*), Ohranice (*Ohranicze*), Doubravice, část obce Pardubice (*Doubrawicze*), Živanice (*Žiwanicze*), Břehy (*Brzehy*), Mělice, část obce Přelouč (*Mielicze*), Lohenice, část obce Přelouč (*Lohynicze*), Přelovice (*Przelowicze*), Sopřech, dodatečně poznamenáno, že ves je vytopena (*Soprzech*), Žáravice (*Ziarawicze*), Vlčí Habřina (*Habrzina*), Semín (*Semin*), Horní, resp. Dolní Ředice (*Rzedicze*), Litětiny, část obce Dolní Roveň (*Litietiny*), Čeradice, část obce Moravany (*Ceradicze*), Prachovice, část obce Dašice (*Prachowicze*), Lázně Bohdaneč (*miesteczko Bohdanecz*), Nivčice, zaniklá (*Niwczicze*), Bystřec, zaniklá (*Bystrzecz*, později dopsáno *Bystrey*), Černá u Bohdanče (*Czerna u Bohdanczie*), Blatníkovská Lhota, zaniklá (*Lhota na Blatnicze*), Rybitví (*Rybitwy*), Neratov (*Neratow*), Kasalice (*Kasalicze*), Turov, část obce Moravany (*Turow*), Bukovka (*Bukowka*), Habřinka, část obce Bukovka (*Habrzina*), Jílovka, zaniklá ves na ostrově rybníka Skřína u Bukovky (*Jilowka*), Rohovládova Bělá (*Biela*), Křičeň (*Krziczen*), Dolany (*Dolany*), Polizy, část obce Osice (*Polizy*), Dobřenice (*Dobrzenicze*), Staré Ždánice (*Zdanicze*), Podůlšany (*Podolssany*), Pohřebačka (*Pohrzebaczka*), Opatovice nad Labem (*Oppathowicze*), Hrobice (*Hrobicze*), Němčice (*Niemczicze*), Libišany (*Libissany*), Osice (*Osyncze welike*), Osičky (*Osyncze male*),

Mokošín (*Makussin*), Přelouč, uveden pouze dvůr (*Przelaucz*), Máslojedy (*Maslogedy*), Račice nad Trotinou (*Raczicze*), Benátky (*Benatky*), Roudnice (*Raudnicze*), Lhota pod Libčany (*Lhota podlibczany*), Pardubice, předměstí (*miesto Pardubicze, przedmiesti, przedmiesti u stare czyhelny, przedmiestie u dwora*), Pardubičky (*Pardubicky*), Žižín, část obce Pardubice (*Zyzyn*), Nemošice, část obce Pardubice (*Nemossicze*), Drozdice, část obce Pardubice (*Drozdicze*), Černá za Bory, část obce Pardubice (*Czerna u Pardubicz*), Bukovina, zaniklá (*Bukowina*), Lhota, někdy označená Lhotka, ves u Pardubic, jejíž pozemky splynuly kol. roku 1531 s pozemky pardubickými (*Lhota*), Přerov, zaniklá (*Przerow*), Svítkov (*Swietkow*), Týnec nad Labem (*miesteczko Taynecz*), Kojice (*Kogicze*), Vinařice, část obce Týnec nad Labem (*Winarzicze*), Krakovany (*Krakovany*), Uhlířská Lhota (*Lhota*), Labské Chřčice (*Chrczicze*), Selmice (*Selmicze*), Stolany (*Stolany*), Jezbořice (*Jestborzicze*), Barchov (*Barchow*), Bezděkov (*Bezdiekow*), Opočíněk, část obce Pardubice (*Oppoczen, Oppoczenek*), Lány na Důlku, část obce Pardubice (*Lany*), Dašice (*miesteczko Dassicze*), Hedčany, část obce Dašice (*Heczany*), Kostěnice (*Kostienicze*), Platěnice, část obce Moravany (*Platienicze*), Moravany (*Morawany*), Ostřetín (*Wostrzetin*), Veliny (*Weliny*), Holice (*miesteczko Holicze*), Vysoké Chvojno (*Chwoyno*), Albrechtice nad Orlicí (*miesteczko Albrehticze*), Štěpánovsko, část obce Týniště nad Orlicí (*Sstiepanowsko*), Běleč nad Orlicí (*Bielcze welike*), Bělečko, část obce Býšť (*Bielczek maly*), Hoděšovice, část obce Býšť (*Hodiessowicze*), Poběžovice u Holic (*Pobiezowicze*), Vysoká nad Labem (*Wysoka*), Crkaň, zaniklá (*Czrkan pusta*), Ostřešany (*Ostrzessany*), Nabočany (*Naboczany*)

Urbář Pardubice z roku 1521

Sezemice (*miesteczko Sezemicze*), Počaply, část obce Sezemice (*Poczaply*), Lakovna, část obce Sezemice (*Lukowna*), Choteč (*Chotecz*), Lány u Dašic (*Lany*), Velké Koloděje, část obce Sezemice (*Kolodiege Welike*), Malé Koloděje (*Kolodiege Malle*), Časy (*Czasy*), Zminný, část města Dašice (*Zminnay*), Kladina, část obce Sezemice (*Kladina*), Dříteč (*Drzitecz*), Bukovina nad Labem (*Bukowina u Hradcze*), Borek (*Borek*), Újezd u Sezemice (*Augezd*), Rokytno (*Rokytno*), Bohumileč, část obce Rokytno (*Bohumilecz*), Dražkov, část obce Sezemice (*Drazkuow*), Býšť (*Baystie*), Chvojeneč (*Chwogencze*), Horní, resp. Dolní Ředice (*Rzedicze*), Holice (*miesteczko Holicze*), Vysoké Chvojno (*Chwoyno*), Ostřetín (*Wostrzetin*), Veliny (*Weliny*), Liteřiny, část obce Dolní Roveň (*Litietiny*), Horní, resp. Dolní Roveň (*Rowen*), Komárov, část obce Dolní Roveň (*Komarow*), Dašice (*miesteczko*

Dassicze), Hedčany, část obce Dašice (*Heczany*), Platěnice, část obce Moravany (*Platienicze*), Prachovice, část obce Dašice (*Prachowicze*), Turov, část obce Moravany (*Turow*), Moravany (*Morawany*), Kostěnice (*Kostienicze*), Blížňovice, část obce Hrochův Týnec (*Blizniowicze*), Čankovice (*Czankowicze*), Skalice, část obce Hrochův Týnec (*Skalice*), Blansko, část obce Hrochův Týnec (*Blansko*), Hostovice, část obce Pardubice (*Hostowicze*), Úhřetická Lhota (*Lhota Ureczka*), Mnětice, část obce Pardubice (*Mnieticze*), Tuněchody (*Tuniechody*), Ostřešany (*Ostrzessany*), Blato, část obce Mikulovice (*Blato*), Nemočice, část obce Pardubice (*Nemossicze*), Pardubičky, část obce Pardubice (*Pardubiczky*), Drozdice, část obce Pardubice (*Drozdicze*), Černá za Bory, část obce Pardubice (*Czerna za Borem*), Žižín, část obce Pardubice (*Zizyn*), Bukovina, zaniklá (*Bukowina*), Lhota, někdy označená Lhotka, ves u Pardubic, jejíž pozemky splynuly kol. roku 1531 s pozemky pardubickými (*Lhota*), Přerov, zaniklá (*Przerow*), Stolany (*Stolany*), Jezbořice (*Jestborzice*), Barchov (*Barchuow*), Bezděkov (*Bezdiekow*), Lány na Důlku, část obce Pardubice (*Lany na Dulku*), Opočíněk, část obce Pardubice (*Oppoczzen, Oppoczenek*), Krchleby, část obce Pardubice (*Krchleby*), Srnojedy (*Srnogedy*), Přelouč (*miesteczko Przelaucz*), Mokošín (*Mokossin*), Lhota pod Přeloučí, část obce Přelouč (*Lhota, Lhotka*), Škudly, část obce Přelouč (*Sskudly*), Kozašice, část obce Jankovice (*Kozassicze*), Jankovice (*Jankowicze*), Trnová, část obce Pardubice (*Trnowa*), Doubravice, část obce Pardubice (*Daubrawicze*), Ohrazenice, část obce Pardubice (*Ohrazenicze*), Rosice nad Labem, část obce Pardubice (*Rosycze*), Svítkov, část obce Pardubice (*Switkow*), Starý Mateřov (*Materzow*), Staré Hradiště (*Hradisstie*), Drozany, část obce Staré Hradiště (*Brozany*), Kunětice (*Kunieticze*), Němčice (*Niemczicze*), Hrobice (*Hrobicze*), Srch (*Srch*), Černá pod Čeperkou, zaniklá (*Czerna pod Sserperku*), Stěblová (*Steblowa*), Pohráno, část obce Srch (*Pohranuow*), Hrádek, část obce Srch (*Hradek*), Kavčiny, zaniklá (*Kawcziny Welike*), Kavčinky, zaniklá (*Kawczinky Malle*), Habřinka, zaniklá (*Habrzinka*), Albrechtice nad Orlicí (*miesteczko Albrechtice*), Lázně Bohdaneč (*miesteczko Bohdanecz*), Nivnice, zaniklá (*Niwczicze*), Bystřec, zaniklá (*Bystrzec*), Černá u Bohdanče (*Czerna u Bohdanczie*), Blatníkovská Lhota, zaniklá (*Lhota na Blatnicze*), Rybitví (*Rybitwi*), Neratov (*Neratow*), Živanice (*Ziwanicze*), Přelovice (*Przelowicze*), Mělice, část obce Přelouč (*Mielczie*), Lomenice, část obce Přelouč (*Lohynicze*), Břehy (*Brzehy*), Semín (*Semin*), Sopřeč (*Soprzec*), Žáravice (*Ziarawicze*), Jílovka, zaniklá (*Jilowka*), Vyšehněvice (*Wyssiiehinowicze*), Habřinka, část obce Bukovka (*Habrzinka*), Rohovládova Bělá (*Biela*), Voleč (*Wolecz*), Kasaličky, část obce Kasalice (*Kasaliczky*), Křičeň (*Krziczien*), Rohoznice (*Rohoznicze*), Dolany (*Dolany*), Staré Ždánice (*Zdanicze*), Osice (*Wosycze Welike*), Osičky

(*Osyncze Male*), Dobřenice (*Dobrženicze*), Roudnice (*Raudnicze*), Lhota pod Libčany (*Lhota pod Libčany*), Pravy (*Prawy*), Kasalice (*Kassalicze*), Hubenice, část obce Lhota pod Libčany (*Hubenicze*), Polizy, část obce Osice (*Polizy*), Podůlšany (*Podolssany*), Pohřebačka, část obce Opatovice nad Labem (*Pohržebacžka*), Opatovice nad Labem (*Oppathowicze*), Libišany (*Libissany*), Máslojedy, roku 1548 vymazána (*Maslogedy*), Benátky, roku 1548 vymazána (*Benátky*), Račice nad Trotinou, roku 1548 vymazána (*Racžicze*), Habřinka, dř.Kusá Habřinka, část obce Bukovka (*Habržinka*), Březhrad, část obce Hradec Králové (*Brzechrad*), Plačice, část obce Hradec Králové (*Placžicze*), Vlčkovice, část obce Praskačka (*Wlczkowicze* jinak *Wlczkowa Lhota*), Praskačka (*Praskaczka*), Stěžery (*Steziery*), Sedlice, část obce Praskačka (*Sedlec*), Krasnice, část obce Litošovice (*Chrastnicze*), Urbanice (*Urbanicze*), Hřibsko, část obce Stěžery (*Ržypsko*), Kladruby nad Labem (*Kladeruby*), Týnec nad Labem (*miesteczko Taynecz*), Selmice (*Selmicze*), Labské Chrčice (*Chrczicze*), Uhlířská Lhota (*Lhota*), Krakovany (*Krakovany*), Vinařice, část obce Týnec nad Sázavou (*Winarzicze*), Kojice (*Kogicze*), Štěpánovsko, část obce Týniště nad Orlicí (*Sstipanowsko*), Běleč nad Orlicí (*Bielczie Welike*), Bělečko, část obce Býšť (*Bielcziek Maly*), Hoděšovice, část obce Býšť (*Hodiessowicze*), Poběžovice u Holic (*Pobiezowicze*), Vysoká nad Labem (*Wysoka*), Pardubice (*miesto Pardubice*)

Urbář Pardubice 1563

Pardubice, předměstí (*Pardubicze, przedmiestie Male, przedmiestie Dlauhe*)

Rychta Sezemska – Sezemice (*miesteczko Sezemicze*), Počaply, část obce Sezemice (*Podcziaply*), Choteč (*Chotecž*), Lány u Dašic (*Lany*), Malé Koloděje (*Kolodiege maly*), Velké Koloděje, část obce Sezemice (*Kolodiege welky*), Kladina, část obce Sezemice (*Kladina*), Lakovna, část obce Sezemice (*Lukowna*), Zminný, část obce Dašice (*Zminney*), Časy (*Cziasy*)

Rychta Drzyteczka – Dříteč (*Držiteczž*), Rokytno (*Rokytno*), Dražkov, část obce Sezemice (*Drazkow*), Bukovina nad Labem (*Bukowina*), Borek (*Borek*), Újezd u Sezemic (*Augezd*), Bohumileč, část obce Rokytno (*Bohomilecz*), Vysoká nad Labem (*Wysoka*)

Rychta Beysstska – Chvojenec (*Chwogencze nizke*), Vysoké Chvojno (*Chwoyno wysoke*), Býšť (*Beysstie*)

Richta Bieleczka – Běleč nad Orlicí (*Bielczie*), Hoděšovice, část obce Býšť (*Hodiessowicze*), Albrechtice nad Orlicí (*Albrechticze*), Štěpánovsko, část obce Týniště nad Orlicí

(*Sstiepanowsko*), Nová Ves, dodatečně připsáno (*Nowa Wes na Kralowstwi*), Bělečko, část obce Býšť (*Bieleczko Male*), Poběžovice u Holic (*Pobieziowicze*)

Richta Holiczka – Holice (*miesteczko Holicze*)

Richta Rzediczka – Horní, resp. Dolní Ředice (*Rzedicze*)

Rychta Wostrzetinska – Ostřetín (*Wostrzetin*), Veliny (*Weliny*), Vlčkovice, dodatečně připsáno (*Wlczkowicze u Welin*), Litětiny, část obce Dolní Roveň (*Litietiny*)

Rychta Rowenska – Dolní, resp. Horní Roveň (*Roweniń*), Čeradice (*Czeradicze*)

Richta Dassiczka – Dašice (*miesteczko Dassicze*), Hedčany, část obce Dašice (*Heczany*), Komárov, část obce Dolní Roveň (*Komarow*), Prachovice, část obce Dašice (*Prachowicze*), Kostěnice (*Kostienicze*), Hostovice, část obce Pardubice (*Hostowicze*), Úhřetická Lhota (*Lhota Aurzeczka*)

Rychta Morawanska – Platěnice, část obce Moravany (*Platienicze*), Turov, část obce Moravany (*Turow*), Moravany (*Morawany*), Slepoticce, dodatečně připsáno (*Slepoticze*), Bělešovice, dodatečně připsáno, část obce Slepoticce (*Bielossowicze*)

Rychta Pardubiczka – Pardubičky, část obce Pardubice (*Pardubiczky*), Drozdice, část obce Pardubice (*Drozdicze*), Černá za Bory, část obce Pardubice (*Czierna Zabory*), Žižín, část obce Pardubice (*Zižín*), Mnětice, část obce Pardubice (*Mnieticze*), Nemošice, část obce Pardubice (*Nemossicze*), Blato, část obce Mikulovice (*Blato*)

Rychta Tuniechodska – Tuněchody (*Tuniechody*), Ostřešany (*Wostrzessany*)

Rychta Jesenczianska – Staré Jesenčany (*Jesencziany*), Dražkovice, část obce Pardubice (*Drazkowicze*), Stolany (*Stolany*)

Rychta Jezborska – Jezbořice (*Jezborzycze*), Barchov (*Barchow*), Bezděkov (*Bezdiekow*), Lány na Důlku, část obce Pardubice (*Lany na dulku*), Krchleby, část obce Pardubice (*Krchleby*), Srnojedy (*Srnogedy*), Opočíněk, část obce Pardubice (*Oppoczien, Oppoczinek*)

Rychta Przelauczka – Přelouč (*miesteczko Przelaucz*), Mokošín (*Mokossin*), Lhota pod Přeloučí, část obce Přelouč (*Lhotka*), Škudly, část obce Přelouč (*Sskudly*), Kozašice, část obce Jankovice (*Kozassicze*), Jankovice (*Jankowicze*)

Rychta Teyneczka – Týnec nad Labem (*miesteczko Teinecz*), Kojice (*Kogicze*), Vinařice, část obce Týnec nad Labem (*Winarzycze*), Krakovany (*Krakowany*), Uhlířská Lhota (*Lhota Uhlirzka*), Selmice (*Selmicze*), Labské Chrčice (*Chrczicze*)

Rychta Brzeska – Břehy (*Brzehy*), Semín (*Semin*), Sopřeč (*Soprzc*), Žáravice (*Ziarawicze*), Vlčí Habřina (*Habrzina Wlczy*), Lomenice, část obce Přelouč (*Lohenicze*), Mělice, část obce Přelouč (*Mielczie*)

Rychta Žiwanska – Živanice (Ziwanicze), Přelovice (Przelowicze), Bukovka (Bukowka), Habřinka, část obce Bukovka (Habrzyńka), Rohovládova Bělá (Biela), Vyšehněvice (Vyssehniowicze), Neratov (Neratow)

Rychta Bohdaneczka – Lázně Bohdaneč (miesteczko Bohdanczie), Černá u Bohdanče (Czierna u bohdanczie), Blatníkovská Lhotka, zaniklá (Lhotka a Blatnik), Rybitví (Rybitwy), Pravy (Prawy), Kasaličky, část obce Kasalice (Kasalicze Maly), Kasalice (Kasalice Weliky), Voleč (Wolecz)

Rychta Ždanska – Staré Ždánice (Zdanicze), Dolany (Dolany), Rohoznice (Rohoznicze), Kříčeň (Krzyczenie)

Rychta Wosiczka – Osice (Wosycze), Osičky (Wosyczky), Dobřenice (Dobrzenicze), Polizy, část obce Osice (Polizy), Hubenice, část obce Lhota pod Libčany (Hubenicze), Roudnice (Raudnicze), Lhota pod Libčany (Lhota pod Lipcziany)

Rychta Libissanska – Libišany (Libissany), Opatovice nad Labem (Opatowicze), Pohřebačka, část obce Opatovice nad Labem (Pohrzebaczka), Podůlšany (Podulssany)

Rychta Hradisstska – Staré Hradiště (Hradisstie), Drozany, část obce Staré Hradiště (Brozany), Hrobice (Hrobicze), Němčice (Niemczicze), Kunětice (Kunieticze), Srch (Srch), Stéblová (Stebłowa), Pohráno, část obce Srch (Pohranow), Hrádek, část obce Srch (Hradek)

Rychta Rosyczka – Rosice nad Labem, část obce Pardubice (Rosycze), Trnová, část obce Pardubice (Trnowa), Doubravice, část obce Pardubice (Daubrawicze), Ohrazenice, část obce Pardubice (Ohrazenicze), Svítkov, část obce Pardubice (Switkow), Starý Mateřov (Materzow), Třebosice, dodatečně připsáno (Trzebosycze), Popkovic, dodatečně připsáno, část obce Pardubice (Popkowicze)

Panství Pernštejn

Urbář Pernštejn z roku 1582

Rychta doubravnická (neuveđeno) –

Doubravník (*miestecžko Daubrawnik*), Křížovce (*Kržižiwicze*), Křeptov (*Chržeptow*), Maňová (*Maniowa*), Husle (*Husle*), Klokočí (*Klokocžy*), Rakové (*Rakowy*)

Rychta Nedwiedzka –

Nedvědice (*miestecžko Nedwiedzce*), Klečany (*Klecžiany*), Černvír (*Cziernwir*), Chlébské (*Chliwsky*), Skorotice (*Skoroticze*), Smrček (*Smrcziek*)

Rychta Wiezienska –

Věžná (*Wiežny*), Býšovec (*Bissowecz*), Litava (*Litawa*), Pernštejnské Jestřábí (*Gestržiebij*)

Rychta Seyržiowska –

Sejřek (*Seyržiek*), Jámy (*Jama*), Bor, část obce Sejřek (*Bor*)

Rychta Steipanowska –

Štěpánov nad Svratkou (*miestecžko Stiepanow*), Borovec (*Porowecz*), Čtyři Dvory (*Cztyry Dwory*), Lesoňovice (*Lesoniowicze*), Koroužné (*Koraužny*), Švařec (*Sswaržecz*), Vrtěříž (*Wrtieržiz*), Kobylnice (*Niwsko pod Zubrssteynem*)

Rychta Kozłowska –

Kozlov, část obce Bystřice nad Pernštejnem (*Kozłow*) ?, Pivonice (*Piwonicze*), Hrdá Ves (*Hrda na Bystržiczkach*)

Rychta Vgežiowska –

Ujčov (*Vgežiow*), Horní a Dolní Čepí, části obce Ujčov (*Horni y Dolni Cz iepij*), Kovářová (*Kowaržiowa*), Lískovec (*Liskowecz*), Olešnička (*Olessnicžka*), Černovice (*Cziernowicze*), Hodonín (*Hodonín*), Střítež (*Stržitezi*)

tzv. mitrovský díl –

Milešín (*Milessin*), Rojetín (*Rogetin*), Vidonín (*Widonin*), Radňoves (*Radinie wes*), Blažkov (*Blažkow*), Dolní Rozsíčka (*Rosycžka*), Dolní Rožínka (*Rozijnka*), Meziboří (*Mezijborzij*), Moravské Janovice (*Janowicze*), Bukov (*Bukowa*), Milasín (*Milaseyn*), Nová Ves (*Nowa wes Radkowska*), Habří (*Habrzij*), Víckov (*Wiczkow*), Moravské Pavlovice (*Pawlowiczky*), Tišnovská Nová Ves (*Nowa wes Rysowska*)

Rychta rozienska –

Rožná (*Rozna*), Dvořiště (*Dworzisstie*), Jabloňov, část obce Věžná (*Jablonowy*)

Rychta zlatkowska –

Zlatkov, část obce Rožná (*Zlatkow*), Janovičky, část obce Bohuňov (*Janowiczky*)

Panství Plumlov

Urbář Plumlov z roku 1590

Prostějov (*miesto Prostiegow, Od Martjna Sedlarze od Wodny Brany k Plumlowsky Branie, Od Fortny k Zidowsky Sskole, Od Zidowsky Sskoly, Przed Branau Olomucku, Augezd, Trawnjk, Nowosady, Swatto Petrška Vlice, Od S° Petra k ziessowsky Vlicy, VliczeZiessowska, Od Ziessowsky Vlice k Drozdowjczym, Przed Branau Plumlowsku, Vlice Plumlowska*), Kralice na Hané (*miesteczko Kralice*), Želechovice na Hané (*Czielechowjce*), Kostelec na Hané (*miesteczko Kostelec*), Určice (*miesteczko Vrczjce*), Plumlov (*miesteczko Plumlowecz*), Smržice (*Smrzjczce*), Držovice, část obce Prostějov (*Drzjowjce*), Vrahovice (*Wrahowicze*), Krasice, část obce Prostějov (*Krasyce*), Čechovice (*Cziechowice*), Domamyslice, část obce Prostějov (*Domamyslicze*), Stichovice, část obce Mostkovice (*Stichowice*), Ohrozim (*Ohrozym*), Bílovice (*Bjlowjce*), Lešany (*Lessany*), Žešov, část obce Prostějov (*Zjessow*), Seloutky (*Seljtky*), Kobylničky, část obce Myslejovice (*Kobylnjczky*), Myslejovice (*Myslegowjce*), Křenůvky, část obce Myslejovice (*Chrzenuwky*), Prostějovičky, část obce Prostějov (*Prostjegowjczky*), Krumsín (*Krumsyn*), Soběsuky (*Sobiesuky*), Žárovice (*Zjarowice*), Hamry (*Hamry*), Vícov (*Wycow*), Stínava (*Stjnjava*), Drabant (*Drahany*), Otinoves (*OtjnieWes*), Bousín (*Bohusyn*), Niva (*Hartmanjce*), Rozstání (*Rostanj*), Mostkovice (*Mostkowjce*), Slatinky (*Maly Slatjnky*), Slatinice (*Slatienice Welike*)

Panství Tovačov

Urbář Tovačov z roku 1567

Panstwi Towaczowske –

Tovačov (*miesto Towaczow – Ulice Hrobi, Zidowska, predmiestie Towačowske, ulice Paczkow, Bezdiekow*), Troubky (*Traubky*), Lobodice (*Lobodicze*), Oplocany (*Oploczany*), Ivaň (*Egwaň*), Klenovice na Hané (*miestecžko Klenowicze*), Čelčice (*Czielczicze*), Čechovice (*Cziehowicze*), Kralice na Hané (*miestecžko Kralice*), Hrdibořice (*Hrdieborzicze*), Biskupice (*Biskupicze*), Čertoryje (*Czertorige*), Bolelouc (*Bolelicze*), Majetín (*Magetin*), Rakodavy (*Rakodawy*), Věrovany (*Wierowany*), Klopotovice (*Klopotowicze*), Charváty (*Charvaty*), Polkovice (*Polkowicze*), Obědkovice (*Obietkowicze*), Pivín (*Piwnj*), Štětovice, část obce Vrbátky (*Sstitowicze*), Nenakonice, část obce Věrovany (*Nenakunicze*), Uhřičice (*Uhrzicicze*), Rokytnice (*Rokytnice*), Luková, část obce Brodek u Přerova (*Lukowa*), Dluhonice (*Dluhonicze*)

Panstwi Przerowske –

Přerov (*miesto Przerow*), Předmostí, část obce Přerov (*Przedmosti*), Žalkovice (*Zialkowicze*), Popovice, část obce Přerov (*Popowicze*), Hostovice, část obce Tršice (*Chostkowicze*), Beňov (*Bagniow*), Kozlovice, část obce Přerov (*Kozlowicze*), Čechy (*Cziechy*)

Urbář Tovačov z roku 1590 (?)

Tovačov – neuvvedeno (*ulicze Bezdiekow*), Troubky (*Traubky*), Lobodice (*Lobodicze*), Oplocany (*Oploczany*), Ivaň (*Eywaň*), Klenovice na Hané (*miestecžko Klenowicze*), Čelčice (*Czielczicze*), Hrdibořice (*Hrdieborzycze*), Biskupice (*Biskupicze*), Klopotovice (*Oprawni Klopotowicze*), Charváty (*Oprawnij Charvaty*), Čertoryje (*Czertoryge*), Bolelouc (*Bolelicz*), Majetín (*Magetin*), Rakodavy (*Rakodawy*), Věrovany (*Wierowany*), Polkovice (*Polkowicz*), Obědkovice (*Obietkowicze*), Pivín (*Piwín*), Štětovice, část obce Vrbátky (*Sstitowicze*), Nenakonice, část obce Věrovany (*Nenakunicze*), Uhřičice (*Uhrzicicze*), Rokytnice (*Rokytnicze*), Luková, část obce Brodek u Přerova (*Lukowa*), Dluhonice (*Dluhonicze*)

Urbář Tovačov z roku 1597

Tovačov (*miesto Tovaczow, ulicze Hrobí, Żidowska, przedmiestie Tovaczowske, ulicze Paczkow, Bezdiekow*), Troubky (*Traubky*), Lobodice (*Lobodicze*), Oplocany (*Oploczany*), Ivaň (*Eywaň*), Klenovice na Hané (*miesteczko Klenowicze*), Čelčice (*Czielczicze*), Čehovice (*Cziehowicze*), Hrdibořice (*Hrdieborzicze*), Biskupice (*Biskupicze*), Klopotovice (*Oprawnj Klopotowicze*), Charváty (*OPrawnj Charwaty*), Čertoryje (*Cziertorye*), Boletouč (*Bolelicz*), Majetín (*Magetjn*), Rakodavy (*Rakodawy*), Věřovany (*Wierowany*), Polkovice (*Polkowicz*), Štětovice, část obce Vrbátky (*Sstitowicze*), Nenakonice, část obce Věřovany (*Nenakunicze*), Uhřičice (*Uhrziczicze*), Rokytnice (*Rokytnicze*), Luková, část obce Brodek u Přerova (*Lukowa*), Dluhonice (*Dluhonicze*)